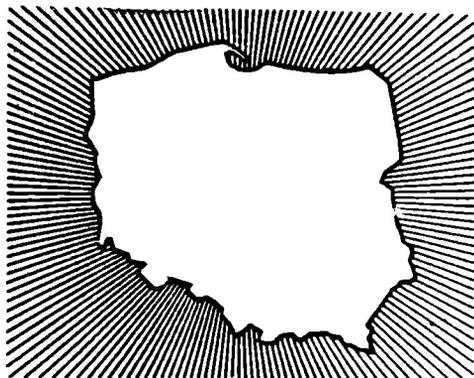

ROZWÓJ REGIONALNY
ROZWÓJ LOKALNY
SAMORZĄD TERYTORIALNY

PRÓBNY SCENARIUSZ
DIAGNOSTYCZNY
DLA GMINY
BRUDZENI DUŻY

I i II etap badań

WYDZIAŁ GEOGRAFII
I STUDIÓW REGIONALNYCH UW
INSTYTUT GOSPODARKI PRZESTRZENNEJ

ROZWÓJ REGIONALNY
ROZWÓJ LOKALNY
SAMORZĄD TERYTORIALNY

5

PRÓBNY SCENARIUSZ
DIAGNOSTYCZNY
DLA GMINY
BRUDZEN DUŻY

I i II etap badań

Pod kierunkiem
prof. Stanisława M. Komorowskiego
opracowali :
mgr Władysław M. Lasocki
mgr Wojciech Skalmowski

Warszawa 1987

Na prawach rękopisu

Egz. nr17.....

Rada Redakcyjna

Antoni Kukliński (przewodniczący)
Piotr Dutkiewicz, Stanisław Gebethner,
Bohdan Gruchman, Bohdan Jałowiecki,
Bogdan Kacprzyński, Wincenty Kawalec,
Stanisław Komorowski, Tomasz Potkański (sekretarz),
Kazimierz Secomski, Karol Sobczak

Redakcja

Piotr Dutkiewicz (redaktor naczelny),
Grzegorz Gorzelak, Jadwiga Kobuszevska (sekretarz),
Hanna Libura, Agnieszka Mync

Adres Redakcji: Uniwersytet Warszawski
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
Instytut Gospodarki Przestrzennej
Krakowskie Przedmieście 30, 00-927 Warszawa
Tel. 200-381

SPIS TREŚCI

Stanisław M. Komorowski: WSTĘP	5
1. Wprowadzenie metodyczne	7
2. Wprowadzenie merytoryczne	9

I ETAP BADAŃ

Władysław M. Lasocki, Wojciech Skalmowski: PRÓBNY SCENARIUSZ DIAGNOSTYCZNY DLA GMINY BRUDZEŃ DUŻY ...	12
1. Analiza funkcjonowania systemu społecznego gminy Brudzeń Duży	12
1.1. Środowisko przyrodnicze	12
1.2. Podsystem osadniczy	16
1.2.1. Ludność	16
1.2.2. Infrastruktura społeczna	20
1.2.3. Infrastruktura techniczna	26
1.3. Podsystem gospodarczy	29
1.3.1. Gospodarka rolna	29
1.3.2. Rzemiosło i usługi	33
1.3.3. Przemysł	36
1.3.4. Turystyka i rekreacja	39
1.4. Oddziaływanie władz lokalnych i samorządu wiejskiego na system realny	41
1.5. Wnioski ogólne (najistotniejsze zjawiska i procesy zaobserwowane w badanej gminie)	44
2. Podsumowanie wyników analizy	46
3. Omówienie aneksów (zarys treści)	73

II ETAP BADAŃ

Stanisław M. Komorowski: WSTĘP	80
--------------------------------------	----

Część pierwsza

Stanisław M. Komorowski: ZMIANY W GŁÓWNYCH TRENDACH CHARAKTERYZUJĄCYCH ZACHOWANIE SIĘ SYSTEMU GMINNEGO: ANALIZA I WNIOSKI	82
1. Problematyka ludnościowa	85

2. Problematyka rolnicza	87
3. Problematyka podsystemu osadniczego	94
4. Problematyka infrastruktury	96
5. Problematyka samorządu i administracji terenowej	97

Część druga

Wojciech Skalmowski: PRÓBNY SCENARIUSZ PROGNOSTYCZNY DLA GMINY BRUDZEŃ DUŻY	101
Założenia ogólne	101
1. Zakładane strategie podmiotów decyzyjnych	103
1.1. Strategia indywidualna mieszkańców gminy Brudzeń Duży	103
1.2. Strategia organizacji gospodarczych	103
1.3. Strategia społeczności lokalnej wsi	104
1.4. Strategia władz gminy Brudzeń Duży	104
1.5. Strategia władzy wojewódzkiej w stosunku do gminy Brudzeń Duży	105
1.6. Strategia centrum w rozwiązywaniu problemów lokalnych	106
1.7. Przewidywane napięcia i konflikty między pod- miotami decydującymi o przyszłości gminy Brudzeń Duży	107
2. Scenariusz prognostyczny dla elementów systemu społeczno-gospodarczego gminy Brudzeń Duży	108
2.1. Ludność	108
2.2. Podsystem osadniczy	111
2.3. Infrastruktura techniczna	113
2.4. Infrastruktura społeczna	115
2.5. Gospodarka rolna	117
2.6. Rzemiosło i usługi	120
2.7. Przemysł	120
2.8. Turystyka i rekreacja	121
2.9. Środowisko przyrodnicze	121
3. Przewidywane problemy i możliwości ich rozwiązania	122

WSTĘP

Niniejsze opracowanie jest pierwszą próbą zastosowania analizy scenariuszowej do celów diagnostycznych na szczeblu podstawowej jednostki administracji terenowej - gminy.

Celem badania jest identyfikacja czynników decydujących o rozwoju gminnej społeczności i jej gospodarki, określenie sposobu ich działania i ich dynamiki, ocena tempa rozwoju społeczności gminnej oraz rozpoznanie przyczyn, dla których jest ono niezadowolające, a w szczególności informacji potrzebnych do określenia i oceny roli systemu zarządzania państwem w stymulowaniu i organizowaniu rozwoju społeczności gminnej i jej gospodarki.

Ogólne przesłanki koncepcji zastosowania analizy scenariuszowej były omówione w opracowaniu przedstawionym i przedyskutowanym na seminarium w Nieborowie (w 1985 r.)¹. Należy jednak zwrócić uwagę, że - zgodnie z przewidywaniami - zastosowanie (dla analizy scenariuszowej) klasycznej dekompozycji do celów analizy jednostki typowo wiejskiej i rolniczej jest niemożliwe: cała społeczność gminy jest "wiejska" i w ogromnej większości "rolnicza", stanowiąc pod tym względem zbiór nader jednorodny. Zastosowano więc dekompozycję opartą na kryteriach funkcjonalnych - względem różnych aspektów - co, jak się zdaje, dało dobre wyniki.

W opisie analizy ograniczono narrację do niezbędnego minimum, nadając jej charakter schematyczny, a wyniki analizy zebrano w formie tabelarycznej jako najbardziej przejrzystej. Informacje podstawowe znajdują się w aneksach, niniejsza praca zawiera tylko ich omówienie.

¹S.M.Komorowski: Społeczności lokalne jako przedmiot badań; propozycja metodyczna (mimeo), 1985.

Opracowanie podzielono na Wstęp zawierający:

1. Wprowadzenie metodyczne,
2. Wprowadzenie merytoryczne,

oraz następujące rozdziały:

1. Analiza funkcjonowania systemu społecznego,
2. Podsumowanie wyników analizy,
3. Opis aneksów.

x x x

Jak wyżej wspomniano, jest to pierwsza² w Polsce próba zastosowania analizy scenariuszowej do celów diagnostycznych na szczeblu gminy. Metoda rodziła się w trakcie jej stosowania i z uwagi na brak czasu w wielkim pośpiechu. Znaczne opóźnienie w uruchomieniu przedmiotowego Centralnego Problemu Badawczego oraz trudności kadrowe (brak etatów, wykluczenie możliwości zatrudnienia kontraktowego) spowodowały, że do prac w terenie przystąpiono dopiero w lipcu 1986 r. (w szczątkowej obsadzie kadrowej). Dlatego niniejszego opracowania nie można uważać za "ostatnie słowo" metodyczne zespołu autorskiego. Z drugiej strony, z uwagi na charakter gminy, zastosowana metoda może okazać się typowa, ale tylko dla gmin o tak skrajnie "wiejskim" i "rolniczym" charakterze (takich gmin jest jednak w Polsce wiele).

Wypada jeszcze wyjaśnić, dlaczego wybrano gminę Brudzeń Duży (woj. płockie). Decyzję podjęto pod wpływem presji czasu - jest to gmina, w której mieści się - w Murzynowie - Obserwatorium Geograficzne Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, które stanowi wygodną bazę dla badań prowadzonych w terenie. Jednocześnie - z tych samych powodów - gmina jest poligonem szczegółowych badań ekologiczno-przyrodniczych, których celem jest opracowanie metody ewaluacji społeczno-gospodarczej środowiska przyrodniczego na potrzeby analizy scenariuszowej.

²-----
O ile autorom wiadomo, a dla autorów niewątpliwie pierwsza.

W przyszłości konieczne będzie opracowanie metodyki analizy innych typów gmin - jednakże punktem wyjścia musi być typologia i klasyfikacja gmin w Polsce, na którą oczekuje zespół autorów.

1. WPROWADZENIE METODYCZNE: Istota, etapy i rezultaty analizy scenariuszowej i przesłanki jej zastosowania do badań diagnostycznych społeczności lokalnych

Nie miejsce tu na opis i wyjaśnienie metody analizy scenariuszowej do celów diagnostycznych³. Istotą metody jest diachroniczna analiza synchronicznych sytuacji kompleksowych, prowadząca do określenia przestrzeni, w której położona jest trajektoria badanego systemu, tendencji wynikających ze sprzeczności i napięć w systemie i decydujących o takim, a nie innym jej przebiegu oraz czynników, jakie wpływają na charakter tych tendencji. W praktyce stawia to u podstaw analizy rozpoznanie relacji interakcji wewnątrz badanego systemu i łączących go z jego otoczeniem.

Każdy system ma swoją strukturę - tzn. elementy i ich relacje - która jest w określony sposób zorganizowana, tzn. rozmieszczona względem miejsca, czasu i funkcji, przy czym zarówno ta struktura, jak i jej organizacja powinny możliwie ułatwiać osiągnięcie przez system ekstremum jego funkcji celu przy jednoczesnej minimalizacji jego entropii. W praktyce struktura systemów społecznych (jak i ich organizacja) nieraz dalece odbiega od ww. wymagań, co w niemałym stopniu spowodowane jest ich inercją⁴.

W praktyce analizy systemów społecznych niemożliwe jest badanie interakcji pomiędzy wszystkimi elementami systemu - konieczne jest grupowanie ich według każdorazowo określonych kryteriów w podsystemy i badanie interakcji pomiędzy tymi podsystemami. Praktyczna możliwość prowadzenia analizy zależy więc od wyboru kryteriów dekompozycji systemu na podsystemy.

³Por. S.M.Komorowski: Scenariusz jako metoda diagnozy i prognozy (maszynopis), Warszawa 1983.

⁴S.M.Komorowski: Inercja struktury i horyzont czasu planu, Biuletyn KPZK PAN, 1978, z. 100.

Siła napędowa systemów społecznych są występujące w nich sprzeczności - główną jest sprzeczność pomiędzy aspiracjami społeczeństwa a rzeczywistymi możliwościami ich zaspokojenia. Dekompozycja tej podstawowej sprzeczności prowadzi do identyfikacji wszystkich sprzeczności (w tym antagonistycznych, tzn. takich, które mogą być zaspokojone jedynie kosztem części społeczeństwa).

Ujawnianie sprzeczności następuje w procesie analizy interakcji pomiędzy określonymi elementami (podsystemami) badanego systemu.

Nie potrzeba chyba dodawać, że każdy system społeczny ma charakter dynamiczny i stochastyczny, a jego zachowanie w czasie zmienia się - jednak przejawia pewną inercję.

Analiza relacji interakcji ma charakter statyczny - dokonywana jest dla poszczególnych przekrojów czasowych (stanów systemu), składających się w sekwencję mieszczącą się w określonym przedziale czasu - opisujących sytuacje synchroniczne. Porównanie takich, uporządkowanych w czasie, sytuacji pozwala na określenie, jak wynikające ze sprzeczności napięcia kształtują tendencje, które kompleksowo decydują o przebiegu trajektorii badanego systemu.

Oczywiście te logiczne procesy analityczne mogą w praktyce być przedstawione (zwłaszcza w prostszych przypadkach) w postaci skrótów myślowych, np. w postaci skutków analizowanych relacji, a w rezultacie sprowadzone do wniosków, dotyczących zachowania się, sposobu funkcjonowania, roli i wpływu czynników na nie itp.

Istotne jest objęcie analizą nie tylko badanego systemu realnego, ale i właściwego mu metasytemu zarządzania, sterującego badanym systemem i regulującego jego funkcjonowanie, a tym samym i zachowanie. O skuteczności działania systemu zarządzania świadczy przede wszystkim minimalizacja iteracyjnych zachowań systemu, które - jako takie - wyrażają się we wzroście entropii systemu, świadcząc o poziomie sprawności jego funkcjonowania, jego społecznej efektywności. Uwaga ta pomija przypadek skrajny - pełnego determinizmu zachowań, tzn. przy-

padku, gdy system zarządzania o niczym nie decyduje, pomimo że może być w pełni świadomy nieefektywnego funkcjonowania systemu.

Nie wspominamy tu o sprawie adaptacji koncepcji analizy scenariuszowej. Ogólne uwagi na ten temat podane zostały już wyżej, we wstępie do niniejszej pracy, a szczegółowe zawarte są w opracowaniu również wymienionym we wstępie⁵.

Przedmiotowe badanie gminy Brudzeń Duży jest przykładem stosunkowo prostego, w gruncie rzeczy, systemu społecznego - prostego z uwagi na jego względnie znaczną homogeniczność: jego wiejski i rolniczy charakter.

Pozwoliło to na zastosowanie bardzo prostego schematu dekompozycyjnego - w swym założeniu, de facto, sektorowego, jednak z wyodrębnieniem społeczności miejscowej jako całości w sensie samorządu (Rada Narodowa i samorząd wiejski - sołtys i rada sołecka) i członków tej społeczności - indywidualnie - oraz elementu "władze gminy" (jako przeciwstawnego albo komplementarnego - zależnie od okoliczności - w stosunku do samorządu); poza tym wyodrębniono jako obiekt środowisko przyrodnicze.

Taka dekompozycja pozwoliła na sprawną identyfikację interakcji i opis (często z możliwością kwantyfikacji) ich charakteru, a w rezultacie na określenie zmiennych w czasie tendencji, których ocena prowadzi do stwierdzeń diagnostycznych.

2. WPROWADZENIE MERYTORYCZNE

Gmina Brudzeń Duży powstała w 1973 r. (w I etapie reformy podziału administracyjnego kraju) z połączenia trzech gromad: Brudzeń Duży, Siecień i Rembielin, należących do powiatu płockiego. W 1975 r., w wyniku wprowadzenia II etapu tejże reformy, gmina weszła w skład nowo utworzonego województwa płockiego, bez istotnych zmian granic.

Omawiana gmina położona jest w środkowo-zachodniej części województwa, na prawym brzegu Wisły i w niedużej odległości od stolicy województwa (21 km do Płocka, 13-15 km do miejscowości

⁵ S.M.Komorowski: Społeczności lokalne...

najbardziej wysuniętych na południowy wschód). Granice gminy są z trzech stron wyraźniej podkreślone przez dolinę Skrwy (od pld.-wschodu), dolinę Wisły (od południa i pld.-zachodu) oraz stosunkowo trwałą historycznie granicę zachodnią, obecnie z woj. wrocławskim.

Jest to druga pod względem wielkości obszaru gmina w województwie płockim - 161,2 km². Wyróżnia ją dogodne położenie komunikacyjne. Trzema osiami komunikacyjnymi gminy są drogi wojewódzkie: Płock-Dobrzyń (Włocławek) - "nadwiślańska"; Płock-Dobrzyń (przez Sikorz-Brudzeń) oraz do Sierpca przez Sikórz. Wzdłuż tych tras oraz niektórych dróg o lokalnym znaczeniu przebiegają linie PKS i dwie trasy MPK Płock.

Opis stanów i ewolucji systemu społecznego gminy oraz podstawowych jego podsystemów i grup obiektów w latach 1970-1985 został sporządzony w formie oddzielnych aneksów, których opis zamieszczono w niniejszym opracowaniu. Poszczególne aneksy.

dotyczą:

- 1) środowiska przyrodniczego,
- 2) stanu i struktury ludności,
- 3-6) gospodarki: rolnictwa, przemysłu, rzemiosła i usług oraz turystyki,
- 7-9) warunków życia ludności,
- 10-13) funkcjonowania władz lokalnych i aktywności mieszkańców.

Najistotniejsze dla charakterystyki są:

1) Położenie naturalne na wysoczyźnie polodowcowej o równinnej lub lekko falistej rzeźbie terenu. Niewielki fragment powierzchni zajmuje dolina Skrwy i dolina Wisły - ograniczone wysoka skarpa.

2) Przewaga rolniczego wykorzystania terenu (90% użytków rolnych stanowią grunty orne); tylko niewielkie powierzchnie zajmują lasy (w dolinie Skrwy i na jej obrzeżach).

3) Powolny spadek liczby ludności (z 8,1 tys. w 1970 r. do 7,7 w roku 1985); podstawowym źródłem utrzymania ludności jest praca w rolnictwie, chociaż następował wzrost znaczenia pozarolniczych źródeł utrzymania oraz dojazdów do pracy (ponad 1000 osób w 1978 r., głównie do Płocka).

4) Powolna koncentracja ludności w największych wsiach na terenie gminy (napływ ludności nierolniczej), natomiast wyludnianie miejscowości małych i średnich, odległych od głównych szlaków komunikacyjnych.

5) Dominacja rolnictwa jako podstawowego działu gospodarki na terenie gminy, charakteryzującego się 90% udziałem gospodarstw indywidualnych w użytkowaniu gruntów (pozostałe 10% użytkuje PGR Sikórz), brakiem wyraźnej specjalizacji produkcji rolniczej oraz niskim poziomem produkcji globalnej i towarowej.

6) Rosnące znaczenie rzemiosła i usług, ukierunkowanych na obsługę rolnictwa oraz usługi budowlane.

7) Niewielka rola przemysłu, zarówno jeśli chodzi o możliwości zatrudnienia, jak i wielkość produkcji. Trzy niewielkie zakłady przetwórstwa spożywczego opierają produkcję na miejscowej bazie surowcowej przeznaczając wyroby głównie na zaopatrzenie gminy.

8) Możliwości wykorzystania walorów przyrodniczych w gminie do celów turystyki i rekreacji (istotna jest tu stosunkowo łatwa dostępność obszarów turystycznych nad Skrwą i Wisłą dla mieszkańców Płocka) opierają się na bazie domków letniskowych (prywatnych) i ośrodków wypoczynkowych płockich instytucji.

9) Rozwój infrastruktury technicznej i społecznej jest niedostateczny w porównaniu z aspiracjami ludności do realizacji miejskiego stylu życia w miejscu zamieszkania.

I ETAP BADAŃ

Władysław M. Lasocki, Wojciech Skalmowski

PRÓBNY SCENARIUSZ DIAGNOSTYCZNY DLA GMINY

BRUDZEŃ DUŻY

(województwo płockie)

1. ANALIZA FUNKCJONOWANIA SYSTEMU SPOŁECZNEGO GMINY BRUDZEŃ DUŻY

Istotą diagnozy opartej na analizie scenariuszowej jest:

- dekompozycja systemu i wyodrębnienie podstawowych elementów, ze względu na realizowane przez nie zadania;
- opis struktury i organizacji poszczególnych elementów i podsystemów;
- identyfikacja relacji pomiędzy elementami i podsystemami oraz z otoczeniem (relacje wewnętrzne i zewnętrzne), będących wyrazem sprzeczności, napięć i ewentualnie konfliktów powstających w procesie rozwoju badanej społeczności oraz jego ograniczeń - warunków brzegowych);
- wyjaśnienie przyczyn i mechanizmów powodujących obserwowane (a nie inne) zachowanie się systemu w badanym okresie.

Sposób prezentacji wniosków w niniejszym rozdziale został podporządkowany następującemu schematowi:

- a) określenie analizowanego elementu (podsystemu),
 - b) jego relacje na wejściu i wyjściu,
 - c) sprzeczności i napięcia w badanym układzie oddziaływań
- ich przyczyny i efekty.

1.1. Środowisko przyrodnicze

1. Środowisko przyrodnicze stanowi podstawę ludzkiej egzystencji oraz działalności gospodarczej. W gminie Brudzeń Duży warunki przyrodnicze tworzą podstawy do:

- gospodarki rolnej,
- turystyki i rekreacji.

2. Środowisko przyrodnicze obejmuje wszystkie komponenty przyrodnicze w granicach gminy oraz relacje między nimi. Szczegółową analizę warunków przyrodniczych w gminie Brudzeń Duży zawiera opracowanie zespołu prof. dra hab. A. Richlinga (dostępne w archiwum programu) i punkty 1, 3, 7 aneksów.

Najważniejsze cechy środowiska przyrodniczego gminy wyodrębnione ze względu na potrzeby gospodarki rolnej to:

- gleby średnie i słabe,
- płaska lub lekko falista rzeźba terenu,
- długi okres wegetacyjny i wysoka średnia temperatura roczna,
- mała roczna wysokość opadów z koncentracją w okresie zbiorów.

Najważniejsze cechy środowiska przyrodniczego wyodrębnione ze względu na możliwości uprawiania turystyki i rekreacji to:

- urozmaicona rzeźba terenu: dolina Skrwy, skarpy wysoczyzny nad Zalewem Włocławskim z widokiem na Wisłę i lasy Gostyńsko-Włocławskiego Parku Krajobrazowego;
- zbiorniki wodne i ciekі powierzchniowe: kilkunastohektarowe czyste jezioro w okolicy wsi Janoszyce, rzeka Skrwa, Wisła (Zalew Włocławski bardzo silnie zanieczyszczony);
- kompleksy leśne: w zakolu Skrwy koło Sikorza z rezerwatem krajobrazowym, przy drodze Brudzeń-Płock, w okolicach jeziora w Janoszycach i przy ujściu Skrwy do Wisły.

3. Relacje

a) Wejścia zewnętrzne:

- zanieczyszczone wody Wisły,
- zanieczyszczone wody Skrwy,
- zanieczyszczenia powietrza z Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych z Płocka,
- powołanie rezerwatu krajobrazowego w Sikorzu.

b) Wejścia wewnętrzne:

- ścieki z budynków mieszkalnych, zakładów przemysłowych i usługowych i gospodarstw rolnych do wód gruntowych i po-

wierzchniowych,

- z rolnictwa: gnojowica, środki ochrony roślin, substancje mineralne - do wód powierzchniowych i gruntowych,

- odpady stałe z budynków mieszkalnych, zakładów przemysłowych i usługowych oraz gospodarstw rolnych - do lasów i na ich pobraża na dzikie wysypiska,

- zalesianie nieużytków przez ludność przy wsparciu urzędu gminy (bezpłatny przydział sadzonek).

c) Wyjścia zewnętrzne:

- możliwość wykorzystania zasobów przyrodniczych gminy do turystyki i rekreacji mieszkańców Płocka.

d) Wyjścia wewnętrzne:

- zaopatrzenie w wodę ludności, gospodarstw rolnych, zakładów przemysłowych i usługowych,

- drzewo z lasów na potrzeby gospodarcze oraz na opał,

- runo leśne na potrzeby ludności,

- gleby, wody gruntowe i powierzchniowe na potrzeby produkcji rolnej.

4. Tendencje zmian

Stan środowiska przyrodniczego na terenie gminy ulega pogorszeniu w wyniku:

- zatrutowania wód powierzchniowych i gruntowych przez nieuszczelne szamba i gnojowicę,

- wzrostu zanieczyszczenia Wisły i w mniejszym stopniu Skrwy,

- zanieczyszczenia lasów i ich pobraży odpadkami,

- zanieczyszczenia atmosfery przez MZPiR w Płocku,

- zakwaszenia gleb na skutek niewystarczających dostaw wapna.

Jedynym symptomem poprawy jest zalesienie części nieużytków.

5. Bariery i ograniczenia:

- nie rozwiązany problem wywozu ścieków oraz odpadów z gospodarstw rolnych, brak zorganizowanego wysypiska i wylewiska ścieków, ewentualnie oczyszczalni ścieków; brak sprzętu asenizacyjnego, pojemników oraz wozów do wywozu odpadów, brak zorganizowanego wywozu;

- nie rozwiązany (w skali ogólnokrajowej) problem zanieczyszczenia wód Wisły i jej dorzecza, brak środków finansowych na budowę oczyszczalni, długie cykle inwestycyjne, brak skutecznych sankcji prawnych (w tym ekonomicznych) w stosunku do zakładów i osób odpowiedzialnych za zanieczyszczenie wód;

- brak małych oczyszczalni przy obiektach odprowadzających ścieki do Skrwy w jej górnym biegu;

- brak w obecnych warunkach technicznych i ekonomicznych możliwości ograniczenia emisji gazów do atmosfery przez MZPiR w Płocku.

6. Proponowane działania na rzecz poprawy stanu środowiska przyrodniczego.

a) Relacje zewnętrzne:

- włączenie doliny Skrwy do Gostynińsko-Włocławskiego Parku Krajobrazowego (konieczna uchwała Wojewódzkiej Rady Narodowej), co wyeliminuje możliwość budowy w obrębie doliny Skrwy dużych ferm i zakładów przemysłowych, a także domków rekreacyjnych poza wyznaczonymi obszarami. Na terenie parków krajobrazowych dopuszczalne są tylko te formy działalności gospodarczej, które nie powodują pogorszenia stanu środowiska;

- budowa oczyszczalni ścieków w górnym biegu Skrwy.

b) Relacje wewnętrzne:

- organizacja zbiorowego wywozu odpadków i ścieków, założenie wysypiska sanitarnego, wylewiska względnie oczyszczalni ścieków;

- dalsze zalesianie nieużytków.

7. Realizowane oraz możliwe działania podmiotów zarządzających (decydentów):

a) ludność indywidualnie w ramach gospodarstw domowych i rolnych:

działania realizowane: zadrzewianie nieużytków na terenie gospodarstw, utrzymywanie w należyтым stanie urządzeń melioracyjnych;

działania możliwe: budowa szczelnych zbiorników ścieków, niewywożenie odpadów na dzikie wysypiska, wywóz odpadów i ścieków na wyznaczone wysypiska (poza terenem gminy);

b) społeczność lokalna poszczególnych wsi:

działania możliwe: organizacja zbiorowego wywozu odpadków i ścieków, zalesianie nieużytków w rejonie wsi;

c) władze gminy:

działania realizowane: nieudzielanie zezwoleń na budowę obiektów pogarszających stan środowiska, egzekwowanie przestrzegania przepisów dotyczących ochrony przyrody i środowiska przez osoby i instytucje na terenie gminy;

działania możliwe: organizacja zbiorowego wywozu odpadków i ścieków, wyznaczenie wylewisk, budowa wysypisk i oczyszczalni ścieków. GRN - zatwierdzenie i czuwanie nad realizacją planu przestrzennego zagospodarowania gminy w części dotyczącej ochrony środowiska przyrodniczego.

d) Urząd Wojewódzki w Płocku:

działania możliwe: doprowadzenie do poprawy stanu czystości wód Skrwy w jej górnym biegu. Wojewódzki Konserwator Przyrody, Wojewódzka Rada Narodowa - włączenie doliny Skrwy w granice Gostynińsko-Włocławskiego Parku Krajobrazowego.

e) Centrum:

działania realizowane: powołanie rezerwatu krajobrazowego w Sikorzu;

działania możliwe: doprowadzenie do poprawy stanu czystości wód Wisły, egzekwowanie istniejących przepisów dotyczących ochrony przyrody i środowiska lub ewentualne ich zaostrożenie.

1.2. Podsystem osadniczy

1.2.1. L u d n o ś ć

1. Ludność rozumiana jako ogół mieszkańców gminy to najważniejszy składnik systemu społecznego, zróżnicowany pod względem cech demograficznych i społeczno-zawodowych.

Podstawowe cechy różnicujące:

a) demograficzne: wiek i płeć,

b) społeczno-zawodowe: wykształcenie, źródła utrzymania, aktywność zawodowa, miejsce pracy (w sensie - dział gospodarki).

Realizowana funkcja celu - dążenie do coraz pełniejszego zaspokajania potrzeb: podstawowych (bytowych) i wyższego rzędu (kulturalnych, edukacyjnych itp.).

2. Charakterystyka relacji na wejściu.

a) Napływ ludności spoza obszaru gminy.

Imigruje niewiele osób; w skali rocznej wielkość napływu nie przekraczała w badanym okresie 1,4-1,9% ogółu ludności i zamykała się w granicach 46-65% wielkości odpływu. Większą rolę odgrywały tu czynniki naturalne (np. zawieranie małżeństw) niż osiedlanie się w związku z podjęciem pracy lub przejęciem gospodarstwa.

b) Przemieszczenia ludności pomiędzy wsiami na terenie gminy.

Następował odpływ ludności z małych i średnich miejscowości o relatywnie niekorzystnym położeniu komunikacyjnym bądź naturalnym, powodowany przechodzeniem ludności do pracy poza rolnictwem i starzeniem się ludności rolniczej. Krótki okres czasu objęty badaniem nie pozwala na stwierdzenie, jak stabilna jest ta tendencja, którą trzeba uznać za korzystną z punktu widzenia regionalnego podsystemu osadniczego (przestrzenna koncentracja ludności). Wzrost liczby ludności odnotowały największe, urbanizujące się (w sensie planowego osiedlania ludności nierolniczej) miejscowości: Brudzeń Duży - Będkowo Kościelne, Siecień i Sikórz oraz niektóre wsie o dochodowym, wysokotowarowym rolnictwie - por. aneks nr 2.

c) Dojazdy do pracy w gminie osób zamieszkałych poza jej obszarem.

Największe grupy dojeżdżających (ogółem 81 osób w 1970 r. i 125 osób w 1978 r.) to nauczyciele i pracownicy administracji.

d) Zaopatrzenie ludności w dobra konsumpcyjne i usługi.

Formy zaopatrzenia:

- samozaopatrzenie ludności rolniczej w produkty pochodzące z własnego gospodarstwa. Wielkość i znaczenie tej części strumienia dóbr konsumpcyjnych są trudne do oszacowania w skali całej społeczności. Zależy on w dużej mierze od stanu zaopatrzenia handlu wiejskiego (najbardziej jaskrawym przykładem jest rynek mięsa);

- zaopatrzenie realizowane za pośrednictwem handlu; przedmiotem obrotu są głównie towary wyprodukowane bądź przetworzone na zewnątrz (przeważnie poza terenem województwa), tylko w mniejszym stopniu produkty rolnictwa i przetwórstwa miejscowego. Omówienie tych relacji w dalszej części opracowania, tj. w punkcie dotyczącym handlu.

e) Dochody ludności (strumień finansowy)

- dochody z rolnictwa oraz płace i dochody mieszkańców zatrudnionych w różnych działach gospodarki w gminie,

- płace i dochody mieszkańców gminy zatrudnionych poza jej obszarem (zasilanie zewnętrzne).

Wielkość i struktura strumienia dochodów ludności gminy są bardzo trudne do precyzyjnego oszacowania. Dochody i wydatki ludności nie są bilansowane w skali gminy, lecz dopiero na szczeblu województwa. Dochody ze sprzedaży produktów rolnych (obejmuje tylko obroty rolników indywidualnych z jedn.gosp. uspołecznionej) są nieporównywalne w czasie z uwagi na procesy inflacyjne. Brak rzetelnej analizy statystycznej dochodów ludności jest istotną słabością niniejszego opracowania⁶.

Oprócz wielkości samego strumienia dochodów istotne znaczenie mają formalnoprawne uregulowania w zakresie: cen skupu produktów rolnych, opodatkowania ludności i działalności gospodarczej (rolnictwo, rzemiosło), płac itp., podejmowane na szczeblu centralnym i dane gminie z zewnątrz. Relacje dochodów możliwych do uzyskania z pracy w rolnictwie i w pozarolniczych działach gospodarki w gminie i jej otoczeniu kształtują wielkość odpływu ludności z pracy w rolnictwie, w mniejszym stopniu emigrację z terenu gminy i pośrednio starzenie się ludności rolniczej (patrz tabela w aneksie 2).

3. Charakterystyka relacji na wyjściu:

a) Emigracja ludności z terenu gminy, przekraczająca rozmiarami wielkości przyrostu naturalnego i napływu. Wśród przyczyn emigracji należy podkreślić znaczenie:

⁶ Znaleźnienie metody pomiaru i analizy dochodów ludności na szczeblu lokalnym jest jednym z najważniejszych zadań w toku dalszych prac badawczych nad innymi społecznościami lokalnymi.

- zmniejszającej się atrakcyjności pracy w rolnictwie⁷,
- brak na terenie gminy dostatecznej ilości odpowiednich (tj. dostosowanych do wykształcenia i kwalifikacji ludności) miejsc pracy poza rolnictwem,
- mniej korzystne warunki życia w gminie Brudzeń w porównaniu np. z Płockiem i strefą podmiejską.

W efekcie zachodzi powolna depopulacja, starzenie się ludności (szczególnie rolniczej) i groźba zachwiania równowagi płci.

b) Wyjazdy do pracy poza teren gminy.

Obserwowany wzrost liczby dojeżdżających do pracy (z 21% ogółu czynnych zawodowo w 1970 r. do 24% w 1978 r.), przede wszystkim do zakładów przemysłowych Płocka i strefy podmiejskiej. Oznacza to rosące niedostosowanie rozmieszczenia miejsc pracy i zamieszkania, powodując dodatkowe obciążenia komunikacji, skracanie czasu wolnego dojeżdżających itp. koszty społeczne.

c) Podejmowanie inicjatyw lokalnych, m.in. czynów społecznych, ukierunkowanych przede wszystkim na poprawę warunków bytowych ludności (rozbudowę sieci infrastruktury społecznej i technicznej), kierowanie do władz petycji, wniosków itp.

d) Przepływy finansowe: podatki i opłaty od ludności do budżetu gminy i funduszu gminnego. Wpływy od ludności mają podstawowe znaczenie w strukturze dochodów budżetu gminy (69-84% wpływów) i funduszu gminnego (79-93% wpłat). Na nich właśnie, oprócz dotacji ze szczebla wojewódzkiego i wobec niewielkiego udziału jednostek uspołecznionych w gospodarce gminy, opierają się finanse gminy,

e) Dobrowolne świadczenia (składki) ludności na cele poprawy warunków życia w miejscach zamieszkania - jako forma inicjatyw lokalnych.

⁷-----
Występuje tu wyraźna suboptymalność wielkości gospodarstwa indywidualnego w stosunku do postępu technicznego; proporcja jest trudna do ustalenia, bowiem nierentowność średniego gospodarstwa jest częściowo kompensowana arbitralnie określonymi cenami na produkty roślinne i hodowlane.

1.2.2. I n f r a s t r u k t u r a s p o ł e c z n a

Jest to zestaw trwałych urządzeń i obiektów zlokalizowanych w obrębie jednostek osadniczych i mających zaspokoić potrzeby ludności, a to:

- zaopatrzenie w żywność i artykuły przemysłowe, w tym trwałego użytku (handel),
- warunki mieszkaniowe,
- warunki ochrony zdrowia,
- edukacja i wychowanie,
- uczestnictwo w kulturze i upowszechnianie kultury,
- wypoczynek, rekreacja i sport,
- uczestnictwo w życiu społeczno-politycznym gminy.

Funkcjonowanie tych obiektów na obszarze gminy, odpowiada ich dostępność (przestrzenna, czasowa i finansowa) decydują o warunkach życia ludności.

1. Charakterystyka relacji na wejściu:

a) Dziedzictwo przeszłości, tj. stan techniczny i przestrzenne rozmieszczenie trwałych obiektów infrastruktury społecznej w momencie powstania gminy. Wyposażenie infrastrukturalne w punkcie wyjścia jest tak ważne z uwagi na dużą inercję trwałych składników majątku: zabudowań, maszyn i urządzeń itp. Stan ten należy uznać za niezadowalający zarówno ze względu na ilość obiektów, jak i ich cechy jakościowe. Większość obiektów typu: ośrodki zdrowia, sale i ośrodki kultury, kluby itp. - zlokalizowana została tylko w największych wsiach, co nie we wszystkich przypadkach jest wystarczająco uzasadnione. Szkoły, ośrodki zdrowia, biblioteka gminna, sklepy - znajdowały się często w budynkach nie przystosowanych do pełnienia tych funkcji lub prowizorycznych. Wyposażenie gminy w obiekty infrastruktury społecznej było i jest gorsze w porównaniu do innych gmin województwa, a tym bardziej z pobliskim Płockiem.

b) Nakłady finansowe na funkcjonowanie i rozwój infrastruktury społecznej:

- ze środków własnych rad narodowych (z budżetu gminy), z przeznaczeniem, oddzielnie, na bieżące finansowanie funkcjonowania sieci placówek oraz na inwestycje i remonty w tej sferze,

- ze środków własnych i poprzez wkład pracy ludności,
- pochodzące z zewnątrz, tj. z dotacji do budżetu gminy przeznaczonych na potrzeby rozwoju infrastruktury społecznej, z centralnych funduszy celowych, jak np. NFOZ czy Centralny Fundusz Rozwoju Kultury.

Podstawową barierą rozwoju sieci infrastruktury społecznej w całym badanym okresie był niedostatek środków finansowych (również i ich pokrycia rzeczowego), jakie władze gminy mogły przeznaczać na remonty i rozbudowę urządzeń infrastrukturalnych. W sytuacji gdy:

- 75-92% środków z budżetu gminy pochłania bieżące opłacanie działalności jednostek budżetowych,

- stan finansów gminy uzależniony jest od otrzymania dotacji z budżetu województwa, co powoduje konieczność uzgadniania każdej poważniejszej inwestycji z instytucjami wojewódzkimi,

- nie ma możliwości wyboru wykonawcy prac odtworzeniowych i inwestycyjnych (często są to monopoliści na danym terenie); rezultaty są m.in. następujące:

- małe możliwości manewru inwestycyjnego władz lokalnych,
- poprawa możliwości zaspokajania potrzeb ma miejsce w wąskich odcinkowych zakresach. Nie jest to polityka rozwoju infrastruktury jako całości, lecz łatanie dziur, rozwiązywanie najpotrzebniejszych w danej chwili problemów.

O wiele sprawniej postępuje poprawa warunków mieszkaniowych. Dokonuje się ona głównie poprzez zaangażowanie środków finansowych i wkład pracy mieszkańców (95% zasobów mieszkaniowych gminy jest własnością prywatną).

W podobny sposób (własnymi siłami) mieszkańcy gminy starają się ulepszyć warunki bytowania w poszczególnych wsiach rozwiązując szczególnie istotne ograniczenia w tej dziedzinie poprzez organizowanie czynów społecznych i wspieranie ich własnymi środkami finansowymi. Przykładami mogą być: budowa Szkoły Podstawo-

wej w Głównie, ośrodka zdrowia w Siecieniu, remont Szkoły Podstawowej w Turzy Małej i in.

Również i tu przeszkodą w realizacji zamierzeń są ogromne trudności w zakresie zaopatrzenia materiałowego, których nie może rozwiązać ani gmina, ani województwo.

c) Pracownicy zatrudnieni w placówkach i instytucjach zaliczanych do sfery infrastruktury społecznej

- zamieszkali na terenie gminy,
- dojeżdżający do pracy spoza gminy.

Praca w szkole, ośrodku zdrowia, bibliotece czy handlu wymaga najczęściej kwalifikacji, tj. cech nieczęstych u mieszkańców gminy (por. aneks nr 2). Wynika stąd potrzeba pozyskiwania fachowców z zewnątrz. Wobec braku mieszkań dla nauczycieli, lekarzy itp. jest to istotna bariera w rozwoju infrastruktury społecznej w gminie. Jest to zresztą nie tylko kwestia braku mieszkań, lecz przede wszystkim niskiego poziomu warunków bytowania w jednostkach osadniczych gminy w połączeniu z nieatrakcyjnymi warunkami finansowymi. Rezultat to np. brak obecnie stomatologa w gminie.

2. Charakterystyka relacji na wyjściu:

Materiałne możliwości zaspokajania potrzeb w zakresie:

1. Warunków mieszkaniowych,
2. Handlu,
3. Ochrony zdrowia,
4. Oświaty i wychowania,
5. Upowszechniania kultury i uczestnictwa w kulturze,
6. Sportu i rekreacji.

Komentarze:

1. Poprawa warunków mieszkaniowych ludności gminy Brudzeń, jaka dokonała się w latach siedemdziesiątych, miała przede wszystkim charakter ilościowy (przyrost liczby mieszkań w przeliczeniu na ludność, mniejsze zagęszczenie mieszkań, przeciętnie więcej izb w mieszkaniu); nie nastąpiła jednak radykalna poprawa standardu mieszkań. Jeszcze w 1978 r. 30% zasobów mieszkaniowych w gminie znajdowało się w budynkach wybudowanych

przed 1945 r. (7% ludności zajmuje mieszkania wybudowane przed 1918 r.), a we wsiach: Cierszewo 83%, Radatki 63,6%, Bądkowo Podlasie 55,5% mieszkań powstało przed wojną. Udział mieszkań wyposażonych w podstawowe instalacje (bieżąca woda, kanalizacja, c.o.) - mimo dużej poprawy w badanym okresie - jest nadal bardzo niski.

Ostatnie szczegółowe dane statystyczne, dotyczące wyposażenia mieszkań w instalacje, pochodzą z NSP 1978 r. Od tego czasu w gminie miał miejsce intensywny ruch budowlany, który z pewnością zmienił obraz sytuacji. W latach 1979-1985 wydano zezwolenia na wybudowanie 180 budynków mieszkalnych. Nowo budowane budynki mieszkalne są wyposażone (z nielicznymi wyjątkami) w ww. instalacje.

Ogólnie mamy jednak do czynienia z barierą niskiego standardu mieszkań w sensie:

- stosunkowo niskiego udziału mieszkań wyposażonych w bieżącą wodę, c.o., kanalizację w całości substancji mieszkaniowej gminy,

- indywidualnego, a nie sieciowego charakteru ww. instalacji w domach prywatnych.

Pokonanie tej bariery poprzez budowę sieci instalacji komunalnych (wódociągi, sieć kanalizacyjna i oczyszczalnie ścieków) nie będzie łatwa ani tania ze względu na rozproszenie zabudowy we wsiach i istnienie wielu małych miejscowości w gminie. U podstaw tej sytuacji leży kompletny brak jakiegokolwiek polityki rozwoju i modernizacji wiejskiego systemu osadniczego - brak jest jej koncepcji tak w skali ogólnokrajowej, jak i lokalnej.

2. Dla oceny funkcjonowania handlu i sprawności obsługi mieszkańców najistotniejsze są: sieć placówek (liczba sklepów i ich dostępność) oraz zaopatrzenie sklepów. Sieć sklepów jest w gminie zbyt rzadka i uboga pod względem asortymentu zaopatrzenia.

Podstawowe na terenach wiejskich placówki handlowe - sklepy spożywczo-przemysłowe - działały w 20 miejscowościach gminy w 1970 r., 15 - w 1978 r. i 17 - w 1985 r. Pozbawione sklepu są nie tylko małe miejscowości, ale również wsie średniej wiel-

kości (Lasotki, Myśliborzyce, Strupczewo, Gorzechowo itp.).

Konieczność pokonywania znacznych odległości dla zrobienia codziennych zakupów stanowi duże utrudnienie w życiu codziennym mieszkańców (np. mieszkańcy wsi pozbawionych sklepów, a leżących przy trasach linii MPK robią zakupy w Płocku)⁸.

Ludność może się zaopatrywać w artykuły przemysłowe tylko w dwóch punktach - w Brudzeniu Dużym i Sikorzu, mało dostępnych komunikacyjnie dla mieszkańców wsi leżących na peryferiach gminy. W rezultacie ośrodkami zakupu artykułów przemysłowych są miasta: Płock, Dobrzyń, Włocławek.

Rynek wiejski jest nadal traktowany przez ogólnopolskie monopolistyczne organizacje handlowe jako drugorzędny, dyskryminowany pod względem ilości, asortymentu, jakości kierowanych tu towarów oraz rytmiczności dostaw. W gminie mamy do czynienia z rynkiem dostawcy, a nie konsumenta. Dzieje się to wbrew centralnej, werbalnie głoszonej polityce opieki nad kompleksem żywnościowym i jest konsekwencją funkcjonowania pseudospółdzielczych supermonopolistycznych przedsiębiorstw w sferze obrotu towarowego.

3. Warunki ochrony zdrowia mieszkańców gminy należą do gorszych w województwie. W latach 70-tych nastąpił faktyczny regres w tej dziedzinie, zarówno jeśli chodzi o stan bazy materialnej, jak i personel służby zdrowia. Objawy regresu są następujące:

- małe, jednogabinetowe (tylko gminny Ośrodek Zdrowia w Brudzeniu ma trzy gabinety) ośrodki zdrowia zlokalizowane w nieodpowiednich pomieszczeniach,

- zmniejszająca się liczba lekarzy pracujących w ośrodkach (z sześciu pracujących w 1976 r. zostało trzech w 1985 r. - obecnie tylko dwóch),

- lekarze są zamiejscowi, dojeżdżają do pracy i skupiając się przede wszystkim na leczeniu chorych zaniedbują profilaktykę (na jednego lekarza przypada 3850 mieszkańców gminy),

⁸-----
Patrz: praca A.Kowalczyka: Strefy oddziaływania i hierarchia lokalnych ośrodków usługowych w gminie Brudzeń Duży, masz. złożony do CPBP 09.8.

- brak aptek - punkty apteczne istniejące przy ośrodkach zdrowia posiadają tylko podstawowy zestaw leków.

Warunki ochrony zdrowia są zdecydowanie jednym z najsłabszych elementów warunków bytowych mieszkańców gminy.

4. Sieć szkół podstawowych w gminie jest wystarczająco gęsta i równomiernie rozmieszczona. Poszczególne szkoły obsługują zwykle 2-3 okoliczne wsie (tylko szkoła w Strupczewie ma strefę oddziaływania ograniczoną do własnej wsi). Niestety tylko część budynków szkolnych może właściwie spełniać swe funkcje. Pozostałe, ze względu na ciasnotę i wyeksploatowanie, wymagają kosztownych remontów lub budowy nowych obiektów. Nowy budynek szkoły w Główninie powstał z inicjatywy i przy znacznej praktycznej pomocy mieszkańców tejże Główniny i okolicznych wsi. Wobec chronicznego braku środków na inwestycje i naporu innych pilnych potrzeb (np. zaopatrzenie wsi w wodę) jest to prawdopodobnie najbardziej realny sposób poprawy stanu bazy lokalowej szkolnictwa.

Kolejną barierą w rozwoju szkolnictwa w gminie Brudzeń jest brak mieszkań dla nauczycieli. Obecnie dojeżdża 80-90% nauczycieli zatrudnionych w gminie; nie sprzyja to stabilizacji kadry nauczycielskiej. Nie można pominąć problemu niedorozwoju wychowania przedszkolnego. Tylko sześciolatki są w pełni objęte opieką przedszkolną; młodsze dzieci tylko w 8-10%, a liczba chętnych zawsze przekracza pojemność trzech stałych przedszkoli.

5. Obiekty służące upowszechnianiu kultury w gminie są odsuwane na dalszy plan, zarówno jeśli chodzi o wysokości wydatków z budżetu gminy na finansowanie ich bieżącej działalności, jak i przy rozdziale nakładów inwestycyjnych. Efekty są widoczne: w latach siedemdziesiątych i na początku osiemdziesiątych nastąpił regres w tej dziedzinie:

- brak oddzielnych budynków (pomieszczeń) dla placówek i instytucji kulturalnych (biblioteka jest w gmachu Urzędu Gminy, kino w remizie OSP, kluby - przy sklepie lub w siedzibie PGR itp.),

- brak Gminnego Ośrodka Kultury,

- likwidacja kina,

- likwidacja kilku punktów bibliotecznych i spadek liczby wypożyczeń.

Mieszkańcy wsi odczuwają brak wspólnie użytkowanych pomieszczeń, w których koncentrowałoby się życie kulturalne i towarzyskie wsi (zebrania, zabawy, wesela). Obecnie postulują budowę tego typu obiektów (o nazwie: dom ludowy, świetlica wiejska itp.). Władze gminy powinny poprzeć i w miarę możliwości pomóc w realizacji tych inicjatyw. Umiera w sposób naturalny kultura ludowa, spychana na margines życia społecznego mieszkańców wsi przez kulturę masową o ujednoczonych, najczęściej miejskich wzorcach kulturowych. Brak bazy materialnej upowszechniania kultury na wsi sprzyja tym procesom.

6. Życie sportowe i turystyka (od strony uczestnictwa mieszkańców gminy oczywiście, a nie obsługi ruchu turystycznego) nie ma materialnych warunków rozwoju. Poza dobrymi chęciami ludność ma do dyspozycji osiem niewielkich boisk szkolnych i cztery szkolne sale gimnastyczne.

1.2.3. I n f r a s t r u k t u r a t e c h n i c z n a

1. Infrastruktura techniczna jest to zbiór urządzeń umożliwiających łączność, komunikację, przekazywanie energii elektrycznej, gazu, wody, odprowadzenie ścieków, wywóz i gromadzenie odpadków.

2. Infrastruktura techniczna gminy Brudzeń Duży w sposób szczegółowy opisana została w aneksie nr 7:

- energia elektryczna dostarczana jest do wszystkich gospodarstw rolnych, ale tylko część odbiorców ma dostęp do połączeń trójfazowych;

- woda dostarczana jest odbiorcom w dwóch wsiach, długość sieci wodociągowej wynosi 21 km, w ostatnich latach długość sieci wodociągowej powiększyła się dzięki inicjatywie lokalnej społeczności wsi Lasotki - budowie wodociągu w celu przezwyciężenia trudnej sytuacji w zakresie zaopatrzenia w wodę. Zanieczyszczenie pierwszego poziomu wodonośnego stwarza pilną konieczność budowy studni głębinowych i wodociągów także w innych wsiach;

- brak jest w gminie zorganizowanego wywozu ścieków i odpadków z gospodarstw rolnych, nie ma także wysypiska sanitarnego, wylewisk czy oczyszczalni ścieków;

- mimo że przez teren gminy przebiegają dwie nitki gazociągów, żadna z miejscowości w gminie Brudzeń nie jest zaopatrywana w gaz przewodowy;

- na terenie gminy znajdują się 124 telefony, rozmieszczone są one nierównomiernie; dwie trzecie znajduje się w trzech największych miejscowościach, 12 na 41 jednostek osadniczych pozbawionych jest łączności telefonicznej, są to małe miejscowości odległe od szlaków komunikacyjnych;

- gmina posiada dobrze rozwiniętą sieć dróg. Ich łączna długość wynosi 112,3 km, z tego nawierzchnię utwardzoną posiada 28,9 km dróg krajowych, 52,7 km dróg wojewódzkich i trzy kilometry dróg lokalnych. Na terenie gminy znajdują się jednak miejscowości odległe o 3-4 km od dróg z twardą nawierzchnią;

- komunikacja publiczna oparta jest na liniach autobusowych PKS i MPK z Płocka. Duża ilość kursów umożliwia łatwy dojazd do Płocka w ciągu maksimum 1 godziny z najdalej położonych miejscowości, znajdujących się przy szlakach komunikacyjnych. Istnieją jednak miejscowości odległe o 3-4 km od najbliższego przystanku autobusowego.

3. Relacje

a) Wejścia zewnętrzne:

- budowa, wyposażenie i zasilanie: sieci elektrycznej, łączności telefonicznej, dróg państwowych, ustalanie liczby i rozkładu kursów autobusowych.

b) Wejścia wewnętrzne:

- społeczność lokalna własną pracą oraz za pomocą środków finansowych z dobrowolnych składek i z funduszu wiejskiego zajmuje się budową i konserwacją dróg lokalnych oraz budową wodociągów i przystanków autobusowych,

- Urząd Gminy poprzez rejon dróg publicznych zajmuje się konserwacją dróg wojewódzkich i lokalnych (zapewnia środki finansowe).

c) Wyjścia zewnętrzne:

- możliwość wywozu produktów rolnych z terenu gminy,
- możliwość dojazdu pracowników z terenu gminy do zakładów pracy poza gminą.

d) Wyjścia wewnętrzne:

- bezpośrednia dostępność urządzeń infrastruktury technicznej ułatwia działalność gospodarstw rolnych,
- możliwości dojazdu do Płocka ułatwiają lub utrudniają podejmowanie pracy w zakładach przemysłowych,
- trudny dostęp do urządzeń infrastruktury technicznej, wpływający na warunki gospodarowania w rolnictwie i uniemożliwiający dojazdy do pracy, przyczynia się do odpływu ludności z miejscowości najbardziej odległych od szlaków komunikacyjnych, a tym samym powoduje relatywnie większe przekazywanie gospodarstw na Skarb Państwa przez rolników nie posiadających następców.

4. Tendencje zmian

- zwiększa się sieć dróg z twardą nawierzchnią,
- zwiększa się liczba połączeń autobusowych,
- zwiększa się sieć wodociągowa,
- nie nastąpił rozwój sieci telefonicznej,
- nie rozwiązany został problem wywozu odpadów i ścieków; brak też na terenie gminy wysypisk sanitarnych, wylewisk i oczyszczalni ścieków.

5. Bariery i ograniczenia

- brak środków, ale także i mocy przerobowych oraz niezbędnych urządzeń i materiałów do rozbudowy sieci łączności telefonicznej, budowy wodociągów, organizacji wywozu odpadów i ścieków (najbliższe wysypisko sanitarne zlokalizowane jest poza terenem gminy).

6. Rozwój infrastruktury możliwy głównie w skali poszczególnych wsi, np. budowa i remonty dróg, budowa wodociągów, budowa przystanków autobusowych, oparty na inicjatywie lokalnej społeczności, jej pracą i przy zaangażowaniu dodatkowych środków finansowych z jej strony oraz przy wsparciu ze środków Funduszu Wiejskiego.

7. Działania podmiotów decyzyjnych:

- a) ludność indywidualnie może aktywizować sąsiadów do wspólnych działań,

b) społeczność wsi w ramach czynów społecznych przy zaangażowaniu własnej pracy, dodatkowych środków finansowych z dobrowolnych składek, wykorzystując Fundusz Wiejski remontuje i buduje drogi lokalne, wodociągi, przystanki autobusowe. Może także pokusić się o większe przedsięwzięcia, np. instalację telefonów, organizację zbiorowego wywozu ścieków i odpadów,

c) Urząd Gminny dysponuje pewnymi rezerwami, z pomocą których wspomaga inicjatywy lokalne. Jednak wszystkie większe przedsięwzięcia zależą od uzyskania dotacji ze szczebla wojewódzkiego, np. budowa drogi o utwardzonej nawierzchni z Siecienia do Sobowa, oddanej do użytku w 1984 roku,

d) wyspecjalizowane instytucje rejonowe i wojewódzkie realizują remonty i rozbudowę sieci dróg wojewódzkich i państwowych oraz rozbudowę sieci energetycznej i telefonicznej - na zlecenie i ze środków budżetu gminy, dotacji pozabudżetowych itp.,

e) Centrum stymuluje produkcję materiałów, maszyn i urządzeń umożliwiających budowę i eksploatację urządzeń infrastruktury technicznej.

1.3. Podsystem gospodarczy

1.3.3. G o s p o d a r k a r o l n a

1. Gospodarka rolna jest podstawowym rodzajem działalności gospodarczej mieszkańców gminy Brudzeń Duży. Zadania, które ma do spełnienia ten dział gospodarki, to:

- towarowa produkcja rolnicza,
- zapewnienie środków utrzymania ludności rolniczej,
- samozaopatrzenie mieszkańców wsi.

2. Obszerna charakterystyka gospodarki rolnej w gminie Brudzeń przedstawiona została w aneksie nr 3. W tym miejscu przedstawione zostaną jedynie jej najistotniejsze cechy.

Warunki przyrodnicze:

- płaska lub lekko falista rzeźba terenu,
- średnie i słabe gleby,
- wysoka średnia temperatura roczna i długi okres wegetacyjny,
- niskie opady z kulminacją w okresie letnim.

a) Struktura własnościowa:

90% powierzchni użytków rolnych należy do 1408 (w 1985 r.) gospodarstw indywidualnych, około 10% do PGR w Sikorzu.

b) Struktura wielkości gospodarstw:

przy średniej wielkości gospodarstwa około 8 ha struktura wielkości gospodarstw w poszczególnych jednostkach osadniczych jest silnie zróżnicowana. Są wsie, w których większość gospodarstw ma powierzchnię większą niż 15 ha, są też wsie, w których liczbowo dominują gospodarstwa małe, poniżej 5 ha, i bardzo małe, poniżej 2 ha.

c) Struktura użytkowania ziemi:

90% użytków rolnych stanowią grunty orne, użytki zielone, zajmują bardzo niewielką powierzchnię.

d) Struktura zasiewów:

przeważają zasiewy czterech zbóż, głównie żyta, i ziemniaków; plony podstawowych ziemioplodów niskie, silnie uzależnione od warunków atmosferycznych.

e) Hodowla:

głównie trzody chlewnej, w mniejszym stopniu bydła.

f) W produkcji towarowej dominują:

trzoda chlewna, bydło, mleko, buraki cukrowe i rzepak.

3. Relacje

a) Wejścia zewnętrzne:

- zaopatrzenie w energię, węgiel, nawozy, środki ochrony roślin, materiał siewny, wzbogacone mieszanki paszowe, maszyny, narzędzia, materiały budowlane,

- przygotowanie zawodowe rolników w szkołach poza gminą Brudzeń,

- wykonywanie melioracji przez przedsiębiorstwa spoza gminy.

b) Wejścia wewnętrzne:

- wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego, gleb i wód powierzchniowych i gruntowych,

- ludność zatrudniona w gospodarstwach rolnych państwowych i indywidualnych,

- obsługa rolnictwa przez rzemiosło i zakłady usługowe,

w szczególności usługi maszynowe w pracach polowych oraz w przerobie plonów, usługi w zakresie naprawy maszyn i narzędzi rolniczych, usługi budowlane,

- infrastruktura techniczna umożliwi w ograniczonym zakresie zaopatrzenie gospodarstw oraz dostawę wody i energii elektrycznej,

- kontraktacja żyta, ziemniaków i buraków przez przemysł wpływająca na strukturę zasiewów.

c) Wyjścia zewnętrzne:

- towarowa produkcja rolnicza poprzez punkty skupu,
- podatki.

d) Wyjścia wewnętrzne:

- produkcja towarowa jako surowiec dla miejscowego przemysłu,

- produkcja na cele samozaopatrzenia,

- zakwaszenie gleb, nadmierna mineralizacja, skażenie środkami ochrony roślin i gnojowicą wód gruntowych i powierzchniowych,

- podatek rolny,

- przekazywanie gruntów najniższych klas pod: zalesienie, budownictwo mieszkaniowe, budownictwo i działki rekreacyjne.

4. Tendencje zmian

- zmniejszeniu ulega wielkość produkcji towarowej,
- zmniejsza się pogłowie zwierząt gospodarskich,
- plony podstawowych ziemiopłodów niskie, silnie uzależnione od warunków pogodowych,
- zmniejsza się nawożenie (brak dostaw nawozów),
- zmniejszają się dostawy koncentratów paszowych,
- wzrasta wyposażenie w maszyny rolnicze,
- melioracje prawie całkowicie zakończone,
- nastąpiła rozbudowa i modernizacja większości gospodarstw (obecnie budownictwo wiejskie ograniczono z powodu braku cementu),
- nie zmienia się struktura użytkowania gruntów,
- nie zmienia się w większym stopniu struktura zasiewów,
- zmniejszyła się liczba gospodarstw indywidualnych (w wyniku

przekazywania gospodarstw pozbawionych następców za rentę lub emeryturę na Skarb Państwa i przejmowania na Skarb Państwa gospodarstw, których właściciele nie wywiązywali się ze zobowiązań pieniężnych),

- przemiany struktury obszarowej gospodarstw nie prowadzą do jej widocznej poprawy, zwiększa się co prawda udział gospodarstw dużych, powyżej 10 ha, ale spadł wyraźnie udział gospodarstw średnich, o powierzchni 5-10 ha, zwiększył się udział gospodarstw małych, o powierzchni od 2 do 5 ha.

5. Bariery i ograniczenia:

- średnie i słabe gleby,
- małe opady roczne,
- brak bodźców ekonomicznych umożliwiających poprawę struktury obszarowej gospodarstw,
- rozdrobnienie gruntów,
- niewystarczające dostawy: nawozów, pasz treściwych, węgla, materiałów budowlanych i maszyn rolniczych,
- brak dróg utwardzonych i łączności telefonicznej w wielu jednostkach osadniczych,
- brak stabilnej polityki cenowej uniemożliwia racjonalną działalność gospodarczą rolników indywidualnych.

6. Dla poprawy wielkości produkcji globalnej i towarowej konieczne jest przewyciężenie wyżej wymienionych barier.

7. Możliwości oddziaływania poszczególnych decydentów:

a) Każdy indywidualny rolnik prowadzi działalność w zakresie własnego gospodarstwa, możliwości jego działania ograniczają wymienione poprzednio bariery.

b) Społeczność wiejska:

- dokonuje ze środków funduszu wiejskiego wspólnych zakupów niektórych maszyn i narzędzi rolniczych,
- za pomocą własnych środków finansowych i własną pracą przyczynia się do budowy i remontu dróg oraz instalacji wodociągów wiejskich,
- rozdziela przyznaną danej wsi przez SKR pulę usług maszynowych na poszczególne gospodarstwa oraz ustala ich terminy,

- zdobywa środki produkcji poza istniejącym systemem dystrybucji, np. drogą własnych nieformalnych "dojść" do producentów.

c) Urząd Gminy

- wydaje zezwolenia na przekazywanie ziemi na cele nierolnicze, przejmuje grunty na Skarb Państwa i administruje Państwowym Funduszem Ziemi, wydaje zezwolenia budowlane, udziela ulg podatkowych,

- przydziela środki produkcji bezpośrednio, np. cementu, pośrednio, poprzez komisje społeczne, maszyny rolnicze, ustala zasady przydziału węgla.

Gminna Rada Narodowa i jej komisje prowadzą kontrolę Zakładów Usług Mechanicznych SKR, punktów skupu produktów rolnych i sprzedaży środków produkcji dla rolnictwa.

d) Urząd Wojewódzki

- przydziela pulę środków produkcji dla gminy, nadzoruje PGR-y,

- instytucje i przedsiębiorstwa na szczeblu wojewódzkim: wykonywanie melioracji.

e) Centrum

- kształtuje politykę rolną, ustala ceny skupu produktów rolnych, kontroluje ceny środków produkcji rolnej, stymuluje wielkość produkcji środków produkcji dla rolnictwa wytwarzanych w kraju i realizuje import deficytowych środków produkcji,

- wydaje akty prawne dotyczące gospodarki rolnej, np. o przekazywaniu gospodarstw na rzecz Skarbu Państwa w zamian za rentę i o przekazywaniu gospodarstw następcom w zamian za emeryturę, o tworzeniu i podziale Państwowego Funduszu Ziemi, o tworzeniu i podziale Funduszu Wiejskiego.

1.3.2. R z e m i o s ł o i u s ł u g i

1. Rzemiosło i usługi to rodzaj działalności gospodarczej, który w warunkach gminy Brudzeń spełnia dwie podstawowe funkcje:

- świadczy usługi dla gospodarki rolnej i dla ludności gminy,

- stanowi źródło utrzymania dla zatrudnionych w zakładach usługowych i rzemieślniczych mieszkańców gminy.

2. Rzemiosło i usługi w gminie Brudzeń Duży zostały opisane w aneksie 5.

W roku 1985 na terenie gminy działało 71 zakładów usługowych zatrudniających łącznie 192 osoby, w tym 58 zakładów prywatnych zatrudniających po jednej osobie i 13 zakładów uspołecznionych (6 Zakładów Usług Mechanicznych SKR i 7 zakładów należących do Gminnej Spółdzielni "Samopomoc Chłopska").

Struktura branżowa:

31 zakładów świadczyło usługi budowlane i instalatorskie, 23 zakłady wykonywały usługi na rzecz rolnictwa, w tym usługi maszynowe w pracach polowych, w zakresie omłotów i przerobu zboża, 9 zakładów zajmowało się naprawą maszyn i narzędzi rolniczych. W ogóle nie było zakładów świadczących usługi: szewskie, krawieckie, pralnicze, kosmetyczne, cukiernicze.

3. Relacje

a) Wejścia zewnętrzne:

- rzemieślnicy spoza gminy podejmujący działalność gospodarczą na jej terenie,
- materiały, narzędzia, maszyny, energia.

b) Wejścia wewnętrzne:

- zlecenia oraz środki finansowe od miejscowej ludności i instytucji,
- zatrudnienie pracowników z terenu gminy,
- surowce rolnicze i leśne przerabiane przez zakłady rzemieślnicze, np. drewno, zboża.

c) Wyjścia zewnętrzne:

- usługi na rzecz ludności poza gminą Brudzeń,
- podatki.

d) Wyjścia wewnętrzne:

- usługi na rzecz rolnictwa,
- usługi budowlane i instalatorskie dla ludności, gospodarstw rolnych oraz na rzecz infrastruktury społecznej i technicznej,
- podatki, w tym świadczenia na fundusz wiejski zakładów nieuspołecznionych.

4. Tendencje zmian

Rzemiosło i usługi w gminie Brudzeń Duży wykazują tendencje rozwojowe, zwiększa się liczba zakładów, głównie prywatnych, oraz asortyment świadczonych usług. Niepokojącym zjawiskiem jest duża rotacja zakładów prywatnych, likwidacja dotychczas istniejących i tworzenie nowych.

5. Bariery i ograniczenia

Możliwość rozwoju zakładów nieuspołeczniionych ograniczona jest:

- wielkością popytu na dany rodzaj usług w gminie i w jej sąsiedztwie, a zatem liczbą zleceń i wielkością środków finansowych uzyskanych za wykonane usługi,
- trudnościami w zaopatrzeniu w materiały, części, narzędzia i maszyny umożliwiające wykonywanie usług,
- przepisami finansowymi czyniącymi nieopłacalnym zatrudnienie dodatkowych pracowników.

Rozwój zakładów uspołeczniionych ograniczony jest przez:

- małe możliwości zatrudnienia wykwalifikowanych pracowników (konkurencja ze strony zakładów przemysłowych z Płocka),
- małe dostawy materiałów, części, narzędzi i maszyn.

6. Proponowane działania na rzecz rozwoju usług i rzemiosła

- poprawa zaopatrzenia w materiały, części, narzędzia i maszyny zakładów usługowych,
- zmiany w przepisach finansowych ułatwiająca stałe lub okresowe zatrudnienie dodatkowych pracowników w zakładach nieuspołeczniionych, w zależności od aktualnego popytu na dany rodzaj usług.
- wyposażenie Urzędów Gminnych w instrumenty ekonomiczne umożliwiające premiowanie zakładów świadczących usługi deficytowe.

a) Ludność gminy ze względu na niedostępność niektórych usług, wysokie ceny oraz długie terminy realizacji dąży do uniezależnienia się od prywatnych i uspołeczniionych usługodawców - wykonując większość napraw we własnym zakresie dzięki wyposażeniu gospodarstw w odpowiednie narzędzia.

Istnieje natomiast duże zapotrzebowanie na usługi wymagają-

ce specjalistycznych uprawnień, np. budowlanych i w zakresie instalatorstwa elektrycznego, zaangażowania dużych i kosztownych maszyn, np. niektóre usługi maszynowe dla rolnictwa czy tartacznictwo.

Mieszkańcy gminy, członkowie gminnej spółdzielni mogą oddziaływać na ceny, jakość oraz asortyment usług świadczonych przez zakłady usługowe GS poprzez walne zebranie członków Spółdzielni czy przez Radę Nadzorczą.

b) Społeczność lokalna - zebranie wiejskie i rada sołecka decydują o terminach i wielkości usług maszynowych dla poszczególnych rolników w ramach puli usług przyznanej wsi przez ZUM SKR.

c) Urząd Gminny oddziałuje na rzemiosło i usługi poprzez: wydawanie zezwoleń na prowadzenie działalności gospodarczej przez zakłady prywatne, przyznawanie działek pod zakłady rzemieślnicze, zlecanie prac na rzecz infrastruktury społecznej czy technicznej gminy miejscowym zakładom usługowym, określanie wielkości świadczeń poszczególnych prywatnych rzemieślników na rzecz funduszu wiejskiego w granicach określonych przez ustawę O funduszu wiejskim, działania kontrolne.

d) Centrum: może doprowadzić do zmiany przepisów finansowych ułatwiających działanie prywatnych zakładów usługowych w warunkach niestabilnego napływu zleceń, zwłaszcza zmniejszenia obciążeń finansowych z tytułu zatrudniania dodatkowych pracowników,

- przyznać władzom gminnym instrumenty finansowe umożliwiające popieranie rozwoju tych rodzajów usług, na które na danym terenie istnieje szczególne zapotrzebowanie.

1.3.3. P r z e m y s ł

1. Funkcje realizowane przez zakłady przemysłowe w gminie Brudzeń Duży to:

- zaopatrzenie mieszkańców gminy w podstawowe produkty żywnościowe, pieczywo i wędliny,

- przerób miejscowych surowców rolnych i produkcja spirytusu na potrzeby ogólnokrajowe,

- zatrudnienie miejscowej ludności oraz możliwość uzyskania przez nią środków utrzymania.

2. Opis szczegółowy przemysłu w gminie Brudzeń Duży zawiera aneks 4.

W gminie istnieją trzy małe zakłady przemysłowe zatrudniające razem 36 pracowników i wytwarzające produkcję o łącznej wartości w 1985 r. 58 670 tys. zł: gorzelnia w Siecieniu, piekarnia i masarnia GS "Samopomoc Chłopska" w Brudzeniu.

Wykorzystując miejscowe surowce rolnicze zakłady te produkują wyroby spożywcze, pieczywo i wędliny przeznaczone w większości na zaopatrzenie ludności gminy.

3. Relacje

a) Wejścia zewnętrzne:

- energia, maszyny, część surowców, pracownicy spoza gminy.

b) Wejścia wewnętrzne:

- surowce rolnicze,
- pracownicy z terenu gminy,
- woda,
- inwestycje jednostek gospodarczych z terenu gminy GS

"Samopomoc Chłopska".

c) Wyjścia zewnętrzne:

- część produkcji,
- podatki,
- zarobki pracowników spoza gminy.

d) Wyjścia wewnętrzne:

- zaopatrzenie miejscowej ludności w produkty spożywcze,
- środki utrzymania dla pracowników i ich rodzin,
- oddziaływanie na strukturę zasiewów (kontraktacja żyta i ziemniaków przez gorzelnię),
- odpady produkcyjne i ścieki.

4. Tendencje zmian

Produkcja przemysłowa dostosowana jest do potrzeb miejscowej ludności oraz do podaży surowca. Ponieważ ani liczba ludności nie ulega powiększeniu, ani nie zwiększa się produkcja

rolna, nie ma potrzeby rozbudowy zakładów przemysłowych. Zmniejsza się natomiast zatrudnienie.

5. Bariery i ograniczenia:

- zakłady przemysłowe na terenie gminy zgłaszają zapotrzebowanie na pracowników; możliwości zatrudnienia pracowników ograniczone są przez konkurencję ze strony dużych zakładów przemysłowych z Płocka stwarzających lepsze warunki płacowe i socjalne,

- rozwój przemysłu na terenie gminy nie jest celowy, jako że osoby zamieszkałe w gminie Brudzeń znajdują łatwo zatrudnienie w licznych płockich zakładach przemysłowych. Dojazd do pracy umożliwia transport zakładowy lub też autobusy PKS i MPK.

6. Możliwości zmian

Rozwój funkcji przemysłowych nie wydaje się konieczny ze względu na rolniczy charakter gminy oraz na możliwość zatrudnienia mieszkańców gminy w przemyśle w Płocku. Postulować można jedynie utworzenie niewielkiego zakładu zajmującego się przetwórstwem owocowo-warzywnym (projekt taki wniesiony przez Naczelnika Gminy został jako zbyt kosztowny i trudny do zrealizowania odrzucony przez Gminną Radę Narodową).

7. Możliwości oddziaływań

a) Ludność indywidualnie ma możliwość oddziaływania na rozbudowę, jakość i wielkość produkcji piekarni i masarni Gminnej Spółdzielni "Samopomoc Chłopska" poprzez walne zebranie członków i radę nadzorczą spółdzielni.

b) Urząd Gminny oddziałuje na zakłady przemysłowe przez opiniowanie wniosków lokalizacyjnych i wydawanie zezwoleń budowlanych, ma możliwość tworzenia przedsiębiorstw terenowych (próba utworzenia przetwórni owoców i warzyw). Gminna rada narodowa realizuje funkcje kontrolne w stosunku do zakładów przemysłowych na terenie gminy.

c) Urząd Wojewódzki w Płocku ma możliwość oddziaływania na przemysł w gminie przez wydawanie wskazań lokalizacyjnych, zatwierdzenie lokalizacji oraz występowanie w charakterze organu założycielskiego przedsiębiorstw przemysłowych.

1.3.4. Turystyka i rekreacja

1. Istniejące na terenie gminy obiekty przyrodnicze i obiekty kultury materialnej oraz niewielka baza noclegowa w połączeniu z bliskim położeniem w stosunku do Płocka sprawiają, że na terenie gminy możliwe jest uprawianie turystyki (wypoczynek sobotnio-niedzielny) przez mieszkańców Płocka.

2. Szczegółowy opis dotyczący możliwości rozwoju funkcji turystycznej i wypoczynkowej gminy Brudzeń Duży zawiera aneks 7.

Obiekty przyrodnicze mające znaczenie dla turystyki i rekreacji:

- kilkunastohektarowe jezioro wraz z lasem w Janoszycach,
- dolina rzeki Skrwy o malowniczej rzeźbie terenu wraz z lasami w dolinie i na jej krawędzi, w tym rezerwat krajobrazowy w okolicy Sikorza,
- Zalew Włocławski, skarpa wysoczyzny nad Wisłą z widokiem na lasy Gostynińsko-Włocławskiego Parku Krajobrazowego (fragment doliny Wisły w rejonie wsi Murzynowo).

Obiekty kultury materialnej interesujące z punktu widzenia turystycznego to gotycki kościół w Rokiciu nad Wisłą, zabytkowe młyny wodne nad Skrwą i jej dopływami.

Baza wypoczynkowa:

- kompleks domków letniskowych nad jeziorem w Janoszycach,
- domki i działki rekreacyjne w kilku miejscach w dolinie Skrwy i w dolinie Wisły w Murzynowie,
- mały ośrodek wypoczynkowy MZRiP w Lasotkach nad Skrwą,
- ośrodek żeglarski ZHP w Biskupicach przy ujściu Skrwy,
- ośrodek WUSW w Murzynowie przy ujściu Skrwy do Wisły,
- znakowany szlak turystyczny wzdłuż doliny Skrwy.

3. Relacje

a) Wejścia zewnętrzne:

- środki finansowe i rzeczowe, inwestycje budowlane osób prywatnych i instytucji w zakresie bazy noclegowej oraz wyznaczenie szlaku turystycznego.

b) Wejścia wewnętrzne:

- wykorzystanie części zasobów przyrodniczych na potrzeby turystyki i rekreacji,
- przejmowanie ziemi najniższych klas z rolnictwa pod zabudowę rekreacyjną i działki.

c) Wyjścia zewnętrzne:

- możliwość wypoczynku, zwłaszcza sobotnio-niedzielnego, oraz uprawiania różnych form turystyki przez mieszkańców Płocka.

d) Wyjścia wewnętrzne:

- możliwość korzystania z zasobów przyrodniczych dla wypoczynku mieszkańców gminy.

4. Tendencje zmian

- baza noclegowa ulega systematycznemu powiększeniu o prywatne domki i działki rekreacyjne, w ostatnich latach zorganizowano ośrodek żeglarski w Biskupicach oraz wytyczono szlak turystyczny.

5. Bariery i ograniczenia

- możliwości rozwoju turystyki i rekreacji pobytowej ogranicza stosunkowo niewielki obszar nadający się do uprawiania turystyki i budowy bazy pobytowej,
- brak bazy gastronomicznej poza restauracją w Brudzeniu oddaloną od obszarów rekreacyjnych,
- zanieczyszczenie wód Zalewu Włocławskiego uniemożliwiające pełne wykorzystanie tego akwenu na potrzeby rekreacji,
- ograniczenie budownictwa rekreacyjnego podyktowane potrzebą ochrony krajobrazu.

6. Proponowane działania na rzecz stworzenia lepszych warunków uprawiania turystyki i rekreacji:

- modernizacja istniejącej bazy wypoczynkowej,
- działania na rzecz poprawy stanu środowiska przyrodniczego omówione w punkcie dotyczącym tego zagadnienia.

7. Realizowane oraz możliwe działania decydentów dotyczące poprawy warunków uprawiania turystyki i rekreacji.

a) Ludność indywidualnie:

realizowane: przekazywanie gruntów najniższych klas pod zabudowę rekreacyjną, zalesianie nieużytków;

możliwe: zaniechanie wywozu odpadków na dzikie wysypiska.

b) Społeczność lokalna (wiejska), działania możliwe:

konserwacja zabytkowych obiektów na terenie wsi, działania zbiorowe na rzecz poprawy stanu środowiska.

c) Władze gminy, działania realizowane: wydawanie zezwoleń

na budowę domków letniskowych i przejmowanie gruntów na cele rekreacyjne, budowę ośrodków wypoczynkowych zgodnie z planem przestrzennego zagospodarowania i wymogami ochrony środowiska przyrodniczego. Wspomaganie akcji zalesień nieużytków (dostawa sadzonek); możliwe: kompleks przedsięwzięć na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego oraz konserwacji zabytkowych obiektów.

d) Osoby i instytucje spoza terenu gminy: działania realizowane: środki materialne i finansowe na modernizację i rozbudowę bazy wypoczynkowej,

- władze wojewódzkie: działanie na rzecz ochrony zasobów przyrodniczych, możliwe działania: włączenie doliny Skrzy do Gostynińsko-Włocławskiego Parku Krajobrazowego.

e) Centrum; działania realizowane: ustanowienie rezerwatu

krajobrazowego Sikórz; działania możliwe: poprawa stanu czystości wód Wisły.

1.4. Oddziaływania władz lokalnych i samorządu wiejskiego na system realny

Pod pojęciem władze lokalne rozumiane są:

a) organy przedstawicielskie i gminna rada narodowa (nadrzędny) i rady sołeckie (podporządkowane),

b) organy administracji państwowej stopnia podstawowego: naczelnik gminy i urząd gminy. Administracja państwowa jest podwójnie podporządkowana: jako organ wykonawczy - GRN oraz w hierarchii administracji państwowej (ogólnej) - wojewodzie,

c) partie polityczne i organizacje społeczne działające samodzielnie oraz poprzez PRON.

1. Relacje

a) Wejścia zewnętrzne:

- przepisy prawa regulujące kompetencje i zasady działania organów władzy stopnia podstawowego, jednostek gospodarczych oraz innych osób prawnych i fizycznych,

- zasady polityki społecznej państwa i polityk szczególnych,

- ustawowy nadzór podmiotów zarządzających szczebla wojewódzkiego nad działalnością władz lokalnych, szczególnie istotny w zakresie planowania społeczno-gospodarczego i instytucji sfery infrastruktury społecznej (szkoły, ośrodki zdrowia itp.),

- formalnoprawne i nieformalne środki nacisku ze strony instytucji i organizacji szczebla ponadpodstawowego (dystrybucja środków finansowych, dóbr deficytowych, limitowanie etatów, wydawanie instrukcji, zarządzeń, okólników itp. przepisów i pseudoprzepisów);

- współdziałanie z innymi jednostkami lokalnymi w realizacji wspólnych zadań.

b) Wejścia wewnętrzne:

- współzależności i współoddziaływanie organów władzy w gminie,

- działalność opiniodawcza, współzarządzanie rad sołectkich i organów samorządu pracowniczego,

- wnioski, postulaty ludności, presja opinii publicznej.

W relacjach zewnętrznych podstawowe znaczenie mają zależności pionowe, tj. z Wojewódzką Radą Narodową, wojewodą oraz organami administracji stopnia wojewódzkiego o właściwościach szczególnych: Kuratorium Oświaty i Wychowania, Wydziałem Zdrowia, Wydziałem Handlu itp.

Najważniejsze są tu relacje finansowe. Wobec deficytowego budżetu gminy jej finanse zależą od wysokości dotacji uzyskanych poprzez budżet wojewódzki. Procedura dystrybucji środków finansowych pomiędzy zadania grupowane według działów gospodarki (podział na jednostki administracji terytorialnej jest tu wtórny) zawiera wiele możliwości przetargów, wykorzystywania nieformalnych dróg nacisku.

Deficyt budżetu nie wynika z niegospodarności, niezaradności czy lenistwa mieszkańców gminy lub władz, lecz z regulacji systemowych. Budżet gminy partycypuje jedynie w 85% w podatku od płać jednostek gospodarki uspołecznionej, podatku od nieruchomości, podatku gruntowego z gospodarstw indywidualnych, podatku od rzemiosła (tylko od nieruchomości) i z opłat skarbowych. Natomiast podatek dochodowy przedsiębiorstw, amortyzacja, podatek dochodowy od rzemiosła i inne opłaty tego typu są gminie zabierane na rzecz Skarbu Państwa.

Zależność finansowa powoduje w rzeczywistości utratę funkcji władczych organów szczebla lokalnego. Życie społeczne i gospodarcze gminy regulują przepisy wydawane i decyzje powzięte na wyższym, ponadlokalnym szczeblu władzy (vide: polityczne systemowe regulacje centrum).

2. Relacje na wyjściu - środki i sposoby oddziaływania

- decyzje planistyczne, szczególnie w zakresie: rozdziału środków finansowych, kredytów dla ludności i jednostek gospodarczych (poprzez Bank Spółdzielczy), lokalizacji obiektów (przestrzeganie planu przestrzennego zagospodarowania),

- rozdział dóbr deficytowych na szczeblu podstawowym (maszyn i narzędzi rolniczych, węgla, nawozów, materiałów budowlanych itp., organizacja reglamentacji żywności i artykułów przemysłowych w latach 80-tych),

- regulowanie ruchu budowlanego - wydawanie zezwoleń budowlanych i decyzji lokalizacyjnych,

- organizowanie, regulowanie działania i kontrola gospodarki nieuspołecznionej, głównie rzemiosła i usług - wydawanie i prolongata koncesji, kontrola finansowa itp.,

- koordynowanie działalności organów samorządu i inicjatyw ludności - czynów społecznych,

- oddziaływania na przedsiębiorstwa przemysłowe i decyzje o lokalizacji, rozbudowie itp., powoływanie przedsiębiorstw terenowych,

- stanowienie prawa miejscowego (w sytuacjach szczególnych, np. klęsk żywiołowych),

- koordynacja działalności instytucji sfery infrastruktury społecznej - wspomaganie w trudnych sytuacjach (np. pomoc(sic!) w budowie i remontach placówek szkolnych, mieszkań dla nauczycieli, lekarzy itp.),

- działalność rozjemcza kolegia ds. wykroczeń.

Ogólnie organy władz lokalnych, szczególnie administracji, działają przede wszystkim jako realizatorzy polityki państwa (administracji państwowej) na określonym obszarze, a nie jako reprezentanci interesów społeczności lokalnej.

1.5. Wnioski ogólne (najistotniejsze zjawiska i procesy zaobserwowane w badanej gminie)

1. Depopulacja

Przyczyny:

- zmniejszające się zatrudnienie w rolnictwie, starzenie się ludności rolniczej,

- ubogi rynek pracy w działach pozarolniczych na terenie gminy,

- mało korzystne warunki życia ludności, bez wyraźnych możliwości istotnej poprawy w (najbliższej) przyszłości,

- zróżnicowanie warunków życia w poszczególnych miejscowościach, szczególnie: dostępność obiektów i urządzeń infrastrukturalnych.

2. Stagnacja produkcji rolniczej

- osłabienie zasilania zewnętrznego,

- brak mechanizmów ekonomicznych, które by powodowały zmiany struktury agrarnej,

- brak aktywnej, stabilnej, proefektywnościowej polityki rolnej państwa (struktura cen produktów rolnych, zasady opodatkowania itp.),

- regres w rozwoju obsługi rolnictwa.

3. Niedorozwój infrastruktury społecznej i technicznej

- brak dostatecznych własnych źródeł finansowania rozwoju infrastruktury i zależność finansowa gminy od zasilania zewnętrznego (poprzez budżet województwa),

- małe możliwości wsparcia inicjatyw lokalnych ludności skierowanych na poprawę stanu infrastruktury,

- duże zaniedbania w rozwoju sieci urządzeń infrastrukturalnych w przeszłości,

- w skali wsi rozwój urządzeń infrastruktury opiera się prawie wyłącznie na inicjatywie, własnej pracy i wsparciu finansowym mieszkańców.

4. Ograniczone możliwości wykazywania aktywności władz lokalnych jako reprezentacji interesów społeczności lokalnej

- władze nie mają sprecyzowanej własnej koncepcji rozwoju gminy i nie mogą sobie pozwolić na jej opracowanie i realizację, gdyż nie są w swych decyzjach samodzielne,

- brak rzeczywistych możliwości sprawowania funkcji władczych,

- rozbudowany, sztywny, a przy tym nieprecyzyjny system prawny (jako środek obrony własnych interesów i samodzielności), regulujący funkcjonowanie administracji,

- nieelastyczny, fiskalny charakter gospodarki finansowej, opartej na budżecie (planowo deficytowym) i wykluczający możliwości zwrotnego finansowania zadań inwestycyjnych, remontów itp. (kredyty, pożyczki od ludności itp.),

- istnienie zbyt wielu prawnych i nieformalnych sposobów nacisku i wymuszania posłuszeństwa władz lokalnych i samorządu wiejskiego - ze strony różnych podmiotów zarządzających wyższego szczebla,

- podejmowanie podstawowych dla rozwoju gminy decyzji na szczeblu wojewódzkim,

- brak osobowości prawnej gminy. Majątek komunalny na obszarze gminy jest własnością Skarbu Państwa, w imieniu którego administruje nim administracja państwowa (Naczelnik i jego urząd).

W toku analizy diagnostycznej wyodrębniono obszar problemowy charakteryzujący się: relatywnie największymi wpływami ludności, liczbą nie posiadających następców gospodarstw przekazywanych na rzecz Skarbu Państwa i najmniejszą liczbą uzyskanych zezwoleń na działalność budowlaną. Obszar ten obejmuje małe miejscowości położone w północno-wschodniej części gminy, oddalone od podstawowych urządzeń infrastruktury społecznej i

technicznej, zwłaszcza dróg z utwardzoną nawierzchnią i przystanków autobusowych.

Zjawiska te najbardziej drastycznie występują w miejscowościach: Kłobukowo-Patrze i Bądkowo Podlasie, położonych na obrzeżu doliny Skrwy, oraz w Karwosiekach Nowych i Karwosiekach Noskowicach - te ostatnie miejscowości mają jednak lepsze położenie komunikacyjne. Podobne procesy, choć na mniejszą skalę, zachodzą w drugim obszarze problemowym położonym w centrum gminy (wsie: Zerniki, Brudzeń Mały, Robertowo).

Odległość od szosy, przystanku autobusowego i podstawowych urządzeń infrastruktury społecznej utrudnia życie mieszkańców, gospodarkę rolną oraz ogranicza możliwość podejmowania pracy poza rolnictwem, np. w płockich zakładach pracy.

W efekcie następuje odpływ ze wsi młodych aktywnych jednostek, potencjalnych następców. Brak aktywnych jednostek i niechęć osób starszych uniemożliwia powstanie inicjatyw społecznych zmierzających do poprawy istniejących warunków (np. budowy drogi), zresztą i tak jest to bardzo trudne ze względu na:

- małą liczbę zainteresowanych,
- duże koszty i pracochłonność inwestycji.

2. PODSUMOWANIE WYNIKÓW ANALIZY

Rezultatem przedmiotowego badania jest zbiór informacji o relacjach wybranych podsystemów gminnego systemu społecznego Brudzeń Duży, które przedstawione są w załączonych tablicach 1-7 oraz schematach relacji między elementami systemu społeczno-gospodarczego gminy Brudzeń Duży 1-10.

Celem niniejszego opracowania nie było wyciąganie jakichkolwiek wniosków (choć wiele nasuwa się w sposób oczywisty) ani ogólnych, ani szczegółowych dotyczących badanej gminy. Zadaniem - i celem - opracowania było sprawdzenie realności stosowania określonej koncepcji metodologicznej. Wynik należy uważać za ogólnie pozytywny i jako taki jest on zachętą do dalszych badań mających na celu uogólnienie i udoskonalenia proponowanej metody.

Tabela 1

Oddziaływanie na środowisko przyrodnicze

Element oddziaływujący	Sposób oddziaływania	Rezultat
Zewnętrzne	<ul style="list-style-type: none"> - przepływ i przemieszczanie się zanieczyszczonych wód Wisły, w mniejszym stopniu Skrwy oraz zanieczyszczeń powietrza z MZPiR - utworzenie rezerwatu krajobrazowego "Sikórz". Projektowane włączenie doliny Skrwy do Gostyńskiego-Włocławskiego Parku Krajobrazowego 	<ul style="list-style-type: none"> - pogorszenie stanu środowiska - ochrona najcenniejszych zasobów przyrodniczych
Ludność, przemysł, rzemiosło i usługi, infrastruktura społeczna	<ul style="list-style-type: none"> - na skutek braku wysypiska odpadów i oczyszczalni względnie wylewiska ścieków następuje przenikanie ścieków do wód gruntowych i ma miejsce wywóz odpadów na dzikie wysypiska na obrzeżu lasów 	<ul style="list-style-type: none"> - pogorszenie stanu środowiska
Rolnictwo	<ul style="list-style-type: none"> - zanieczyszczanie wód gruntowych i powierzchniowych gnojowicą i środkami ochrony roślin - użytkowanie rolnicze gleb przy braku dostaw nawozów 	<ul style="list-style-type: none"> - pogorszenie stanu środowiska - wyjałowienie i zakwaszenie gleby
Władze gminy poprzez społeczność lokalną	<ul style="list-style-type: none"> - bezpłatny przydział sadzonek na zalesianie nieużytków i zadrzewianie 	<ul style="list-style-type: none"> - zapobieżenie stepowieniu

Oddziaływanie na rolnictwo

Element oddziaływujący	Sposób oddziaływania	Rezultat
1	2	3
Zewnętrzny	<p>Zaopatrzenie w środki produkcji</p> <ul style="list-style-type: none"> - małe dostawy nawozów sztucznych i wapna - brak wzbogaconych mieszanek paszowych (pasz z importu) - poprawa zaopatrzenia w maszyny rolnicze zwłaszcza ciągniki <p>Ustalenie cen skupu produktów rolnych oraz tworzenie bodźców zachęcających do określonych rodzajów produkcji</p> <ul style="list-style-type: none"> - relatywnie wysokie ceny skupu rzepaku <p>- dodatkowy przydział węgla za odstawiony żywiec wieprzowy</p>	<ul style="list-style-type: none"> - wyjąłwienie i zakwaszenie gleby - spadek plonów - spadek pogłównia i produkcji towarowej trzody chlewnej i drobiu - dopasowanie wielkości hodowli do własnych możliwości paszowych - zmniejszenie pogłównia koni i zmniejszenie powierzchni zasiewów owsa - rozszerzenie areалу upraw rzepaku nawet na glebach nie odpowiadających wymogom tej rośliny - zwiększenie sprzedaży żywca wieprzowego w stosunku do najlepszych wartości z okresu kryzysu

Tabela 2 (c.d.)

1	2	3
<p>Srodowisko przyrodnicze</p>	<p>- niskie ceny skupu mleka</p> <p>Ustalenie zasad przekazywania gospodarstw za rentę i emeryturę</p> <p>- ustawa o przekazywaniu gospodarstw za rentę na rzecz Skarbu Państwa</p> <p>- ustawa o przekazywaniu gospodarstw na- stepcom i na Skarb Państwa w zamian za emeryturę</p> <p>- wykonywanie urządzeń infrastruktury technicznej oraz melioracji przez przedsiębiorstwa spoza gminy</p> <p>Bezpośrednie oddziaływania na produkcję roślinną</p> <p>- średnie i słabe gleby i mała wysokość opadów</p> <p>- warunki pogodowe w ciągu roku</p>	<p>- nierentowność produkcji mlecznej i spadek pogłowia krów</p> <p>- przekazywanie relatywnie dużej liczby gospodarstw średnich od 5 do 10 ha</p> <p>- wzrost zasobów Państwowego Funduszu Ziemi i trudności z jego zagospodarowaniem</p> <p>- spadek liczby gospodarstw przekazywanych na Skarb Państwa</p> <p>- ograniczenie wzrostu PFZ</p> <p>- zapobieżenie dekapitalizacji gospodarstw</p> <p>- przekazywanie gospodarstw dobrze prosperujących</p> <p>- zapobieżenie odpływowi ze wsi potencjalnych następców</p> <p>- prawie całkowite zakończenie robót melioracyjnych</p> <p>- ograniczają wysokość plonów</p> <p>- silnie wpływają na wielkość plonów i są powodem ich niestabilności</p>

Tabela 2 (c.d.)

1	2	3
Ludność	<ul style="list-style-type: none"> - płaska lub lekko falista rzeźba terenu - właściciele gospodarstw indywidualnych decydują o przeznaczeniu użytków rolnych, strukturze zasiewów, wielkości i strukturze hodowli, wielkości produkcji towarowej i inwestycjach w swoich gospodarstwach - odpływ ludności z rolnictwa do zawodów pozarolniczych i emigracja z gminy - niewystarczająca podaż usług oraz ich wysokie ceny 	<ul style="list-style-type: none"> - ułatwia mechanizację prac polowych - istniejąca struktura użytkowania ziemi, zasiewów, hodowli, produkcji towarowej - wielkość inwestycji
Rzemiosło i usługi	<ul style="list-style-type: none"> - Kontraktacja: mleka, żywności, buraków cukrowych, rzepaku, zbóż, ziemniaków 	<ul style="list-style-type: none"> - zmniejszenie liczby gospodarstw i niewielki wzrost ich przeciętnej powierzchni - wyposażenie gospodarstw w narzędzia do wykonywania napraw we własnym zakresie zakup maszyn rolniczych do wspólnego użytkowania przez wies z funduszu wiejskiego
Przemysł	<ul style="list-style-type: none"> - Oddziaływanie pośrednie: trudna dostępność do infrastruktury, zwłaszcza do dróg z utwardzoną nawierzchnią i przystanków autobusowych 	<ul style="list-style-type: none"> - ukierunkowanie produkcji towarowej
Infrastruktura techniczna		<ul style="list-style-type: none"> - uniemożliwia podejmowanie dodatkowego zatrudnienia lub stałej pracy poza gospodarstwem przez potencjalnych następców do chwili przejęcia przez nich gospodarstw, co prowadzi do odpływu następców z miejscowości na gorzej położonych komunikacyjnie

Tabela 2 (c.d.)

1	2	3
Władze gminy	wydają zezwolenia na przekazywanie ziemi na cele nierolnicze	<ul style="list-style-type: none"> - przekazywanie gospodarstw na Skarb państwa - wzrost zasobów PFZ w rejonach peryferyjnych, gdzie istnieją trudności w ich zagospodarowaniu - wycofanie z użytkowania rolniczego gruntów najniższych klas - powstanie domków i działek rekreacyjnych na użytkach rolnych najniższych klas - wyznaczenie działek oraz budowa domów przez ludność nierolniczą
	<ul style="list-style-type: none"> - bezpośredni lub pośredni (przez powołane komisje społeczne) przydział deficytowych środków produkcji oraz ustalanie zasad przydziału - udzielanie ulg i zwolnień od podatków 	<ul style="list-style-type: none"> - stymulowanie rozwoju najbardziej pożądaných grup gospodarstw - zapobieżenie likwidacji gospodarstw dotkniętych klęskami żywiołowymi względnie z innych przyczyn znajdujących się w trudnej sytuacji - przekazywanie gruntów no-wym użytkownikom
Władze gminy bezpośrednio lub wspólnie ze społecznością lokalną wsi względnie sama społeczność lokalną	<ul style="list-style-type: none"> - administrowanie zasobami PFZ - oddziaływanie pośrednie: budowa urządzeń infrastruktury technicznej i społecznej 	<ul style="list-style-type: none"> - poprawa warunków życia oraz prowadzenia działalności gospodarczej - zahamowanie odpływu ze wsi potencjalnych następców

Oddziaływanie na rzemiosło i usługi

Element oddziaływujący	Sposób oddziaływania	Rezultaty
1 Zewnętrzny	2 - ustalanie przepisów normujących zasady działalności rzemiosła	3 - aktualna liczba zakładów usługowych
		- nieopłacalność zatrudniania dodatkowych pracowników w zakładach prywatnych
	- zaopatrzenie zakładów rzemieślniczych w materiały, narzędzia, części, maszyny (obecnie niewystarczające)	- utrudnione wykonywanie usług
	- zapotrzebowanie na usługi spoza terenu gminy	- likwidacja zakładów najbardziej uzależnionych od dostaw materiałów
	- podejmowanie przez rzemieślników spoza gminy działalności na jej terenie	- możliwość działalności na racjonalnie ekonomiczną skalę w warunkach ograniczonego popytu na usługi z terenu gminy
Rolnictwo	- zapotrzebowanie na usługi: maszynowe (prace polowe, przerób plonów), naprawa maszyn rolniczych, budownictwo gospodarcze	- zwiększenie liczby zakładów usługowych i profilu oferowanych usług
		- struktura popytu na usługi kształtuje strukturę podaży. Działają tylko takie zakłady, które mają wystarczającą liczbę zleceń

Tabela 3 (c.d.)

I	2	3
Ludność	- zapotrzebowanie na usługi budowlane i montażowe	
Władze gminy	- wydawanie zezwoleń na prowadzenie działalności gospodarczej przez zakłady usługowe - przyznawanie działek pod budowę zakładów przemysłowych świadczących usługi deficytowe - działalność kontrolna	- liczba i profil istniejących zakładów - wzbogacenie profilu usług - zapewnienie właściwego funkcjonowania prywatnych i uspołecznionych zakładów usługowych - brak środków na remonty, np. okresowe malowanie obiektów użyteczności publicznej powoduje likwidację zakładów usługowych niektórych specjalności, np. malarstwa

Tabela 4

Oddziaływania na przemysł

Element oddziaływający zewnętrzne	Sposób oddziaływania	Rezultaty
Rolnictwo	<p>- dostawa surowców (częściowo objętych kontraktacją), wielkość dostaw uzależniona od pól, a tym samym od warunków pogodych, aktualnych cen skupu</p> <p>- dostawa surowców (częściowo objętych kontraktacją), wielkość dostaw uzależniona od pól, a tym samym od warunków pogodych, aktualnych cen skupu</p>	<p>- zaopatrzenie na nie zmienionym poziomie</p> <p>- brak tendencji rozwojowych, wzrostu produkcji, rozbudowy zakładów</p> <p>- wahania wielkości dostaw surowca</p>
Ludność	Zatrudnianie pracowników z terenu gminy utrudnione ze względu na konkurencję zakładów pracy z Płocka, które stwarzają lepsze warunki płacowe	- brak możliwości zwiększenia zatrudnienia
Ludność poprzez organy GS "SCH"	Uchwały rady nadzorczej i. walnego zgromadzenia członków spółdzielni, masarni i piekarni GS	- wielkość produkcji, jakość produkcji, inwestycje
GS "Samopomoc Chłopska"	Środki inwestycyjne oraz organizacja remontu i modernizacji podległych zakładów	- poprawa warunków produkcji
Władze gminy	Możliwość występowania w charakterze organu założycielskiego (proponycja powołania przedsiębiorstwa przetwórstwa owocowo-warzywnego zgłoszona przez naczelnika gminy, odrzucona przez Gminną Radę Narodową)	- brak tendencji rozwojowych w przemyśle gminy Brudzeń

Tabela 5

Oddziaływanie na turystykę i rekreację

Element oddziaływający	Sposób oddziaływania	Rezultat
Zewnętrzne	<p>Sposób oddziaływania</p> <ul style="list-style-type: none"> - środki finansowe i rzeczowe - inwestycje osób prywatnych i instytucji na budowę domków letniskowych i ośrodków wypoczynkowych oraz zakup działek - wytyczenie znakowanego szlaku turystycznego wzdłuż doliny Skrzy przez PTTK - zanieczyszczenie wód Wisły i Skrzy oraz powietrza przez MZPiR - ustanowienie rezerwatu krajobrazowego "Sikórz" oraz planowane włączenie doliny Skrzy do Gostyńskiego-Włocławskiego Parku Krajobrazowego 	<ul style="list-style-type: none"> - powstanie prywatnej bazy i trzech ośrodków wypoczynkowych - ułatwienia dla uprawiania turystyki pieszej - ogranicza możliwości rekreacji na terenie gminy - ochrona najcenniejszych zasobów środowiska przyrodniczego stwarza warunki ich wykorzystania na potrzeby turystyki
Oddziaływanie zewnętrzne poprzez środowisko przyrodnicze	<ul style="list-style-type: none"> - wykorzystanie zasobów przyrodniczych oraz obiektów kultury materialnej 	<ul style="list-style-type: none"> - istnienie możliwości wypoczynku i turystyki
Środowisko przyrodnicze	<ul style="list-style-type: none"> - sprzedaż gruntów najniższych klas na działki rekreacyjne, domki letniskowe i ośrodki wypoczynkowe 	<ul style="list-style-type: none"> - możliwość tworzenia bazy wypoczynkowej
Rolnictwo	<ul style="list-style-type: none"> - wydawanie zezwoleń na przejmowanie gruntów rolniczych najniższych klas na cele rekreacyjne - wydawanie zezwoleń na budowę domków letniskowych i ośrodków wypoczynkowych 	<ul style="list-style-type: none"> - planowe rozmieszczenie obiektów i terenów rekreacyjnych
Władze gminy		

Tabela 6

Oddziaływanie na infrastrukturę techniczną

Element oddziaływujący	Sposób oddziaływania	Rezultaty
Zewnętrzne	- planowanie, finansowanie, budowa, remonty, wyposażenie i zasilenie infrastruktury technicznej (obecnie ograniczone możliwości finansowe, materiałowe i wykonawcze)	- aktualny stan dróg będących w gestii Urzędu Wojewódzkiego - brak materiałów i mocy wykonawczych uniemożliwia rozbudowę sieci telefonicznej oraz energetycznej
Władze gminy	- organizują i finansują budowę i remonty części urządzeń infrastruktury technicznej (przez wykonawców spoza gminy lub z jej terenu)	- budowa dróg o utwardzonej nawierzchni Siecień-Sobowo, konserwacja dróg
Społeczność lokalna lub z pomocą finansową i organizacyjną Urzędu Gminy i wyspecjalizowanych przedsiębiorstw	- własna inicjatywa, praca, środki finansowe z dobrowolnych składek i z funduszu wiejskiego	- budowa i konserwacja dróg lokalnych - budowa wodociągu we wsi Lasotki - budowa zadaszonych przystanków autobusowych

Tabela 7

Oddziaływanie na infrastrukturę społeczną

Element oddziaływujący	Sposób oddziaływania	Rezultat
1	2	3
Zewnętrzne: władze wojewódzkie i wyspecjalizowane instytucje szczebla wojewódzkiego	<ul style="list-style-type: none"> - przyznawanie dotacji celowych na realizację zadań związanych z rozwojem obiektów i urządzeń - przydział materiałów budowlanych, wyposażeniowych - wykonawcy prac budowlano-remontowych i innych wyspecjalizowanych w obiektach infrastrukturalnych 	<ul style="list-style-type: none"> - rozbudowa, powstawanie nowych i renowacja obiektów infrastruktury w gminach - poprawa dostępności do obiektów i urządzeń - rozwój aspiracji kulturalnych, edukacyjnych i cywilizacyjnych mieszkańców wsi
Władze lokalne	<ul style="list-style-type: none"> - pracownicy wykwalifikowani (nauczyciele, lekarze itp., dojeżdżający do pracy w gminie) - rejestracja potrzeb, braków i problemów zaniedbanej sfery infrastruktury - zgłaszanych przez ludność i organy samorządu - wspomaganie inicjatyw lokalnych ludności na rzecz rozwoju infrastruktury społecznej - finansowe, organizacyjne i rzeczowe - starania o jak największe środki z dotacji wojewódzkich - decyzyje lokalizacji nowych obiektów 	<ul style="list-style-type: none"> - wytwarzanie się elementarnego środowiska inteligentnego w gminie - hierarchizacja potrzeb (pilne, pilniejsze i najpilniejsze) do realizacji - poprawa warunków bytowych mieszkańców wsi, a przez to zwiększenie atrakcyjności zamieszkiwania w gminie - władze gminy nie mają osobowości prawnej - nie występują w roli

1	2	3	4
Samorząd wiejski (społeczność lokalna)	<p>- pomoc w nadzwyczajnych wypadkach, np. potrzeba mieszkania dla nauczyciela bądź lekarza</p> <p>- finansowanie bieżące funkcjonowania infrastruktury społecznej</p> <p>- planowanie rozwoju sieci infrastruktury i rozmieszczenia obiektów na obszarze gminy. Koncentracja placówek i instytucji w miejscowościach większych</p>	<p>- właściciela majątku komunalnego na swoim terenie, lecz jedynie jego administratora</p> <p>- niewielkie rzeczywiste możliwości skutecznej pomocy</p> <p>- pozostaje bardzo mało środków na inwestycje i remonty</p> <p>- tempo rozwoju (przyrostu liczby obiektów) niewystarczające w stosunku do potrzeb. Wobec dużej liczby małych wsi i rozproszenia zabudowy - postęp jest dla większości mieszkańców prawie niewidoczny</p> <p>- jedynie skuteczny (w obecnej sytuacji chronicznych niedoborów w budżecie gminy) sposób poprawy warunków życia na wsi</p> <p>- integracja mieszkańców wsi wokół wspólne realizowanych celów; powstawanie rzeczywistych społeczności lokalnych, złączonych poczuciem wspólnego interesu</p>	<p>- inicjowanie i podejmowanie czynów społecznych na rzecz budowy: szkoły, sklepu, domu handlowego, ośrodka zarowia bądź też remontów obiektów</p> <p>- wspieranie za pomocą własnych środków finansowych przedsięwzięć i inicjatyw lokalnych i przeznaczenie na ten cel środków funduszu wiejskiego</p> <p>- kierowanie wniosków i petycji do władz w sprawie poprawy stanu infrastruktury społecznej</p>

Tabela 7 (c.d.)

1	2	3
<p>Rolnictwo, przemysł, rzemiosło</p>	<p>- wykonywanie usług budowlanych, remontowych i innych w obiektach infrastruktury społecznej</p> <p>- finansowanie rozwoju infrastruktury poprzez wpłaty na fundusz gminy, z przeznaczeniem na ten cel</p>	<p>- możliwość wykonania planowych zadań znajdujących pokrycie w środkach rzeczowych</p> <p>- możliwość zwiększenia i tak niewielkich środków na rozwój infrastruktury</p>

Oddziaływanie na władze lokalne

Element oddziaływania	Sposób oddziaływania	Rezultat
Zewnętrzne a) centrum	<ul style="list-style-type: none"> - formułowanie i ustanawianie prawnych regulacji systemowych, określających rodzaje i zakres kompetencji władczych organów władz lokalnych (stopnia podstawowego) - dystrybucja dotacji między województwa - określanie zasad gospodarki finansowej jednostek stopnia podstawowego - formułowanie ogólnych zadań polityki społecznej państwa w danym okresie 	<ul style="list-style-type: none"> - wszystkie istotne dla funkcjonowania społeczności lokalnej i jej gospodarki zasoby i mechanizmy ("reguły gry") ustalone są na szczeblu centralnym - forma własności majątku komunalnego - tryb opracowywania i uchwalania planów - zasady tworzenia i funkcjonowania instrumentów finansowych - zakres i podział kompetencji pomiędzy organami władzy lokalnej (szczególnie radą narodową a administracją państwową) - władze lokalne mają pozostawiony niewielki margines na wykazywanie własnej inicjatywy i koncepcji przyspieszenia rozwoju gminy

Tabela 8 (c.d.)

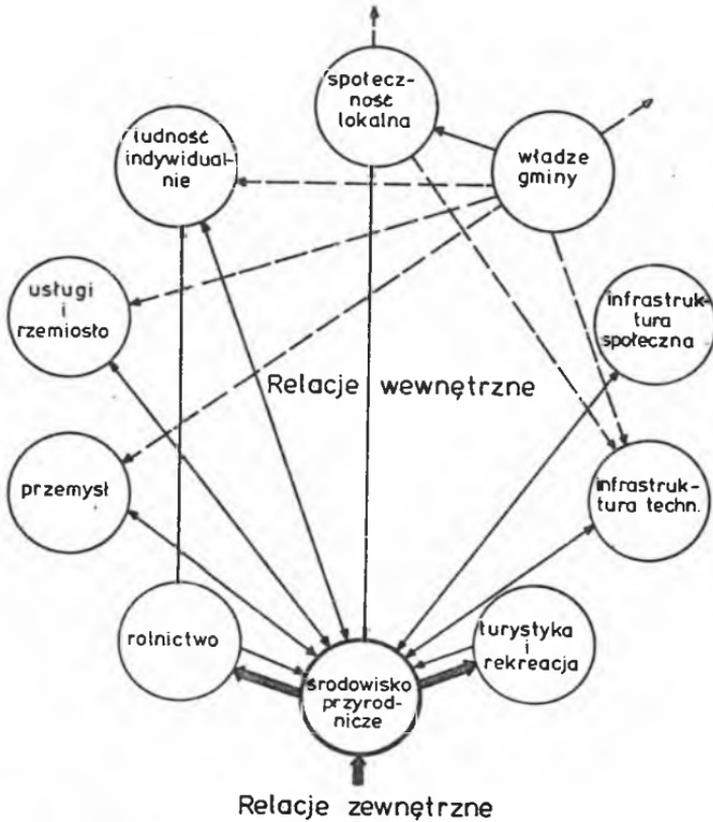
b). władze wojewódzkie	<ul style="list-style-type: none"> - dofinansowanie budżetu gminy; dystrybucja dotacji celowych i ogólnej - formułowanie planów społeczno-gospodarczych i planów przestrzennego zagospodarowania województwa, które muszą być uwzględnione przy opracowaniu planów dla gminy - ustawowy nadzór WRN nad GRN, pomoc fachowa i merytoryczna, kontrola zgodności uchwał GRN z prawem i realizowana polityką społeczną państwa; możliwość uchylecia uchwał Gminnej Rady niezgodnych z powyższymi - podporządkowanie funkcjonalne Naczelnika Gminy Wojewódzie (mianowanie i odwoływanie, ustalanie zasad wynagradzania Naczelnika) 	<ul style="list-style-type: none"> - dalsze ograniczenie samodzielnności władz lokalnych - ograniczenie samodzielności gminnej rady narodowej tak w kwestii decyzji planistycznych, jak i polityki finansowej - organ administracji państwowej stopnia podstawowego, tj. Naczelnik Gminy jest przede wszystkim realizatorem polityki państwa na obszarze gminy, ale nie reprezentantem interesów społeczności lokalnej gminy
-	<ul style="list-style-type: none"> - opracowywanie planów przestrzennego zagospodarowania gminy przez WPPUA i NB Urzędu Wojewódzkiego w Płocku 	<ul style="list-style-type: none"> - koncepcja przestrzennej organizacji systemu społecznego w gminie powstała z punktu widzenia i w myśl logiki funkcjonowania całego regionu, a nie potrzeb i aspiracji bezpośrednio zainteresowanych tj. mieszkańców gminy

Tabela 8 (c.d.)

	2	3
<p>Samorząd wiejski</p>	<ul style="list-style-type: none"> - działalność Kuratorium Oświaty i Wychowania, Wydziału Zdrowia UW, Izby Skarbowej itp. wyspecjalizowanych instytucji i szczebla wojewódzkiego lub zorganizowanych według własnych, specjalnych podziałów - realizacja planów społeczno-gospodarczych oraz innych uchwał GRN przez administrację - składanie sprawozdania z realizacji planu społeczno-gospodarczego i budżetu gminy - przez Naczelnika sekcji GRN, udzielanie absolutorium organom administracji lokalnej w gminie - samorząd wiejski - składanie wniosków i postulatów w imieniu mieszkańców wsi - udział przedstawicieli samorządu wiejskiego jako radnych GRN we współrzędzeniu gminy 	<ul style="list-style-type: none"> - wprowadzenie w praktyce planowej koncentracji ludności nierolniczej z terenu gminy w największych miejscowościach; należy ją ocenić jak najbardziej pozytywnie - część funkcji realizowana jest poprzez władze gminy (finansowanie bieżące), część zaś bezpośrednio (np. nadzór pedagogiczny w szkołach, kontrole itp.) - zwierzchnictwo i kontrola organów wykonawczych przez organ przedstawicielski; problem w tym, że zakres kompetencji władczych GRN jest bardzo ograniczony, podporządkowanie organu administracji (Naczelnika Gminy) wojewodzie okazuje się w praktyce silniejsze i bardziej istotne niż zwierzchnictwo Gminnej Rady Narodowej - poprawa warunków życia mieszkańców wsi poprzez wspólne przedsięwzięcia i akcje społeczne

Schemat relacji między elementami systemu społeczno-gospodarczego gminy Brudzeń Duży^x

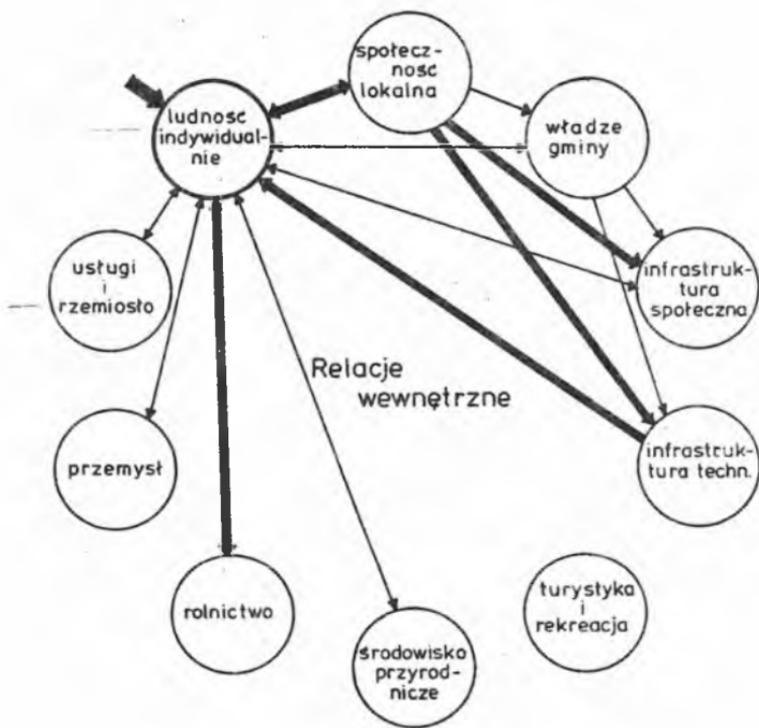
1. Środowisko przyrodnicze

^xWe wszystkich schematach zastosowano następujące oznaczenia:

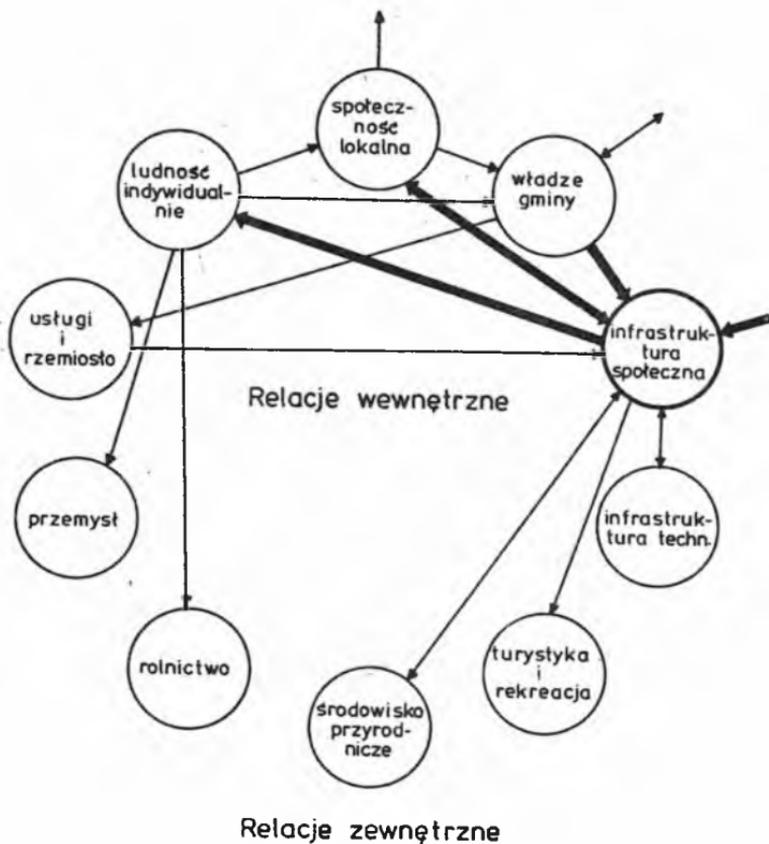
- ➡ relacje podstawowe
- relacje drugorzędne
- - -> relacje możliwe
- element będący przedmiotem analizy

2. Ludność indywidualnie

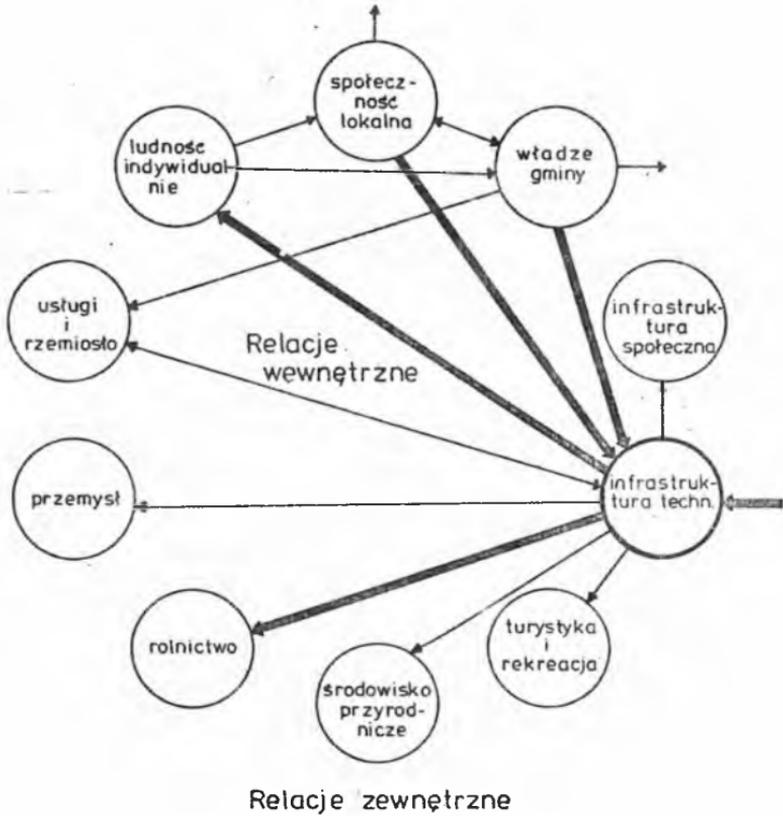

Relacje zewnętrzne

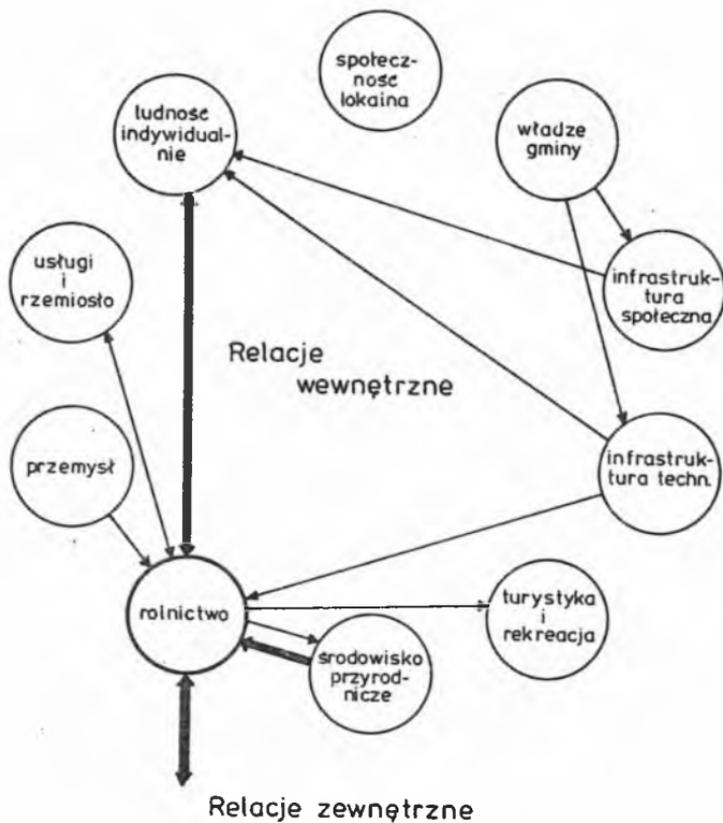
3. Infrastruktura społeczna

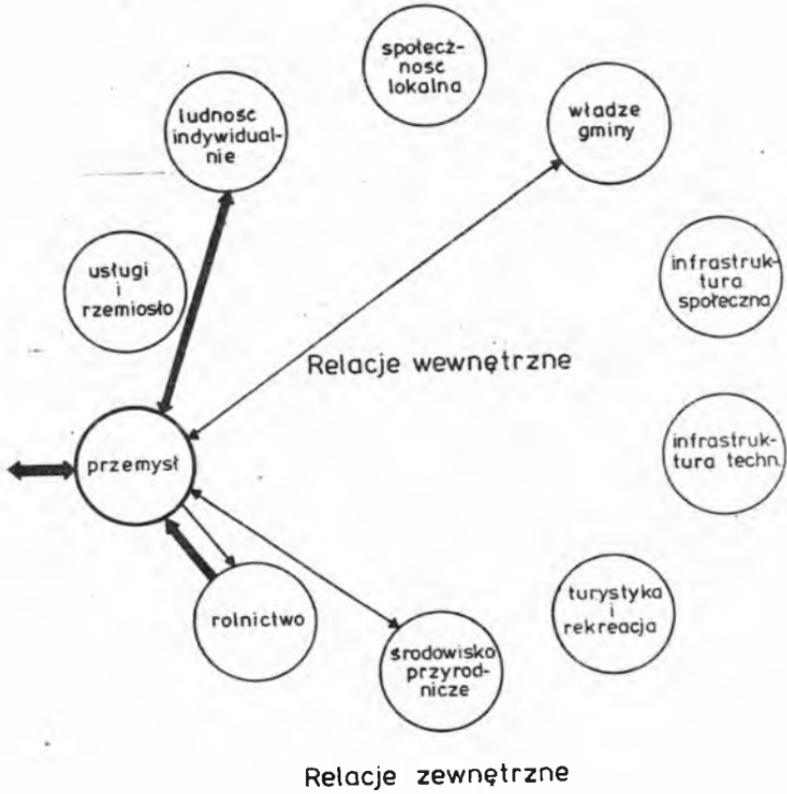
4. Infrastruktura techniczna

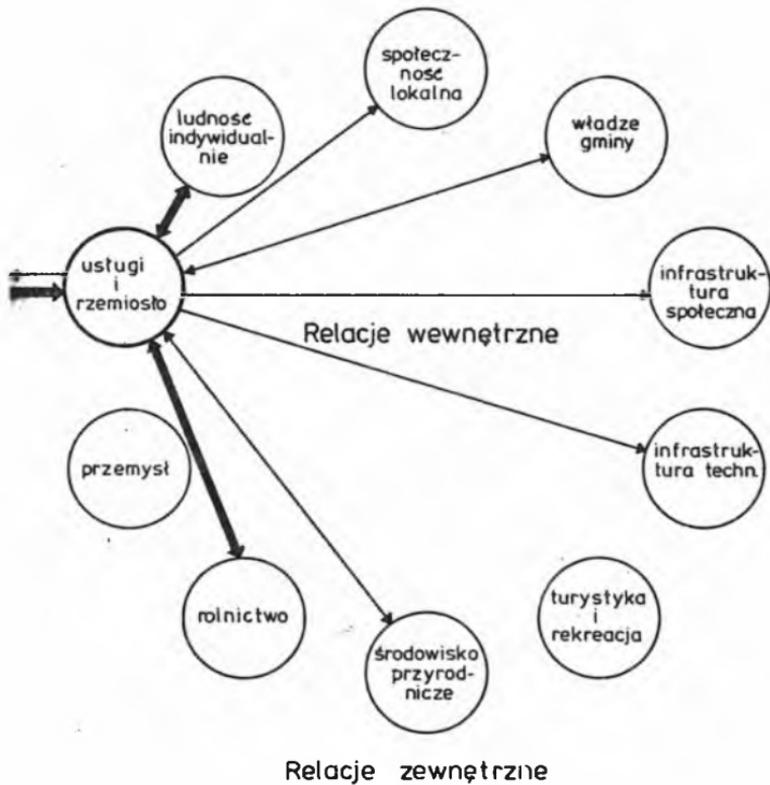
5. Rolnictwo

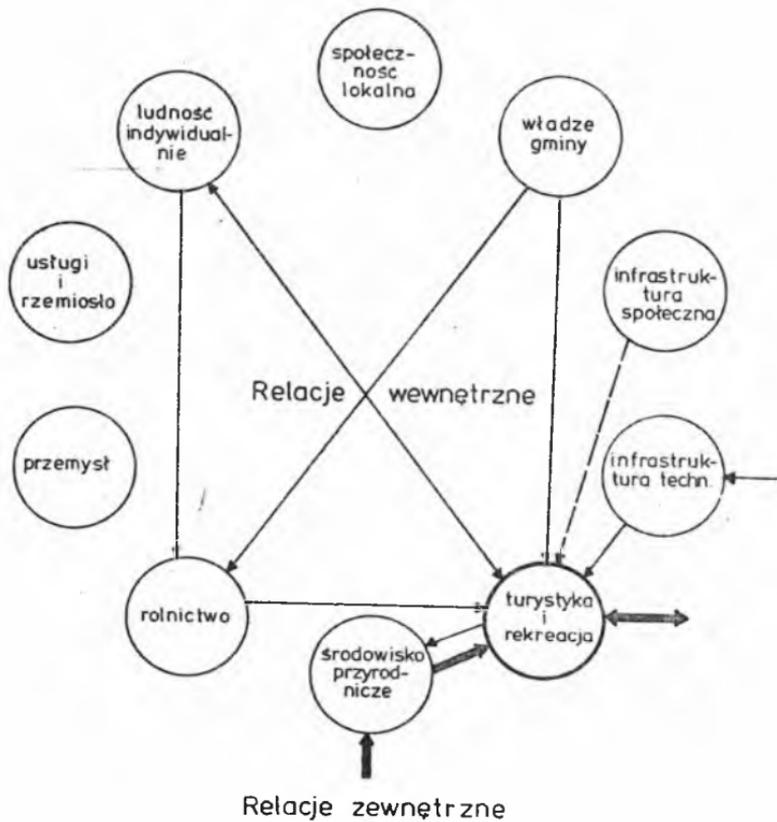
6. Przemysł

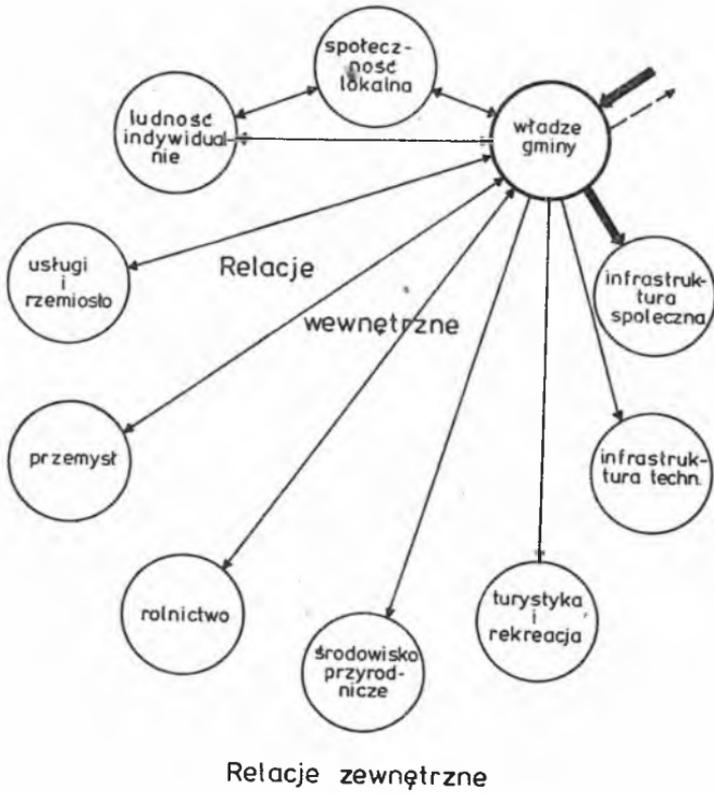
7. Usługi i rzemiosło

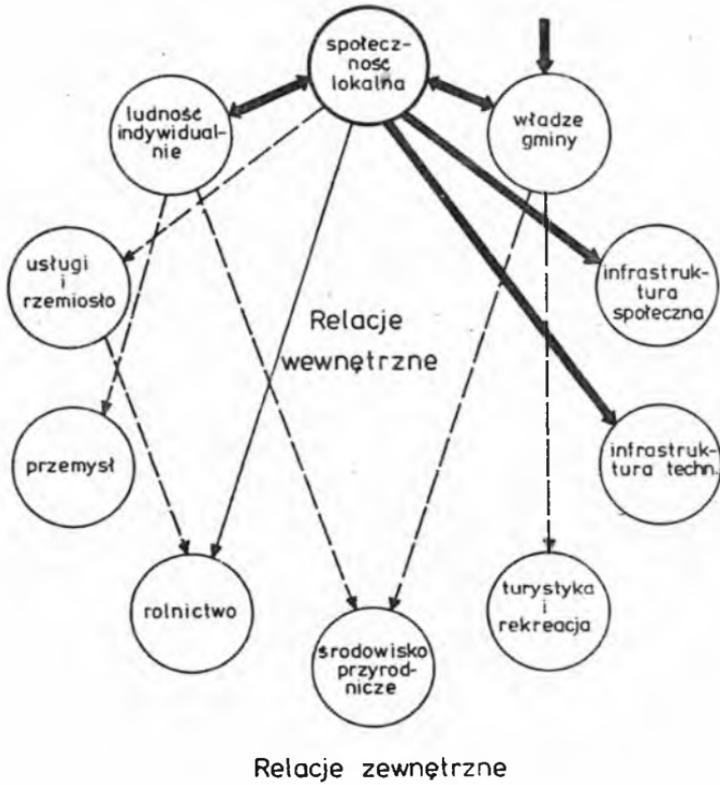
8. Turystyka i rekreacja

9. Władze gminy

10. Społeczność lokalna

3. OMÓWIENIE ANEKSÓW (ZARYS TREŚCI)

Aneksy zawierają podsumowanie wyników pierwszego etapu pracy nad "Próbnym scenariuszem diagnostycznym dla gminy Brudzeń Duży", to jest analizę poszczególnych elementów systemu społeczno-gospodarczego gminy. Celem badań przeprowadzonych w tym etapie było:

- zidentyfikowanie i określenie aktualnego stanu elementów systemu społeczno-gospodarczego gminy,

- określenie tendencji zmian, którym podlegały poszczególne elementy systemu w latach 1970-1985 (w niektórych przypadkach, w zależności od dostępności danych, okres objęty analizą był wydłużany lub skracany; tym samym czynnikiem uwarunkowana była liczba przekrojów analitycznych),

- ustalenie prawidłowości występujących w przebiegu badanych procesów w przestrzeni (o ile dostępne informacje pozwalały na analizę zróżnicowania badanych zjawisk w poszczególnych jednostkach osadniczych) oraz na tej podstawie próba delimitacji obszarów rozwojowych i stagnujących,

- określenie zewnętrznych oraz wewnątrzgminnych powiązań elementów badanego systemu,

- wyjaśnienie przyczyn, które wpłynęły na przebieg obserwowanych procesów społecznych i gospodarczych,

- zidentyfikowanie potrzeb i możliwości rozwojowych oraz barier hamujących rozwój poszczególnych elementów systemu.

Badania przeprowadzono na podstawie:

- bezpośredniej lustracji terenu gminy Brudzeń Duży,

- wywiadów i rozmów przeprowadzonych z: miejscowymi autorytetami (sołtysami, dyrektorami szkół), pracownikami Urzędu Gminy i innych instytucji działających na terenie gminy, z przedstawicielami Urzędu Wojewódzkiego w Płocku oraz z mieszkańcami gminy,

- informacji statystycznych udostępnionych przez Wojewódzki Urząd Statystyczny w Płocku, w tym tablic wyników Narodowego Spisu Powszechnego z lat 1970 i 1978,

- danych liczbowych, którymi dysponował Urząd Gminy,

- informacji odnoszących się do gminy Brudzeń dostępnych w Urzędzie Wojewódzkim (miejscowe, gminne i wojewódzkie plany zagospodarowania przestrzennego),

- przeglądu dokumentacji Urzędu Gminy, a zwłaszcza: planów społeczno-gospodarczych i sprawozdań z ich realizacji, budżetów gminy i sprawozdań z ich wykonania, zestawień postulatów zgłoszonych w trakcie kampanii przed wyborami do sejmiku i rad narodowych oraz informacji o sposobie ich realizacji, rejestru zezwoleń budowlanych, wykazu gospodarstw przekazanych na rzecz Skarbu Państwa i następców w kolejnych latach,

- przeglądu sprawozdań z sesji Gminnej Rady Narodowej i posiedzeń jej prezydium oraz komisji problemowych, z zebrań wiejskich, w tym z zebrań, na których oceniano miejscowy plan przestrzenny,

- analizy aktów ustawowych normujących zasady funkcjonowania gminy oraz niektóre zagadnienia związane z gospodarką rolną.

Ze względu na oszczędność miejsca w opracowaniu niniejszym podano poniżej jedynie omówienie zawartości poszczególnych aneksów, pełny tekst aneksów dostępny jest w archiwum problemu badawczego CPBP 09.8.07.1.

1. Środowisko przyrodnicze gminy Brudzeń Duży

a) budowa geologiczna i utwory powierzchniowe, rzeźba terenu, b) gleby, c) stosunki wodne, d) warunki klimatyczne na terenie gminy.

2. Cechy demograficzne i społeczno-zawodowe ludności

a) liczba ludności i jej zmiany, b) migracje, c) struktura płci i wieku, d) aktywność zawodowa, e) źródła utrzymania, f) struktura zatrudnienia wg działów gospodarki narodowej na terenie gminy, g) dojazdy do pracy.

3. Gospodarka rolna

a) przydatność środowiska przyrodniczego do potrzeb rolnictwa,
b) struktura własnościowa użytków rolnych,
c) struktura wielkości gospodarstw, jej zmiany oraz problem rozdrobnienia gruntów.

- d) ocena możliwości zmiany struktury wielkości gospodarstw,
- e) proces przekazywania gospodarstw na rzecz Skarbu Państwa bądź następców w zamian za rentę lub emeryturę,
 - analiza przepisów prawnych i zmian w nich zachodzących, dotyczących wyżej wymienionego zagadnienia,
 - porównanie dynamiki procesów, struktury wielkości oraz rozmieszczenia gospodarstw przekazywanych na rzecz Skarbu Państwa z gospodarstwami przekazywanymi następcom,
- f) struktura użytkowania gruntów i jej zmiany,
- g) struktura zasiewów podstawowych ziemiopłodów,
- h) plony głównych ziemiopłodów,
- i) struktura i wielkość hodowli,
- j) skup podstawowych produktów rolnych przez jednostki gospodarki uspołecznionej,
- k) zewnętrzne uwarunkowania gospodarki rolnej:
 - mechanizacja rolnictwa oraz dostępność usług maszynowych,
 - poziom nawożenia i melioracji użytków rolnych,
 - rozmieszczenie i funkcjonowanie punktów zaopatrzenia rolnictwa i punktów skupu produktów rolnych,
 - zaopatrzenie w pasze, nawozy, maszyny rolnicze, środki ochrony roślin, materiał siewny, węgiel i materiały budowlane,
 - szkolnictwo rolnicze.

4. Przemysł w gminie Brudzeń Duży

- a) wykaz zakładów przemysłowych,
- b) wielkość i rodzaj produkcji,
- c) stan techniczny zakładów,
- d) źródła zaopatrzenia i miejsca zbytu produkcji,
- e) wielkość zatrudnienia,
- f) ocena potrzeb i możliwości rozwoju przemysłu na terenie gminy.

5. Rzemiosło i usługi

- a) wykaz zakładów oraz ich struktura branżowa,
- b) wielkość zatrudnienia w zakładach rzemieślniczych i usługowych,
- c) analiza potrzeb i możliwości rozwojowych oraz problemów, z jakimi borykają się istniejące zakłady,

d) w formie załącznika w aneksie zamieszczono "Sprawozdanie z realizacji zadań planowych zawartych w gminnym programie rozwoju drobnej wytwórczości, usług i rzemiosła na lata 1983-1985", druk Urzędu Gminy Brudzeń Duży.

6. Budownictwo

a) analiza liczby, struktury rodzajowej i rozmieszczenia obiektów wznoszonych na podstawie zezwoleń wydanych w kolejnych latach,

b) charakterystyka inwestorów, wykonawców oraz problemów zaopatrzenia w materiały budowlane,

c) relacje liczby wydawanych zezwoleń w stosunku do liczby mieszkańców poszczególnych jednostek osadniczych i próba delimitacji na tej podstawie obszarów rozwojowych i stagnujących.

7. Turystyka i rekreacja

a) omówienie walorów turystycznych gminy,

b) stan bazy turystycznej i rekreacyjnej,

c) możliwości zachowania walorów turystycznych gminy.

8. Infrastruktura techniczna w gminie Brudzeń Duży

a) zaopatrzenie w energię elektryczną,

b) zaopatrzenie w wodę,

c) problemy wywozu, unieszkodliwiania bądź składowania ścieków i odpadów bytowych i gospodarczych,

d) sieć drogowa: jej długość, układ, stan oraz problemy związane z jej konserwacją,

e) komunikacja autobusowa: liczba linii autobusowych, ich przebieg, odległość poszczególnych jednostek osadniczych od przystanków autobusowych, częstotliwość kursów,

f) łączność telefoniczna.

9. Warunki mieszkaniowe

a) liczba mieszkań w stosunku do liczby mieszkańców i liczby gospodarstw domowych,

b) wiek zasobów mieszkaniowych i ich wyposażenie (standard).

10. Infrastruktura społeczna

a) oświata i wychowanie,

- wykaz placówek oświatowych i liczba uczniów,

- stan obiektów oświatowych i potrzeby w tym zakresie,
- problemy kadry nauczycielskiej,
- rozmieszczenie szkół i ich dostępność z poszczególnych jednostek osadniczych,

b) ochrona zdrowia

- liczba stan i rozmieszczenie placówek służby zdrowia i potrzeby w tym zakresie,

- problemy kadrowe (brak personelu medycznego),

c) uczestnictwo w kulturze: baza materialna i formy uczestnictwa,

d) handel

- liczba, struktura, stan obiektów oraz potrzeby w tym zakresie,

- rozmieszczenie sklepów i ich dostępność z poszczególnych jednostek osadniczych,

- poziom zaopatrzenia sklepów.

11. Funkcjonowanie administracji terenowej, rady narodowej i samorządu mieszkańców w gminie Brudzeń Duży

W aneksie przedstawiono porównanie funkcjonowania organów władz lokalnych przed i po wejściu w życie uchwalonych na początku lat osiemdziesiątych ustaw: O systemie rad narodowych i samorządzie terytorialnym, O planowaniu społeczno-gospodarczym, O planowaniu przestrzennym, O funduszu gminnym i funduszu wiejskim w zakresie planowania i zagadnień finansowych. Przeprowadzono analizę:

a) treści dokumentów planistycznych - planów rocznych i wieloletnich oraz sprawozdań z ich wykonania,

b) budżetów gminy i sprawozdań z ich wykonania.

Aneks 11 uzupełniają następujące załączniki:

- synteza Gminnego Planu Społeczno-Gospodarczego na rok 1986,

- wyciąg z ustawy O systemie rad narodowych i samorządzie terytorialnym z dnia 20 lipca 1983 r. (Dz.U.nr 41 z 28 VII 1983 r.),

- wyciąg z ustawy O funduszu gminnym i funduszu wiejskim z dnia 19 listopada 1984 r. (Dz.U.nr 52 z 1984 r.).

12. Planowanie przestrzenne i przekształcenia sieci osadniczej w gminie Brudzeń Duży

a) krytyczna analiza planów zagospodarowania przestrzennego, konfrontacja koncepcji planistów z potrzebami ludności gminy i możliwościami realizacji,

b) analiza przemian struktury osadniczej, a w szczególności procesów koncentracji ludności i wyludniania się peryferyjnych jednostek osadniczych oraz konsekwencji tych procesów,

c) charakterystyka stopnia rozproszenia zabudowy w poszczególnych jednostkach osadniczych (na podstawie danych NSP z 1970 r.) i konsekwencji tego zjawiska.

13. Inicjatywy społeczne w gminie Brudzeń Duży

a) sposób artykulacji potrzeb społecznych,

b) mechanizmy wyzwalania i realizacji oddolnych inicjatyw społecznych i gospodarczych mieszkańców wsi,

c) wykaz inicjatyw podejmowanych przez społeczność poszczególnych wsi,

d) zestawienie postulatów i wniosków mieszkańców gminy zgłoszonych w trakcie kampanii wyborczych do Sejmu i Rad Narodowych wraz z informacjami Urzędu Gminy o sposobie ich realizacji (wykaz ten może być traktowany jako zbiór najistotniejszych potrzeb mieszkańców gminy),

e) wywiady z miejscowymi autorytetami:

- streszczenie wywiadów przeprowadzonych z: gminnym dyrektorem szkół i jednocześnie przewodniczącym PRON w gminie, dyrektorką szkoły w Głównie - inicjatorką budowy nowej szkoły, sołtysami wsi, których mieszkańcy wykazali dużą aktywność w rozwiązywaniu własnych problemów (budowa wodociągu i szkoły), oraz z sołtysiem wsi, której mieszkańcy takiej aktywności nie przejawiają,

- wywiad z Przewodniczącym PRON dotyczący problemów gminy, a w szczególności potrzeb mieszkańców i możliwości ich zaspokojenia, uwarunkowań powstawania i realizacji oddolnych inicjatyw zmierzających do poprawy warunków życia mieszkańców oraz szans ogólnie sterowanej aktywizacji.

- wywiad z dyrektorką szkoły przedstawia przebieg realizacji inicjatywy oddolnej (budowa szkoły - od inspiracji do zakończenia budowy) i trudności z tym związane oraz nowe inicjatywy, które powstają jako efekt konsolidacji społeczności lokalnej na skutek realizacji wspólnych przedsięwzięć,

- wywiady z sołtysami zawierają: najważniejsze informacje o wsi, zestawienie problemów, z jakimi boryka się miejscowa ludność, dokonania oraz zamierzenia mieszkańców wsi w zakresie poprawy warunków życia i pracy własnymi siłami, omówienie przyczyn aktywności lub braku aktywności mieszkańców oraz sposobów wyzwolenia tej aktywności.

II ETAP BADAŃ

Stanisław M. Komorowski

WSTĘP

Pierwszy etap badań zmierzających do opracowania scenariuszowej metody analizy diagnostycznej gminy zamknięto krótkim podsumowaniem wyników (I etap badań). Wyniki merytoryczne dotyczące przykładowo analizowanej gminy Brudzeń Duży zawarto w tabelach 1 - 7. Natomiast wyniki w zakresie metodycznym podsumowano w krótkim zdaniu, że "wynik należy uważać za ogólnie pozytywny i jako taki jest on zachętą do dalszych badań mających na celu uogólnienie i udoskonalenie proponowanej metody".

Prace badawcze na terenie gminy Brudzeń Duży prowadzone były w 1986 r. pod presją czasu. Późne uruchomienie środków spowodowało, że prace w terenie rozpoczęto, równoległe ze studiami merytorycznymi¹, w lipcu, a wymagania formalne zmusiły do zakończenia prac analitycznych w październiku (sławny już "cykl ziemniaczany" organizujący badania naukowe). Nie było czasu na głębszą refleksję tak merytoryczną, jak metodyczną, która by pozwoliła na konkretyzację wniosków metodycznych.

Obecnie przedstawione opracowanie (II etap badań) jest rezultatem krytycznego spojrzenia na wyniki i doświadczenia zebrane w toku realizacji I etapu oraz próbę ich interpretacji. Składają się na nią dwa zupełnie niezależne i odrębne opracowania oparte na różnych podejściach analitycznych, a mianowicie:

- na analizie głównych trendów zmian w zachowaniu się systemu gminnego (na przykładzie gminy Brudzeń Duży) - część I,

- na próbie prognozowania przyszłego zachowania się systemu gminnego (na przykładzie gminy Brudzeń Duży) przy pewnych założeniach - część II.

¹ S.M. Komorowski: Metoda analizy scenariuszowej w praktyce badawczej (maszynopis, archiwum CPBP 09.8), Warszawa 1986

Opracowania (I i II etap) należy nadal traktować jako eseje metodyczne dotyczące konkretnego typu gminy.

Gminę Brudzeń Duży można określić jako rolniczą, jednak z zastrzeżeniem, że znajduje się ona w okresie przejściowym, w którym zaczyna odczuwać wpływ sąsiadującego miasta. Staje się elementem rynku pracy tego miasta i jednocześnie elementem struktury osadniczej miasta - miejscem zamieszkania ludzi pracujących w mieście, a nie mających z gminą żadnych związków i nie należących do jej społeczności, obok ludzi należących do tej społeczności i pracujących w mieście.

Niewłaściwe byłoby już teraz wypowiadać się generalnie o rozważanej metodzie analizy - jej przydatności do badania wszystkich typów gmin w Polsce, choć wyniki przedstawionej pracy skłaniają do oceny optymistycznej, przy jednoczesnej pełnej świadomości potrzeby wariantowania metody, nie mówiąc o ewentualnej dalszej jej adaptacji.

CZĘŚĆ PIERWSZA

Stanisław M. Komorowski

ZMIANY W GŁÓWNYCH TRENDACH CHARAKTERYZUJĄCYCH ZACHOWANIE SIĘ SYSTEMU GMINNEGO: ANALIZA I WNIOSKI

Istotą scenariuszowej metody analizy jest jej kompleksowość i diachroniczność jej kontekstu. Pozwala to na indentyfikację zmian zachodzących w zachowaniu się badanego systemu, a tym samym i zmian zachodzących w jego strukturze i organizacji, decydujących m.in. o jego przyszłym zachowaniu.

Oczywiście, ważność takich stwierdzeń zależy od właściwego stopnia dekompozycji systemu. Procesy wewnętrznej transformacji systemu społecznego (jego restrukturyzacja i reorganizacja), choć pochłaniają znaczne ilości energii, mogą przez dłuższy czas nie spowodować żadnych dających się zaobserwować w skali makro efektów. Dzieje się tak, gdy przy niezmiennym poziomie spożycia i wymiany z otoczeniem systemu cała akumulacja zużywana jest na realizację zmian w strukturze systemu i jej organizacji, tzn. na rozwój systemu, któremu może, ale nie musi, towarzyszyć proces tzw. wzrostu gospodarczego. Proces taki można jednak skutecznie zahamować poprzez interwencję z zewnątrz, polegającą na ograniczeniu wymiany pomiędzy systemem a jego otoczeniem - w szczególności w zakresie środków produkcji i dóbr inwestycyjnych - oraz na wyłączeniu (przyłączeniu części lub całej akumulacji wypracowanej przez przedmiotowy system); takie zahamowanie nie spowoduje zauważalnych w skali makro zmian zachowania się badanego systemu jako całości, może kryć skrajnie różne rzeczywiste zachowania się systemu; od intensywnego rozwoju, poprzez stagnację do postępującego upadku (spożycie kosztem bogactw systemu, w tym bezpłatnej eksploatacji bogactw natural-

nych¹ i dekapitalizacji majątku trwałego).

Analiza, jeżeli nie dotrze do elementarnych związków przyczynowo-skutkowych, podstawowych interakcji biegnących wewnątrz badanego systemu, może, opierając się na stwierdzeniu braku zauważalnych zmian w zachowaniu się systemu, prowadzić do błędnych wniosków.

W takiej sytuacji stare nawyki do opierania wnioskowania na uogólnionych trendach skłaniają do poszukiwania możliwości przedłużenia okresu objętego badaniem (m.in. w celu znalezienia jego ewentualnego początku i końca). Nie wchodząc w głębszą dyskusję dotyczącą tego, kiedy takie postępowanie może mieć sens i być uzasadnione², należy zauważyć, że - na szczęście - nie zawsze jest to możliwe, zwykle na skutek braku potrzebnych informacji. W skrajnym przypadku - gdy badaniem objęty jest cały okres istnienia systemu (np. od jego powstania) - jest to również niemożliwe, a tak właśnie ma się sprawa z większością gmin w Polsce, które w swym obecnym kształcie istnieją przeważnie od czasu reformy administracji terenowej kraju (z 1973 r.).

W tej sytuacji pojawia się problem weryfikacji i interpretacji uzyskanych wyników analizy i ewentualnie odpowiednich zmian względnie uzupełnień w metodzie badania, a w konkretnym wypadku dalszej adaptacji diagnostycznej scenariuszowej metody analizy na potrzeby badania gmin w Polsce.

*

Wstępne badania przydatności scenariuszowej metody analizy do celów diagnostycznych oraz pierwszą próbę jej adaptacji i zasto-

¹ W praktyce oznacza to nieodpłatność lub zaniżoną odpłatność za korzystanie z bogactw systemu: niepłacenie renty górniczej, gruntowej, położenia etc. względnie opłacanie jej w zaniżonym wymiarze (w Polsce renta gruntowa) oraz niewykorzystywanie ich do tworzenia nowych składników bogactwa narodowego, tak aby wolumen bogactwa narodowego nie tylko nie był uszczuplany, ale stale powiększany

² Problem dotyczy poprawności nie tyle rozumowania, co kruchości dowodów empirycznych, na których opierają się tzw. cykle Kuznetsa i Kondratiewa, których istnienie nie jest udowodnione i, de facto, jest bardzo wątpliwe.

sowania w praktyce polskiej na potrzeby analizy gminy przeprowadzono na przykładzie gminy Brudzeń Duży (woj. łódzkie)³. Uzyskane wyniki uznano za zadowolające i zachęcające do dalszego doskonalenia metody.

Analiza uzyskanych wyników wskazuje, że i tym razem wyłoniła się trudność interpretacji braku zmian względnie niewielkich tylko zmian w zachowaniu się systemu gminnego w badanym okresie, pomimo - jakby się zdawało - istotnych zmian w strukturze i organizacji systemu zarządzania, tzn. administracji terenowej (reformy lat 1972 - 1975 oraz nowa ustawa z 1983 r.). Ogólnie bowiem mogłoby się wydawać, że gmina ulega stagnacji, chyli się ku upadkowi - ubywa ludności, produkcja towarowa rolnictwa nie wzrasta, prymitywna infrastruktura techniczna i niemal że nie istniejąca infrastruktura społeczna ulegają szybkiej dekapitalizacji, społeczności poszczególnych sołectw na ogół są bierne i apatyczne, a administracja gminy (tak jak i województwa) porażona jest skrajną niemożnością - nikłość podejmowanych działań i sposób ich realizacji zdaje się wskazywać na ich pozorny - w skali gminy - charakter; w sumie rozwój gminy Brudzeń jest skutecznie zablokowany.

Abstrahując od ewentualnej sumarycznej prawidłowości takiego wniosku nie ma on jednak charakteru konstruktywnego, m.in. dlatego, że cechuje go pesymizm, a przede wszystkim z powodu uproszczenia nie ujawnia istniejących w gminie dynamicznych sił i tendencji rozwojowych o określonych kierunkach, zrodzonych z napięć, będących wynikiem aktywizowania się istniejących w systemie sprzeczności.

Należy więc bliżej przyjrzeć się tym wnioskom i zbadać, co prowadzi do tak uproszczonych konkluzji i co kryje się za tak uproszczonym obrazem.

Problematyka, wokół której koncentrują się wyżej wspomniane wnioski, sprowadza się do następujących wzajemnie powiązanych obszarów zagadnień:

- liczby ludności, jej przestrzennego rozmieszczenia i w

³ W.M. Lasocki, W. Skalmowski: Próbnny scenariusz diagnostyczny dla gminy Brudzeń Duży - I etap badań (maszynopis, archiwum CPBP 09.0), Warszawa 1986.

związku z tym ruchów migracyjnych, struktury zatrudnienia i relacji miejsce zamieszkania - miejsce pracy,

- rolnictwa, jego modernizacji, w tym jego struktury i organizacji, poziomu i struktury produkcji towarowej,

- podsystemu osadniczego,

- infrastruktury technicznej i społecznej (w tym działalności usługowej),

- integracji społecznej i aktywizacji społeczeństwa,

- samorządności gminnej i administracji terenowej.

Rozwinięcie tych kwestii wskazuje na konieczność ich kompleksowej analizy, mającej na celu wyjaśnienie szeregu nasuwających się podstawowych i ubocznych pytań.

Przystępując do ogólnego omówienia tych kwestii należy wskazać, że omawiana gmina Brudzeń jest gminą, która znajduje się w przejściowym okresie swego rozwoju - kiedy to staje się gminą podmiejską, na którą w przyszłości coraz większy wpływ będzie wywierało pobliskie miasto - Płock. Wpływy te będą przenikać na teren gminy od wschodu wzdłuż trzech dróg biegnących z Płocka - przez Sikórz, Siecień i Murzynowo na zachód.

Penetracja ta już się rozpoczęła i będzie stopniowo wzrastać. Gmina nie jest na to przygotowana i penetracja ta nie jest zaplanowana. Tzw. plan przestrzenny, który jest jedynie projektem przeznaczenia terenów pod różne rodzaje ich zagospodarowania, nie zawiera ani żadnych założeń, ani koncepcji przemian w gospodarce gminy. W świetle analizy jest to dowodem daleko posuniętej niefrasobliwości.

1. PROBLEMATYKA LUDNOŚCIOWA (patrz I etap badań, pkt. 1.2.1)

Sytuacja demograficzna kształtowała się w sposób nader złożony i zróżnicowany w poszczególnych częściach gminy. Przede wszystkim różne jest natężenie i ukierunkowanie ruchów migracyjnych nie tylko w realacji gmina - otoczenie, ale - i może przede wszystkim - wewnątrz gminy, na terenie której przebiega intensywny samorzutny proces przestrzennej koncentracji ludności. Nie jest on wspomagany żadnymi działaniami, choć jest wysoce pożądany z punktu widzenia racjonalizacji i modernizacji podsystemu osadniczego, jako że koncentracja ta warunkuje możliwość tworze-

nia infrastruktury technicznej i społecznej, jak i prawidłowego rozwiązania problemu zaopatrzenia i usług dla ludności.

Ten proces koncentracji jest potęgowany przez napływ ludności spoza gminy, pracującej w Płocku, która wiąże się z gminą bądź przez stałe miejsce zamieszkania, bądź przez indywidualne inwestycje rekreacyjne (drugie domy), intensyfikując proces modernizacji podsystemu osadniczego.

Istnieje jednak problem liczby ludności gminy. W okresie objętym badaniem malał przyrost naturalny (z poziomu 12-15⁰/oo w latach 70-tych spadł poniżej 10⁰/oo w 1985 r.). Równolegle, do 1981 r. saldo migracji było ujemne i kształtowało się na poziomie ok. 5% p.a. (w 1970 r.), potem gwałtownie spadło, osiągając poziom 0,6% p.a. w 1985 r. i wykazując dalszą tendencję spadkową. Zmalał zarówno odpływ, jak i przypływ ludności, ale i kierunki nie uległy zmianie; ludność napływowa osiedlała się w strefach przestrzennej koncentracji ludności, natomiast nadal odpływała ludność z obszarów objętych od co najmniej dwóch dekad procesem depopulacji, która przybrała rozmiary rzutujące negatywnie na poziom produkcji rolniczej, m.in. dlatego że depopulacji nie towarzyszył proces modernizacji rolnictwa o tempie wystarczającym dla substytucji szybko malejącego zasobu siły roboczej.

Jest to zresztą problem dotyczący całej gminy, choć występuje w różnej jakościowo postaci na różnych jej obszarach, w zależności od struktury źródeł dochodów ludności (i implicite - zatrudnienia), od poziomu zatrudnienia w rolnictwie na jednostkę UR oraz od poziomu mechanizacji pracy, tzn. substytucji ludzkiej pracy fizycznej i kwalifikacji przez majątek trwałe, tzn. pracę uprzedmiotowioną - problem, który trzeba rozpatrywać w kontekście ilościowej i jakościowej produktywności szeroko pojętego rolnictwa. O ile analiza struktury ludności według płci nie budzi większych obaw na terenie omawianej gminy (choć w wielu gminach w Polsce stanowi bardzo poważny problem), to analiza struktury wieku ludności - w kontekście zaopatrzenia rolnictwa w środki produkcji i dobra inwestycyjne (oraz poziomu akumulacji rolnictwa) - budzi zasadnicze obawy. Rzecz w tym, że utrzymanie produkcji rolniczej na co najmniej obecnym poziomie,

pomimo malejącej (z powodu starzenia się) liczby ludności pracującej w rolnictwie, wymaga modernizacji rolnictwa (w celu podniesienia jego rentowności, poziomu akumulacji, a tym samym i efektywności) postępującej w tempie dyktowanym spadkiem podaży rolniczej siły roboczej. Przy czym przez tę podaż trzeba tu rozumieć młode małżeństwa posiadające potrzebne kwalifikacje, jest to przede wszystkim problem następców. Wiąże się on niewątpliwie ze zmianami w strukturze agrarnej. Z drugiej strony trzeba zauważyć, że ludność napływająca do gminy to przede wszystkim ludność nierolnicza, przeważnie zatrudniona poza gminą - w Płocku. Jednocześnie rośnie liczba ludności o dwu zawodach, już nie tylko związanej z małoobszarowymi (w tradycyjnym tego słowa znaczeniu) gospodarstwami. Dotyczy to coraz częściej właścicieli gospodarstw o obszarze do 7 a nawet do 10 ha UR, wskazując na marginalizowanie się rentowności gospodarstw pracujących na suboprymalnym areale UR. Gospodarstwa rolne poniżej 10 ha nie są w stanie wygospodarować akumulacji niezbędnej na modernizację i racjonalizację i przestają być rentowne.

2. PROBLEMATYKA ROLNICZA (patrz I etap badań, pkt 1.3.1).

Poziom towarowej produkcji rolniczej charakteryzowały w minionym 15-leciu znaczne wahania - w sensie zarówno ilościowym, jak i jakościowym, a tym samym i wartościowym - wywołane niemal ekstremalnymi zmianami warunków atmosferycznych oraz okresowo znacznym spadkiem i zmianą struktury podaży środków produkcji. Poza tym produkcję rolniczą prześladowała jak zwykle niekonsekwentna i woluntarystyczna polityka cen i dyskryminująco-represyjna polityka fiskalna; rzutowało to zarówno na poziom, jak i na strukturę produkcji. W rezultacie wyniki produkcyjne rolnictwa z lat 70-tych są trudno porównywalne z wynikami uzyskiwanymi w połowie lat 80-tych (wyżej wymionione warunki uniemożliwiają nawet próby porównań poziomu produkcji⁴ w cenach stałych).

W tej sytuacji trudno jest ocenić, jaki naprawdę jest trend poziomu produkcji rolniczej w badanej gminie. Uznanie go za ros-

⁴ Uwaga ta dotyczy także oficjalnych porównań bieżącej produkcji rolniczej np. z poziomem produkcji w 1978 r.

nący jest równie dyskusyjne, jak określenie go jako malejący - można raczej zgodzić się na ocenę kompromisową, która będzie najbliższą prawdy: produkcja rolnicza wykazuje tendencje stag-nacyjne i nie widać oznak zdecydowanej poprawy.

Pomimo że istnieje takie pojęcie, jak obsługa rolnictwa, i organizacje (niestety monopolistyczne, czego skutki są widoczne) powołane do zaspokajania potrzeb rolnictwa, rolnik, aby przeżyć, musi o wszystko walczyć, wszystko musi zdobywać - godzinami stać w kolejkach, aby kupić to, co jest mu niezbędne do produkcji (i to kupić to, co jest, a nie co chciałby kupić), jak i sprzedać artykuły wyprodukowane. Nie jest to sytuacja specyficzna tylko dla gminy Brudzeń. Te same trudności w większym lub mniejszym stopniu napotyka rolnik w każdej gminie. Problem jest znany i nie warto go tu jeszcze raz opisywać. Wypada tylko zaznaczyć, że choć wiele niedoborów spowodowanych jest niedostatecz-nie wielką produkcją (nie zawsze z przyczyn obiektywnych) względ-nie niedostatecznym importem, to jednak wiele spowodowanych jest przyczynami subiektywnymi, będącymi wynikiem blokady biurokra-tycznej rozciągającej się także na mechanizmy reformy gospodar-czej, zagrażającej niezbędności klasy biurokratów i jej trwaniu.

W okresie objętym analizą rolnictwo gminy najostrzej odczuwa-ło niedostatek nawozów sztucznych (systematycznie malejący po-ziom nawożenia z 164 kg NPK w 1976 r. do 126 kg NPK w 1984/85 r.); chronicznie niedostateczne dostawy środków ochrony roślin; nie-dostateczne (niepewne i nieterminowe) dostawy węgla⁵ (przy bra-ku urządzeń technicznych do spalania w warunkach wiejskich in-nych, mniej deficytowych rodzajów paliw); perturbacje w zakre-sie zaopatrzenia w pasze przemysłowe (problem nie rozwiązany, co zmusiło do zasadniczej zmiany struktury produkcji); chroniczny niedostatek maszyn i narzędzi rolniczych, w tym części zamien-nych (w ogromnym stopniu spowodowany niską jakością zarówno ma-

⁵ Co znakomicie przyczyniło się do wzrostu skupu bydła i trzody chlewnej w okresie zimowym np. 1986/87 kosztem obniżenia stanu pogłównia, odkładając jego odbudowę ad calendas Graecas. W ogó-le próby ograniczenia zużycia węgla kamiennego w kraju charak-teryzuje brak technicznie i ekonomicznie logicznego programu, w sytuacji gdy jego deficyt jest przyczyną olbrzymich, nieraz trudno wymiernych strat.

szyn, jak i narzędzi), prymitywny system techniczny i organizacyjny obsługi maszyn rolniczych, chroniący jego monopolistyczną pozycję.

Wszystko to są trudności powszechnie występujące w Polsce i dobrze znane. Zachodzi pytanie, czy w ogóle produkcja rolnicza może napotykać na trudności specyficzne dla danej gminy, w innych nie spotykane, a w przedmiotowej analizie właściwie badanej gminie Brudzeń Duży? Jeżeli pominiemy trudności wywołane specyficznymi warunkami przyrodniczymi, właściwymi dla poszczególnych typów środowiska przyrodniczego (warunków ekologicznych), które można - w uproszczeniu - uznać za obiektywne, to w zasadzie inne trudności powinny być wspólne dla wszystkich gmin, a subiektywny będzie tylko stopień ich występowania, zależny od sprawności funkcjonowania administracji terenowej, od tego co można by nazwać infrastrukturą techniczno-usługową rolnictwa (którą też trzeba zaliczyć do sfery biurokratyzowanej⁶), z jednej strony i z drugiej - od inicjatywy, zaradności i przedsiębiorczości oraz umiejętności zawodowych gospodarujących rolników, czynników mających znaczenie decydujące przy niedowładzie względnie autoblokadzie pierwszych.

Zmiany w czasie ważniejszych parametrów produkcji rolniczej wynikające z analizy interakcji zostały zestawione w I etapie badań, prowadząc do identyfikacji barier i ograniczeń produkcji rolniczej, które należałoby uzupełnić jeszcze trzema czynnikami, są to:

- niedobór wody,
- struktura wiekowa ludności pracującej w rolnictwie, w szczególności właścicieli gospodarstw indywidualnych,
- bierność⁷ administracji terenowej (urzędu gminnego) jako bezpośredniego opiekuna rolnictwa nieuspołecznionego, reprezentującego jego interesy wobec sektora uspołecznionego, a w szcze-

⁶ Którą można by zdefiniować jako preferującą realizację swych własnych celów subiektywnych ze szkodą dla realizacji zadań, do wykonania których zostały powołane.

⁷ Można wątpić, czy bierność jest tu właściwym określeniem, jako że jest ona wynikiem braku możliwości samodzielnego podejmowania decyzji i działania w warunkach paraliżującego ubezwłasnowolnienia finansowego gminy.

gólności wobec przedsiębiorstw państwowych powołanych do zaspokajania zapotrzebowania rolnictwa na środki produkcji i dobra inwestycyjne . .

Tendencje zmian w zachowaniu się podsystemu rolniczego nie są zbyt wyraźne. Nie można również uznać ich za ustabilizowane (choć szanse na zmianę niektórych z nich, przynajmniej w najbliższych latach, są znikome względnie w ogóle ich brak). Tendencje te jednak pozwalają na sformułowanie prognozy ostrzegawczej: okres najbliższych 15 lat będzie dla rolnictwa w gminie Brudzeń Duży krytyczny, jeżeli w najbliższych latach (do 1990-1992 r.) nie nastąpi odwrócenie tendencji powodujących spadek zdolności produkcyjnych rolnictwa oraz bezpośrednio oddziaływających na poziom produkcji w rolnictwie, wówczas najdalej w drugiej połowie lat 90-tych nastąpi gwałtowny spadek towarowej produkcji rolniczej.

Analiza sytuacji w gminie Brudzeń Duży wskazuje, że na jej terenie kluczowy jest z jednej strony problem modernizacji struktury agrarnej oraz racjonalizacji parametrów kształtujących zachowanie się rolników w kierunku proefektywnościowym oraz z drugiej - niezależnie od sytuacji - zdecydowanej poprawy zaopatrzenia rolnictwa w środki produkcji, w tym w dobra inwestycyjne.

Analizy gminy Brudzeń ponad wszelką wątpliwość potwierdzają subiektywnie prawidłowe ekonomicznie zachowanie się rolników oraz ich zdolności adaptacyjne, rozpatrywane w długich, właściwych dla specyfiki rolnictwa okresach. Rolnik indywidualny zawsze rozpatruje swoją sytuację wążąc możliwości maksymalizacji zysków z prowadzonej działalności wobec uwarunkowań decydujących o przetrwaniu jego rodziny i gospodarstwa. Dotyczy to całego zbioru parametrów określających jego warunki działania.

Nie miejsce tu na wznawianie dyskusji (choć nie jest ona zakończona, jako że biurokracja, motywowana własnymi subiektywnymi

8 Potęgą monopolu obsługi rolnictwa czyni z niej element władzy (i to w złym tego słowa znaczeniu), od której rolnik jest zależny i w stosunku do której musi występować jako pokorny klient, a nie jako klient. Deklaracje władz wysokiego szczebla o stosunku państwa do chłopca rolnika indywidualnego tracą niesmacznym werbalizmem, gdy ogląda się praktykę codziennej realizacji tych deklaracji na szczeblu podstawowym.

interesami, nie może zrezygnować z polityki - społecznie szkodliwej i sprzecznej z Manifestem PKWN - dyskryminacji rolnictwa nieuspołecznionego) na temat ekonomicznie niekonsekwentnej i krótkowzrocznej polityki cen⁹ i polityki fiskalnej - problem jest powszechnie znany i dotyczy całego rolnictwa. Można tu jedynie dodać, że zasadniczej rewizji wymaga (jako jeden z czynników cenotwórczych, a jednocześnie fiskalnych) problem renty gruntowej - problem uniformistycznie sprymityzowany dla wygody biurokracji - w kierunku jej stosunkowo znacznego podniesienia i silnego zróżnicowania, uwzględniającego m.in. parametry względne położenia¹⁰.

Należy jednak, m.in. na podstawie wyników przedmiotowej analizy, zastanowić się nad problemem struktury agrarnej z punktu widzenia jej efektywności.

Pod pewnymi względami strukturę agrarną gminy Brudzeń należy uznać za korzystną i podlegającą systematycznej poprawie (średnia wielkość gospodarstwa wzrosła z 7,2 ha w 1970 r. do prawie 8,0 ha w 1985 r.); przeszło zaś 30% gospodarstw pracuje na obszarach przekraczających 10 ha (średnio 14,8 ha) i liczba takich gospodarstw powoli rośnie. Jednocześnie rośnie liczba i ogólny areał UR gospodarstw o powierzchni poniżej 5 ha. Oba te procesy postępują kosztem gospodarstw średniej wielkości (5 do 10 ha), których liczba zmalała w latach 1970-1986 o 26%. Jak z tego wynika, pomimo pewnych objawów dodatnich (wzrost liczby dużych gospodarstw¹¹) samorzutny proces racjonalizacji struktury agrarnej

⁹ Choć w dyskusji tej, jak dotąd, nie zwracano uwagi na konieczność odróżnienia zarobków rolnika jako pracownika od akumulacji przedsiębiorstwa, jakim jest gospodarstwo rolne, a jednocześnie praca rolnika pozostawała i pozostaje niedowartościowana - tak jak w ogóle praca w Polsce - w stosunku do innych czynników produkcji, uniemożliwiając realizację prawidłowego układu cen.

¹⁰ Mamy tu do czynienia z poszukiwanym optimum: renta gruntowa wyznacza opłacalne minimum produkcji z jednostki powierzchni UR przy dostatecznej podaży środków produkcji oraz danych cenach. Należy jednak pamiętać, że optimum to nie musi odpowiadać sytuacji, a więc i relacjom maksymalizującym efektywność ekonomiczną.

¹¹ Zbędne jest wyjaśnianie, że zwiększenie areału UR gospodarstw indywidualnych jest warunkiem ich racjonalnej proefektywnościowej modernizacji. Minimalny areał efektywny gospodarstwa zależy od wielu czynników i wymaga niemal zindywidualizowanego określenia. Można przy tym wyrazić wątpliwość czy 50 ha limit będzie można uznać za perspektywicznie racjonalny we wszystkich występujących w Polsce warunkach.

przebiega bardzo wolno i tylko w niewielkim stopniu w pożądanym kierunku. Można przewidywać, że będzie on zamierać w miarę likwidacji gospodarstw średniej wielkości.

Taki, a nie inny przebieg samorządnego procesu racjonalizacji struktury agrarnej ma swoje uzasadnienie i jest typowym przykładem racjonalnego adaptacyjnego zachowania się rolników gospodarzy. Niemniej świadczy on również o braku sterująco-regulującego oddziaływania na omawiany proces systemu zarządzania administracji państwowej, w którego sprawnym i szybkim przebiegu zainteresowane jest całe społeczeństwo.

Trzeba pamiętać, że w przeszłości - do roku 1980 - w praktyce realizowana była, wbrew Manifestowi PKWN, polityka socjalizacji ziemi, będąca jednym z elementów polityki dyskryminacji rolnictwa nieuspołecznionego i w tym celu wdrożono system "renta za oddaną państwu ziemię". Sytuacja uległa pewnej poprawie w 1977 r., gdy zaistniała możliwość uzyskania renty przez gospodarzy przekazujących swe gospodarstwa następcom, a następnie zahamowana została tendencja przekazywania gromadzonej przez PFZ ziemi PGR-om lub SKR-om na rzecz sprzedawania jej gospodarzom indywidualnym. Dogmatyka tak głęboko zakorzenionej zasady dyskryminacji rolnictwa, pomimo - jak by się zdawało - zasadniczej zmiany polityki w stosunku do rolnictwa nieuspołecznionego w początku lat 80-tych, tkwi jednak głęboko w mentalności biurokracji. Dowodem tego jest przykładowa sprawa nie rozstrzygniętego sporu rolnika z gminy Brudzeń z PGR-em, w którym bezskutecznie interweniowała nawet stojąca po stronie rolnika Gminna Rada Narodowa.

Cały problem jest dokładnie przeanalizowany w aneksie nr 3 (do I etapu badań), nie ma więc sensu ponownie jego opisywanie. Oczywiście tzw. brak polityki - bierność państwa w stosunku do określonych procesów i zjawisk - jest również określoną polityką, w tym wypadku powodującą trwałe skutki negatywne. Trzeba sobie bowiem zdawać sprawę, że nie wystarczą centralne enuncjacje, jeżeli nie są one poparte konkretnymi instrukcjami docierającymi na szczebel podstawowy.

Istotne dla zrozumienia problemu jest rozróżnienie sytuacji małych i dużych gospodarstw - przy czym w gminie Brudzeń zaobserwowano wyraźny trend, prowadzący do zaniku gospodarstw

średnich (5-10 ha), które są niezdolne do ekonomicznego przetrwania w aktualnych warunkach społecznych i ekonomicznych. Są one za małe i nie mogą być na tyle ekonomicznie efektywne, aby zapewnić minimum warunków bytowych gospodarzowi i jego rodzinie (gospodarstwu domowemu), a jednocześnie są za duże dla rodziny tzw. chłopo-robotniczej, w której głowa rodziny (co najmniej) pracuje zarobkowo poza gospodarstwem rolnym i nie jest w stanie utrzymać go w należytym stanie - toteż ulegają dekapitalizacji. W tej właśnie grupie gospodarstw znajdują się gospodarstwa niewypłacalne, które przejmowane są przez Skarb Państwa (w praktyce PFZ) za długi wobec państwa (przeważnie nie zapłacone podatki). Część tych tak zdeintegrowanych gruntów trafia w drodze transakcji kupna - sprzedaży albo bezpośrednio, albo przez PFZ do gospodarzy już pracujących na areałach większych niż 10 ha, ale znaczne ich części trafiają do grupy gospodarstw karłowatych, o areałach UR poniżej 5 ha. Nie jest to jednoznacznie niekorzystne, bowiem część tych gospodarstw - w gminie Brudzeń niewielka, m.in. ze względu na niską jakość gleb - staje się obiektami produkującymi intensywnie, przede wszystkim ogrodnictwami¹². Niestety pozostałe trudno zaliczyć do obiektów poprawnie eksploatowanych. Są one zorientowane przede wszystkim na produkcję na potrzeby własne rodziny właściciela, a niewielkie na ogół nadwyżki trudno jest uznać - tak ze względów ilościowych, jak i jakościowych - za produkcję towarową. Trzeba przy tym zwrócić uwagę, że przy bardzo niskim podatku gruntowym niewielkie gospodarstwa traktowane są jako dogodna lokata kapitału.

Taki charakter procesów zmian w strukturze gminnych gospodarstw rolniczych należy uznać za wysoce niekorzystny i niepożądany, nie rokujący w perspektywie wzrostu i racjonalizacji produkcji rolniczej, nie mówiąc o jej aspektach jakościowych i efektywnościowych. Nie zlikwiduje to również zagrożenia produkcji wynikającego z braku pełnowartościowych następców (dosłownie i w przenośni) wymierającej starszej generacji.

¹²Zaostrzające się trudności w zakupie materiałów budowlanych oraz trudności z zaopatrzeniem w paliwo zahamowały dalszy rozwój ogrodnictwa szklarniowego.

Procesy te idą w parze z chronicznie deficytową sytuacją na rynku szeroko rozumianych środków produkcji. Na przeszkodzie jego rozwojowi stoi jednak nie tylko sztuczność układu cen, ale i niesprawny system reglamentacji i dystrybucji, który wprawdzie satysfakcjonuje biurokrację, ale przynosi szkody gospodarce - całość ta jest poparta i utrwalana przez system fiskalny.

3. PROBLEMATYKA PODSYSTEMU OSADNICZEGO (patrz I etap badań, pkt. 1.1)

Stosując najprostsze kryterium funkcjonalne dekompozycji systemu społecznego (w danym wypadku gminy Brudzeń), oparte na zasadzie bezpośredniości i pośredniości zadań realizowanych przez system, stajemy wobec dwóch podsystemów: osadniczego i gospodarczego. Zadaniem pierwszego jest zaspokajanie potrzeb społeczeństwa - zbiorowych i indywidualnych, a drugiego - zasilanie energetyczno-materialne systemu, w szczególności podsystemu osadniczego (czerpanie z zasobów natury i przetwarzanie ich na potrzeby społeczeństwa).

Gminę Brudzeń charakteryzuje silnie rozproszony podsystem osadniczy. Dużo jest małych jednostek osadniczych (współczynnik koncentracji Lorenza dla 1978 r. - 0,206), sieć jest za gęsta (25 jednostek osadniczych na 100 km², średnie "oczko" sieci 1-1,5 km). Zarówno z punktu widzenia struktury, jak i jej organizacji gmina przedstawia obraz bezładu - nieokreśloności charakteryzowanej tragicznie wysoką entropią. Charakter systemu osadniczego nie znajduje uzasadnienia nawet w kontekście historycznie uzasadnionego wymiaru "oczka" sieci i świadczy o zaawansowanej dezintegracji społeczności lokalnej. Wyposażenie takiego systemu osadniczego w racjonalną infrastrukturę jest, rzecz jasna, ekonomicznie nierealne, a technicznie wysoce utrudnione.

Niemniej to, co się stało na terenie gminy Brudzeń w okresie powojennym, jest dosadnym przykładem fasadowości polskiego establishmentu tzw. gospodarki przestrzennej w okresie powojennym - jest bowiem przykładem kompletnej bezplanowości gospodarowania w przestrzeni, zupełnego lekceważenia i zaniedbania problematyki wiejskiego systemu osadniczego. Kolejne tzw. plany przestrzenne były robione na użytek i ku chwale tzw. planistów przestrzennych

i tzw. planowania przestrzennego, które z planowaniem - rozumianym jako organizowanie przyszłego działania, a tak rozumie się planowanie w socjalizmie - nie miało nic wspólnego¹³.

Inna sprawa, że sprzeczna z Manifestem PKWN polityka dyskryminacji chłopca, gospodarza indywidualnego i rolnictwa nieuspołecznionego, trwająca od początku do lat 80-tych (ale bynajmniej nie zapomniana przez tęskniącą do niej biurokrację, która i dziś kieruje się jej duchem, uzasadniając to przesłankami dogmatyczno-doktrynalnymi nazywanymi ideologicznymi) - sprzyjała zaniedbaniu gospodarowania w przestrzeni wiejskiej, choć bynajmniej go nie usprawiedliwia. Jeżeli bowiem rolnictwo indywidualne miało przestać istnieć i cała ziemia być znacjonalizowana (doświadczenia z socjalizacją ziemi zebrane w okresie przedpaździernikowym nie były zachęcające, zresztą forma "własności grupowej" jest niewątpliwie anachroniczna¹⁴), to gospodarstwa indywidualne miały też zniknąć i należało zaprojektować całkowitą przebudowę wiejskiego systemu osadniczego. Jednakże i tej przebudowy też ani nie zaprojektowano, ani nie zaplanowano.

Nie zaprojektowano również nieodzownej modernizacji wiejskiego systemu osadniczego w wersji tolerującej istnienie i racjonalny rozwój rolnictwa indywidualnego, a w konsekwencji nie zaplanowano jego transformacji, polegającej na rozsądnej przestrzennej koncentracji, która pozwalałaby na realizację racjonalnej infrastruktury i preferowanego przez ludność zurbanizowanego stylu życia. A była po temu okazja niepowtarzalna: w badanej gminie Brudzeń przeszło 70% substancji mieszkaniowej zostało zbudowane po 1945 roku, procent budynków gospodarczych jest jeszcze wyższy.

Pomimo opisanej sytuacji w gminie Brudzeń nadal przebiegają

¹³ Za kompletne zaniedbanie problemu prawidłowego kształtowania i organizacji struktury wiejskiego systemu osadniczego i zmarowanie niepowtarzalnej okazji jego racjonalizacji odpowiedzialność ponosi przede wszystkim grupa ludzi uważających się za Polską Szkołę Planowania Przestrzennego.

¹⁴ W kapitalizmie istnienie jej wynika z potrzeb czynnej walki klasowej; w socjalizmie staje się prawnobiurokratycznie zakamuflowaną formą kapitalizmu, dającą schronienie tym, którzy nie zgadzają się ze zmierzającym do komunizmu socjalizmem; tzw. "spółdzielczość" we współczesnej Polsce jest fikcją, która poza nazwą nie ma nic wspólnego z zrodzoną w Rochdale idea spółdzielczości.

procesy migracji wewnętrznych oraz migracji osiedleńczej o nader jasno zarysowanej tendencji ewolucji struktury i organizacji podsystemu osadniczego, zmierzającej w kierunku rosnącej koncentracji. Procesy te wymagają planowego ukierunkowania (sterowania), m.in. przez tworzenie warunków lokalizujących nowe budownictwo na określonych obszarach oraz barier nie pozwalających na ponowne rozproszenie i dezorganizację systemu osadniczego.

W tym kontekście należy też rozważyć perspektywy północnej części gminy, która stwarza podstawowe problemy.

4. PROBLEMATYKA INFRASTRUKTURY (patrz I etap badań pkt 1,2,2-3)

Stan infrastruktury w gminie Brudzeń jest w znacznym stopniu odzwierciedleniem anarchicznego bezładu, do jakiego dopuszczono w podsystemie osadniczym gminy, i to w sytuacji gdy ok. 70% istniejącego w 1980 r. budownictwa (mieszkaninowego i gospodarczego) powstało po 1945 r.

Konsekwencją takiego systemu osadniczego jest fakt, że trudno jest mówić o sensownym wyposażeniu gminy w infrastrukturę i niestety bardzo długo jeszcze sytuacja w gminie niewiele się pod tym względem będzie mogła zmienić.

Co najmniej jedna trzecia obszaru gminy - jej część na północ od drogi Sikórz-Brudzeń-Kamień - stanowi "obszar problemowy" na skutek tego, że jest ona pozbawiona racjonalnej sieci drogowej. W podobnej sytuacji do 1980 r., tzn. do czasu ulepszenia drogi Płock-Siecień-Gorzechowo łączącej się z drogą Brudzeń-Dobrzyń, był jej obszar centralny. Gmina jest przykładem zaniedbania w zakresie podstawowego elementu infrastruktury - systemu drogowego, warunkującego nie tylko jej rozwój gospodarczy. Skala zaniedbania przekracza możliwości inicjatyw społecznych, zresztą i tak nikłych z powodu słabej integracji społeczności lokalnych spowodowanej dyspersją podsystemu osadniczego. Dotyczy to zresztą wszystkich elementów infrastruktury zarówno technicznej, jak i społecznej. Skala potrzeb w stosunku do potencjału organizacyjno-finansowego społeczności lokalnych jest tak wielka, że może wręcz paraliżować ich inicjatywy, zwłaszcza wobec braku sponsorów, którzy by mogli być zainteresowani w udzielaniu

pomocy¹⁵. Trzeba więc jasno postawić sprawę. Inicjatywa musi należeć do powołanej do tych zadań biurokracji. Dopiero potem można oczekiwać czynnego włączenia się społeczności lokalnych. Zresztą nie jest zadaniem społeczeństwa, i to w każdym ustroju, wyręczenie systemu zarządzania państwem, który dysponuje potrzebnymi na ten cel środkami, w realizacji podstawowych elementów infrastruktury zarówno technicznej, jak i społecznej. Inicjatywa społeczna może być jedynie spontaniczna, punktowa i sporadyczna, a w tym sensie - ponadplanowa, a więc nie powinna dotyczyć zaspokajania podstawowych potrzeb.

5. PROBLEMATYKA SAMORZĄDU I ADMINISTRACJI TERENOWEJ (patrz I etap badań, pkt 1.4)

Przeprowadzona powyżej dodatkowa analiza (jako uzupełnienie I etapu badań) miała na celu przede wszystkim zidentyfikowanie trendów charakteryzujących zachowania się w czasie badanej gminy Brudzeń oraz pewnej oceny uwarunkowań ich przyszłego przebiegu.

Za istotne dla przyszłości gminy należy uznać przede wszystkim następujące trendy:

- zahamowanie procesu wyludniania się gminy, głównie w rezultacie dwóch przeciwstawnych procesów:

/I/ wzrostu zainteresowania młodej generacji pracą na roli (atrakcyjność obszarowo większych gospodarstw), a tym samym ograniczenie jej odpływu do zawodów pozarolniczych;

/II/ pozostawania w gminie ludności pracującej w mieście oraz osiedlanie się na terenie gminy¹⁶ ludności pracującej w mieście;

¹⁵ Takim sponsorem jest na pewno z wolna wkraczająca na teren gminy "Petrochemia" płocka, ale jej zainteresowania są specyficzne i ograniczają się do określonych fragmentów podsystemu osadniczego, przede wszystkim Siecienia i Sikorza oraz ich okolic, i to w sensie rekreacyjnym w transportowo dostępnej części, ale nie przygotowanej na tego rodzaju inkursję. W konsekwencji taki sponsor - zresztą zainteresowany peryferyjnie położonymi wycinkami obszaru gminy (przykład - wodociąg w Lasotkach) - mało przyczyni się do rozwoju jej infrastruktury. A zresztą czy to jest rola sponsora tego typu?

¹⁶ Ten trend jest skutkiem szybko pogarszających się warunków ekologicznych w Płocku oraz braku możliwości racjonalnej ekspansji miasta (przykład braku imaginacji planistycznej) i beznadziejności oczekiwania na mieszkanie w mieście.

- istniejący proces samorzutnej przestrzennej koncentracji ludności na terenie gminy jako wyraz szukania możliwości realizacji zurbanizowanego stylu życia; na razie dotyczy on ludności nie pracującej bezpośrednio w rolnictwie;

- powoli przebiega proces samorzutnej zmiany struktury agrarnej, wzrasta średnia wielkość gospodarstwa - pomimo jednoczesnego wzrostu liczby gospodarstw małych (poniżej 5 ha) - co wyraża się wzrostem liczby gospodarstw względnie dużych (powyżej 10 ha); zanikają gospodarstwa średnie (5-10 ha) jako nierentowne (brak akumulacji uniemożliwia ich racjonalizację i modernizację) - są to procesy pozytywne;

- stosunkowo szybko i samorzutnie przebiega proces rozdrobnienia gospodarstw rolniczych (wzrost liczby jednostek poniżej 5 ha), jednak tylko niewielki ich procent orientuje się na eksploatację intensywną (ogrodnictwo, w szczególności szklarniowe), natomiast większość przybiera charakter "lokato-wo-kontemplacyjny", tracąc swoją wartość jako jednostki produkcji towarowej - jest to tendencja negatywna;

- przestrzenny rozkład wyżej wymienionych procesów na terenie gminy jest zróżnicowany w zależności od dostępności poszczególnych jej obszarów; gmina dzieli się wyraźnie na obszary aktywne, podlegające zmianom strukturalnym, i obszary podlegające stagnacji, które rodzą problemy; na zagadnienie to trzeba patrzeć m.in. w kontekście rozwoju i modernizacji systemu drogowego;

- negatywny wpływ zmieniających się stosunków wodnych na terenie gminy na produkcję rolniczo-hodowlaną i warunki bytowe ludności nie jest kompensowany kompleksowymi rozwiązaniami wodociągowo-kanalizacyjnymi;

- nie rozwiązane są narastające problemy oczyszczania ścieków, asenizacji oraz gromadzenia i likwidowania śmieci i odpadków;

- rozwiązano pierwszy, łatwiejszy, etap elektryfikacji wsi, tzw. elektryfikacji oświatowej - pozostaje do rozwiązania znacznie ważniejszy etap - elektryfikacji energetycznej, którą nikt się nie zajmuje;

- problemy łączności i gazyfikacji są nie rozwiązane i nikt nie zajmuje się ich rozwiązaniem;

- szkolnictwo istnieje dzięki heroicznym wysiłkom nauczycieli i poparciu ludności; służba zdrowia na skutek zaniedbania jest w stanie szcątkowym (na szczęście do Płocka jest względnie niedaleko);

- brak warunków dla racjonalnego rozwoju rzemiosła i usług ukierunkowanych na potrzeby rolnictwa, budownictwa i ludności - mamy tu do czynienia z trendem wyraźnie regresywnym (jest to skutek polityki fiskalnej, podobnie zresztą jak i demoralizacja rzemieślnika); monopolistyczna pozycja państwowo-spółdzielczego systemu obsługi rolnictwa czyni ją jeszcze jednym instrumentem dyskryminacji i wycisku rolnika indywidualnego, nie zapewniając mu niezbędnych warunków do efektywnej produkcji rolniczej.

Powyższy wykaz nie wyczerpuje wszystkich istotnych problemów gminy Brudzeń. Został on jednakże zestawiony w celu zwrócenia uwagi na fakt, że wszystkie te problemy mają przynajmniej jedną wspólną cechę, a mianowicie ich rozwiązanie wymaga czynnego zaangażowania systemu zarządzania. Większość z nich jest wynikiem braku tego zaangażowania i błędnej polityki, jaką ten system realizował w przeszłości i w znacznym stopniu realizuje nadal.

Jeżeli sferę zarządzania określimy jako organizującą działania określonego systemu realnego oraz jako sterowanie nim i regulowanie jego funkcjonowania, wówczas na sferę zarządzania składa się znacznie więcej podmiotów zarządzających, aniżeli wynikałoby to z ustawy o systemie rad narodowych i samorządu terytorialnego z 1983 r., która zresztą specjalnie eksponuje rolę rad narodowych jako czynnika stanowiącego, którego ezoteryczne możliwości działania konkretyzują się jedynie w zakresie kontroli formalnej. Rady narodowe pozbawione są bowiem osobowości prawnej, co automatycznie wyklucza możliwość istnienia własności komunalnej wraz ze wszystkimi dalszymi konsekwencjami; czyni to pojęcie "samorządu" fikcją. Najistotniejsze jest jednak to, że obowiązujący system ekonomiczno-finansowy blokuje jakiegokolwiek możliwości działania zarówno samorządu terytorialnego, jak i administracji terenowej. Jego konstrukcja a priori pozbawia te organy środków finansowych przez ograniczenie

budżetów do poziomu trwania i to kosztem dekapitalizacji sub-stancji. Jakiegokolwiek dodatkowe finansowanie może być tylko aktem szczególnej łaski ze strony urzędnika podległego Ministerstwu Finansów. Jest to więc sytuacja bliźniaczo podobna do stosowanej w sferze gospodarki narodowej sensu largo, gdzie system ekonomiczno-finansowy zablokował samodzielność (samorządność i samofinansowanie) - tzn. 3 S - czyniąc z nich i z reformy gospodarczej kompletną fikcję. Okazuje się, że nie tylko centralizm, ale i aberacyjny funkcjonalizm może sparaliżować system zarządzania państwem.

Nie miejsce tu na komentowanie opisanej sytuacji, w której jedyne¹⁷ możliwości działania wiążą się z pozostałymi elementami szeroko rozumianej, a wyżej wspomnianej sfery systemu zarządzania. Biorąc ogólnie, chodzi tu o instytucje, przedsiębiorstwa, organizacje polityczne i społeczne oraz bezpośrednio związanych lub nie związanych z nimi działaczy społecznych. Oczywiście zaangażowanie tych czynników będzie różne w poszczególnych gminach i często wręcz przypadkowe, zależne od obecności tych "mężów opatrnościowych".

Pod tym względem w gminie Brudzeń nie jest dobrze, bowiem te pozornie bogate możliwości ograniczają się w niej do inicjatyw działaczy społecznych instytucjonalnie bezpośrednio związanych z ich działalnością nieformalną, którzy zanotowali niemałe osiągnięcia. Są to osoby z szeregów kadry nauczycielskiej i spośród sołtysów, obdarzone inicjatywą, uporem i zmysłem organizacyjnym, które pozwoliły im zmobilizować społeczność lokalne do działania w ramach przedsięwzięć określanych propagandowym mianem "czynów społecznych". Przestrzenne rozproszenie ludności wydatnie utrudnia organizowanie tego typu przedsięwzięć na terenie gminy.

¹⁷-----
Są jeszcze inne, ale nie mieszczące się w sferze rozsądnie pojmowanej demokracji i pseudolegalnej praworządności, a rodzące się z sojuszu grup nacisku z różnymi ugrupowaniami w łonie biurokracji. Rzadko się jednak zdarza, aby miały one praktyczne zastosowanie na szczeblu gminnym, choć mogą owocować pewnymi niekoniernie priorytetowymi inwestycjami, np. w sferze infrastruktury technicznej.

CZĘŚĆ DRUGA

Wojciech Skalmowski

PRÓBNY SCENARIUSZ PROGNOSTYCZNY DLA GMINY BRUDZEŃ DUŻY

ZAŁOŻENIA OGÓLNE

Przedstawione opracowanie jest próbną wersją najbardziej prawdopodobnego scenariusza prognozy dla gminy Brudzeń Duży, sporządzoną na podstawie: Próbnej scenariusza diagnostycznego dla gminy Brudzeń Duży (M.Lasocki, W.Skalmowski, 1986). Założeń gminnego planu społeczno-gospodarczego na lata 1986-1990 (Naczelnik Gminy Brudzeń J.Wrona, 1986).

Scenariusz prognozy wykonano zakładając, że:

- podstawowe relacje między elementami systemu społeczno-gospodarczego gminy oraz między elementami tego systemu a jego otoczeniem będą zachowane także w przyszłości,
- podstawowe procesy społeczne i gospodarcze będą przebiegać zgodnie z trendami wykazanymi w badaniach diagnostycznych,
- zrealizowane zostaną realne założenia GPSP na lata 1986-1990.

Prognoza, zgodnie z założeniami metody scenariuszowej¹, ma charakter długookresowy - do roku 2030 włącznie. Taki horyzont przyjmowany jest w większości scenariuszy wykonywanych dla gmin w Europie Zachodniej. Okres objęty badaniami prognozy odpowiada mniej więcej okresowi aktywności zawodowej pokolenia, które osiąga teraz wiek produkcyjny, oraz okresowi

¹S.Komorowski: Scenariusz jako metoda diagnozy i prognozy, maszynopis 1983; S.Komorowski: Metoda analizy scenariuszowej w praktyce badawczej 1986, maszynopis archiwum CPBP 09.8

technicznej trwałości wznoszonych obecnie budynków.

Prawdopodobieństwo trafności wyrażonych w scenariuszu sądów zmniejsza się wraz z wydłużeniem perspektywy czasowej i jest zróżnicowane w zależności od inercji prognozowanego zjawiska. Wydaje się, że największe szanse pozytywnej weryfikacji w długim okresie ma prognoza dotycząca systemu osadniczego. Prognoza zjawisk społecznych jest w miarę prawdopodobna do końca pierwszej dekady XXI wieku. Prognoza zachowań podsystemu gospodarczego może być prawdopodobna przez okres kilkunastu lat (do końca XX wieku) pod warunkiem, że w tym okresie nie zajdą nieprzewidziane zmiany, które mogłyby w sposób istotny wpłynąć na zachowanie tego podsystemu.

Scenariusz prognostyczny składa się z trzech części.

W części pierwszej przedstawiono przyjęte arbitralnie założenia dotyczące przewidywanej strategii poszczególnych podmiotów decydujących o zachowaniu się systemu społeczno-gospodarczego gminy. Założono, że poszczególne podmioty będą działały zgodnie z realizowaną obecnie strategią. Zwrócono także uwagę na napięcia w systemie decyzyjnym i ich ewentualne konsekwencje.

W drugiej części przedstawiono prognozy dla poszczególnych elementów systemu społeczno-gospodarczego gminy, które uwzględniają wpływ procesów, jakim podlega cały badany system, na jego elementy. Wskazano tu również na możliwe konflikty i napięcia między poszczególnymi elementami systemu, jak również między tymi elementami a otoczeniem gminy.

Trzecia część zawiera zestawienie przewidywanych problemów oraz ocenę możliwości ich rozwiązania, a także propozycje metod rozwiązywania tych problemów adresowane do podmiotów decydujących o przyszłości gminy Brudzeń Duży.

Próbny scenariusz prognostyczny gminy Brudzeń Duży traktować należy jako schemat propozycji metodycznej, a nie jako gotowy scenariusz prognostyczny. Krótki czas wykonywania badań diagnostycznych oraz brak koncepcji kształtu scenariusza prognostycznego w chwili ich wykonywania nie pozwoliły na zebranie danych umożliwiających rzetelną i szczegółową kwantyfikację prognozy zachowania systemu. Autor, nie dysponując specjalistycznymi opracowaniami diagnostycznymi i prognostycznymi poszczególnych elementów

systemu społeczno-gospodarczego gminy, nie czuje się także kompetentny do przeprowadzenia takiej kwantyfikacji. Dlatego w przedstawionej tu wersji próbnej (podobnie jak w scenariuszu diagnostycznym) starano się przedstawić istotę diagnozowanych czy prognozowanych zjawisk, a nie przebieg zmienności w czasie wartości parametrów opisujących poszczególne elementy systemu społeczno-gospodarczego badanej gminy.

1. ZAKŁADANE STRATEGIE PODMIOTÓW DECYZYJNYCH

1.1. Strategia indywidualna mieszkańców gminy Brudzeń Duży

Bez przeprowadzenia badań socjologicznych¹ trudno jest wyopowiadać się na temat indywidualnych zachowań ludzkich, trudno też uogólnić strategię zbioru jednostek autonomicznych. Jedyną możliwością, jaką dysponował autor, była identyfikacja takiej strategii na podstawie znajomości barier ograniczających swobodę wyboru drogi życiowej przez mieszkańców gminy.

Obecnie, a także zapewne przez długi czas w przyszłości strategicznym celem mieszkańców gminy będzie nie tyle maksymalizacja stopnia zaspokojenia potrzeb indywidualnych, co próba przetrwania, bez zmiany obecnego miejsca zamieszkania. Poprawienie warunków życia przez przeniesienie się do miasta ze względu na deficyt mieszkaniowy dla większości mieszkańców gminy będzie nierealne. Natomiast możliwość budowy lub rozbudowy istniejącej lokalnej substancji mieszkaniowej, czy to w gospodarstwach rolnych, czy też na terenie nowo powstających osiedli domków jednorodzinnych, ułatwi rozwiązanie problemu mieszkaniowego na miejscu.

1.2. Strategia organizacji gospodarczych

W gminie Brudzeń Duży zdecydowanie dominują prywatne podmioty gospodarcze: indywidualne gospodarstwa rolne i prywatne zakłady rzemieślnicze. Sektor uspołeczniony reprezentują Państwowe Gospodarstwo Rolne w Sikorzu, Gminna Spółdzielnia "Samopomoc Chłopska" i Spółdzielnia Kółek Rolniczych.

Należy mieć nadzieję, że zgodnie z założeniami reformy gospodarczej stosunek centrum do wszystkich sektorów będzie w miarę

¹Badania strategii indywidualnej mieszkańców, ich dążeń oraz subiektywnej oceny sytuacji, w jakiej żyją, należy bezwzględnie przeprowadzić w trakcie dalszych badań diagnostycznych.

jednakowy i że poszczególne podmioty gospodarcze będą mogły realizować wspólną strategię wzrostu efektywności ekonomicznej, zgodną z jedną z zasad racjonalności (O.Lange): "osiągnięcie maksymalnych efektów gospodarczych przy danych nakładach" w warunkach ograniczonych w długiej perspektywie możliwości zaopatrzenia w środki produkcji.

1.3. Strategia społeczności lokalnej wsi

Strategię społeczności wiejskiej formułuje: zebranie wiejskie, rada sołecka, sołtys, nieformalne grupy interesów bądź struktury sformalizowane, np. komitety budowy drogi, szkoły czy wodociągu. Aktywność społeczności lokalnej, a zatem jej determinacja w realizacji wspólnej strategii zależy od stopnia konsolidacji tej społeczności oraz od stopnia dokuczliwości problemów dla ogółu mieszkańców².

Można przewidzieć, że wśród społeczności poszczególnych wsi upowszechni się z konieczności strategia rozwiązywania problemów lokalnych własnymi siłami za przykładem mieszkańców Lasotek, którzy z własnej inicjatywy wybudowali wodociąg, czy też za przykładem mieszkańców tych wsi, którzy doprowadzili do zbudowania nowej szkoły w Główninie.

Inicjatywy lokalne będą mogły być wspomagane środkami z funduszu wiejskiego. Postulowana strategia będzie konieczna ze względu na brak możliwości rozwiązania wszystkich lokalnych problemów wsi przez władze gminy.

1.4. Strategia władz gminy Brudzeń Duży

Strategia władz gminy, którą ustalać powinna Gminna Rada Narodowa, a realizować naczelnik gminy i jego urząd; kształtuje się w praktyce pod wpływem bardziej złożonych czynników, z których najważniejsze to:

- podwójne podporządkowanie organu wykonawczego, tj. naczelnika gminy, Radzie Narodowej i wojewodzie; przy czym to drugie podporządkowanie wywiera bardziej istotny wpływ na działalność

² Aktywność społeczności lokalnej w gminie Brudzeń Duży jest silniejsza w typowo rolniczych mniejszych jednostkach osadniczych, natomiast dużo słabsza w największych wsiach zamieszkałych przez chłoporobotników oraz osoby stale zatrudnione poza rolnictwem i dojeżdżające do pracy w mieście.

urzędu gminy;

- brak samowystarczalności finansowej gminy i uzależnienie od dotacji z budżetu województwa. Przyznanie dotacji celowych uzależnione jest od Urzędu Wojewódzkiego, który w ten sposób ogranicza stopień swobody działania władz gminy.

W sytuacji ograniczonej podaży środków finansowych, braku podstawowych materiałów, a w wielu wypadkach także i mocy wykonawczych władze gminy stosują i przez długi okres w przyszłości będą musiały stosować strategię "łatania dziur". Polega ona na utrzymywaniu istniejącego stanu urządzeń infrastruktury społecznej i gospodarczej gminy oraz w miarę możliwości na odtwarzaniu względnie budowie najbardziej potrzebnych obiektów. Do realizacji tej strategii władze gminy będą się starały uzyskać środki z NFOZ, NFPS, Funduszu Ochrony Środowiska, podobnie jak to miało miejsce w przypadku budowy "Domu spokojnej starości" ze środków PKPS, przyznanych dla ofiar katastrofalnej powodzi z 1982 r.

W założeniach Gminnego Planu Społeczno-Gospodarczego na lata 1986-1990 sformułowane zostały najważniejsze zadania władz gminy, a to:

- tworzenie warunków dalszego rozwoju rolnictwa, w szczególności rozwój melioracji i zaopatrzenie wsi w wodę,
- poprawa bazy materialnej w oświacie,
- poprawa opieki zdrowotnej.

Zadania te sformułowano przy uwzględnieniu potrzeb społecznych zgłoszonych w formie wniosków i opinii w trakcie kampanii wyborczych do Sejmu i rad narodowych. Wzięto pod uwagę także uwarunkowania rozwojowe, tj. poziom nakładów inwestycyjnych i środków remontowych oraz możliwości zaopatrzenia w materiały.

Należy sądzić, że ze względu na ograniczone możliwości zadania przewidziane do realizacji w obecnej pięcioletce będą aktualne przez większą część prognozowanego okresu.

1.5. Strategia władzy wojewódzkiej w stosunku do gminy Brudzeń Duży.

Władze województwa płockiego działają również w warunkach ograniczonego środków finansowych, rzeczowych oraz niewystarczających mocy wykonawczych. Są też uzależnione od centralnego

dysponenta dotacji budżetowych. Władze te z konieczności stosują i stosować będą strategię "krótkiej koidry" przy podziale środków dyspozycyjnych na:

- rozwiązywanie najpoważniejszych problemów o znaczeniu ogólnowojewódzkim,
- rozwiązywanie najbardziej palących problemów lokalnych,
- wspomaganie działań tych władz terenowych, społeczności lokalnych i formalnych czy nieformalnych grup interesów, które mają największą siłę przebicia.

Jak wynika z założeń Wojewódzkiego Planu Społeczno-Gospodarczego na lata 1986-1990, zaangażowanie inwestycyjne władz wojewódzkich w gminie Brudzeń dotyczyć będzie:

- realizacji prac melioracyjnych,
- budowy stacji i sieci wodociągowej w Brudzeniu.

Należy sądzić, że wobec istnienia wielu bardziej pilnych i dokuczliwych problemów, zwłaszcza w gminach położonych w peryferyjnej części województwa płockiego, zaangażowanie władz wojewódzkich w rozwiązywanie lokalnych problemów gminy Brudzeń będzie ograniczone i to przez długi czas.

1.6. Strategia centrum w rozwiązywaniu problemów lokalnych

Władze centralne muszą rozwiązywać podstawowe problemy społeczno-gospodarcze w skali całego kraju, muszą znaleźć drogę wyjścia z kryzysu w warunkach wzrastającego zadłużenia zagranicznego oraz malejących możliwości eksportowych.

Podstawowym zadaniem w ciągu najbliższych kilkunastu lat, niezależnie od takich czy innych zasad działalności gospodarczej w pierwszym, drugim czy n-tym etapie reformy, będzie restrukturalizacja gospodarki narodowej, zmierzająca do:

- zmniejszenia zużycia energii,
- zwiększenia zdolności eksportowej.

Będzie to posunięcie nieodzowne, ale niezwykle kosztowne, dlatego też w długim okresie nie należy spodziewać się zwiększenia puli środków przyznawanych władzom terenowym na rozwiązywanie problemów lokalnych, wynikających z niedorozwoju infrastruktury społecznej i technicznej. Problemy lokalne według zakładanej strategii centrum będą musiały być rozwiązywane za pomocą lokal-

nych środków i lokalnymi siłami. Można się spodziewać, że władze centralne stworzą warunki ułatwiające władzom i społecznościom lokalnym rozwiązywanie miejscowych problemów we własnym zakresie.

Służyć temu będzie wprowadzenie w życie rozwiązań zaproponowanych w "Tezach w sprawie II etapu reformy gospodarczej"³, to jest:

- rozszerzenie funkcji i zakresu samodzielności prawnej, organizacyjnej i majątkowej samorządu terytorialnego,
- nadanie odrębnej osobowości prawnej samorządom terytorialnym, co zapewni im pozycję podmiotową w sferze kompetencji administracyjnych i stosunków majątkowych,
- restytucję własności komunalnej poprzez ustawowe przekazanie mienia państwowego władzom terenowym,
- rozszerzenie udziału rad narodowych w dochodach jednostek gospodarki uspołecznionej rozliczających się z budżetem centralnym,
- tworzenie instytucji finansowo-kredytowych, takich jak banki komunalne, co umożliwi kredytowanie lokalnych inwestycji,
- tworzenie przedsiębiorstw komunalnych.

1.7. Przewidywane napięcia i konflikty między podmiotami decydującymi o przyszłości gminy Brudzeń Duży

A. Realizacja omawianych wcześniej strategii działania przez podmioty decyzyjne doprowadzić może do powstawania następujących napięć i konfliktów:

Konflikt między dążeniami mieszkańców gminy i społeczności lokalnych wsi a władzami gminy na tle braku możliwości rozwiązania przez władze lokalnych problemów poszczególnych jednostek osadniczych generować będzie:

- podział skromnych środków inwestycyjnych i remontowych zgodnie z celami grup interesów i tych społeczności lokalnych, które będą posiadały największą siłę przebicia,
- wymuszanie przydziału środków poprzez "fakty dokonane", czyli rozpoczynanie realizacji zamierzeń nie uwzględnionych w planach gminy,

³-----
³Tezy w sprawie II etapu reformy gospodarczej, "Rzeczpospolita" nr 91 /1617/ z 17 IV 1987.

B. Napięcie między władzami gminy i lokalnymi grupami interesów a władzami wojewódzkimi jako dysponentem dotacji celowych. Niewymierność i brak hierarchizacji potrzeb sprawi, że przyznanie dotacji celowych będzie zależało od "układów" i operatywności władz gminy czy też lokalnych grup interesów, a nie od rzeczywistych potrzeb poszczególnych gmin.

C. Konflikt między centrum a indywidualnymi podmiotami gospodarczymi, a przez nie ze społecznościami lokalnymi i poszczególnymi mieszkańcami. Centrum dążąc do realizacji ogólnych celów społecznych i gospodarczych potrzebuje środków na ich realizację. Będzie je gromadzić kosztem grup zawodowych dysponujących najmniejszymi możliwościami zbiorowej samoobrony, to jest kosztem rolników indywidualnych i prywatnych rzemieślników. Centrum zgromadzi te środki stosując takie podatki oraz takie relacje cen skupu produktów rolnych do cen środków produkcji, w wyniku których działalność gospodarcza rolników prowadzona będzie na granicy opłacalności (na takie zjawisko zwrócił uwagę ZKiOR w marcu 1987 r.). W końcowym efekcie będą środki produkcji, natomiast rolnik nie będzie w stanie ich kupić. W związku z tym spadnie wielkość produkcji rolniczej ze wszystkimi konsekwencjami tego zjawiska.

Drugi problem wyniknąć może z niespójności polityki centralnego decydenta. Z jednej strony będzie on starał się zachęcić społeczności lokalne do samodzielnego rozwiązywania miejscowych problemów (aby w ten sposób odciążyć budżet centralny), z drugiej strony pozbawiać będzie większą część członków lokalnych społeczności (rolników i rzemieślników indywidualnych) możliwości akumulacji środków, które w formie dobrowolnych składek lub obligatoryjnego wkładu uczestników przedsięwzięcia mogły by być przeznaczone na rozwój lokalnej infrastruktury.

2. SCENARIUSZ PROGNOSTYCZNY DLA ELEMENTÓW SYSTEMU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO GMINY BRUDZEŃ DUŻY

2.1. Ludność

Konsekwencją realizacji opisaną wcześniej indywidualnej strategii życiowej mieszkańców gminy Brudzeń Duży będzie zahamowanie odpływu, a w przyszłości wzrost napływu ludności na teren gminy.

Przy zakładanym przyroście naturalnym zapewniającym prostą reprodukcję ludności doprowadzi to początkowo do stabilizacji liczby mieszkańców na obecnym poziomie, a następnie, po kilku latach, w momencie zakończenia budowy osiedli domków jednorodzinnych w Siecieniu i Brudzeniu, do skokowego jej wzrostu o wielkość relatywną do liczby działek budowlanych przyznanych inwestorom spoza gminy Brudzeń.

Na zahamowanie procesów emigracyjnych wpływać będzie:

- brak możliwości uzyskania mieszkań w mieście w przypadku chęci osiedlenia się tam (dotyczy to również możliwości otrzymania mieszkania w Płocku przez osoby dojeżdżające stale do pracy),

- możliwość atrakcyjnego zatrudnienia w Płocku bez konieczności zmiany miejsca zamieszkania,

- możliwość rozwiązania problemów mieszkaniowych młodych rodzin przez wznoszenie nowych kilkurodzinnych domów na terenie gospodarstw rolnych lub na terenach przeznaczonych pod budownictwo indywidualne ludności nierolniczej (nowe budynki mieszkalne w gminie Brudzeń wznoszone są systemem gospodarczym, a więc taniej i szybciej),

- wzrost atrakcyjności pracy w rolnictwie w relacji do innych możliwości zatrudnienia, głównie dzięki korzystnym rozwiązaniom umożliwiającym wcześniejsze przejmowanie gospodarstw przez następców oraz dzięki nie ulegającemu procesom inflacyjnym majątkowi produkcyjnemu gospodarstw. Zapobiegnie to odpływowi z gminy potencjalnych następców właścicieli gospodarstw.

Ponadto dzięki istniejącym budynkom i działkom mieszkańcy gminy będą mieli możliwość rozwinięcia indywidualnej pozarolniczej działalności gospodarczej w rzemiośle i usługach.

O napływie ludności na teren gminy Brudzeń zadecydują:

- stworzenie możliwości osiedleńczych dzięki wyznaczeniu terenów pod osiedla domków jednorodzinnych dla ludności nierolniczej,

- trudności związane z uzyskaniem mieszkań w Płocku,

- trudna sytuacja ekologiczna w Płocku, która utrzyma się zapewne przez okres kilkunastu lat,

- rozwój publicznych i indywidualnych środków transportu, co wydatnie skróci odległość między miejscami pracy w Płocku a miejscami zamieszkania na terenie gminy.

Brak odpływu młodych mieszkańców wsi, a zwłaszcza brak odpływu kobiet, nie spowoduje tak charakterystycznego dla większości obszarów wiejskich zachwiania proporcji płci (deficytu kandydatek na żony). W długiej perspektywie należy spodziewać się upowszechnienia modelu rodziny z dwojgiem dzieci, co zapewni prostą reprodukcję ludności. Można więc przewidywać, że istniejące proporcje w strukturze wieku ludności gminy będą w dłuższym okresie utrzymane, a niewielkie zmiany będą coraz bardziej słabnącym echem wyżów i niżów demograficznych z przeszłości.

Wzrośnie ogólny poziom wykształcenia ludności wsi - większość mieszkańców będzie posiadała zasadnicze wykształcenie zawodowe. Wzrośnie też w pewnym stopniu liczba ludności ze średnim, głównie technicznym wykształceniem. Można się również liczyć z nieznanym wzrostem liczby osób posiadających wyższe wykształcenie, głównie migrantów z Płocka, którzy jednak pozostaną nadal związani więzami zawodowymi ze stolicą województwa.

W związku z pozostawaniem na wsi osób nie będących następcami właścicieli gospodarstw rolnych oraz z napływem ludności nierolniczej spoza terenu gminy zmieniają się w pewnym stopniu dotychczasowe proporcje w strukturze zatrudnienia mieszkańców gminy, a mianowicie:

- zmniejszy się udział osób zatrudnionych bezpośrednio w rolnictwie (przy zachowaniu ich liczby na poziomie zbliżonym do stanu obecnego)

- zwiększy się udział ludności zatrudnionej poza rolnictwem, głównie dojeżdżających do pracy w Płocku, oraz nieznacznie w pierwszym okresie (ale z tendencją rosnącą) udział ludności podejmującej na terenie gminy indywidualną działalność gospodarczą w rzemiośle i usługach.

Zmiany, które przewidujemy, doprowadzą do tego, że gmina Brudzeń Duży z typowo wiejskiej (w latach sześćdziesiątych) przekształci się w gminę podmiejską, a jej ludność będzie coraz bardziej upodabniać się do mieszkańców strefy podmiejskiej największych obecnie miast w Polsce.

Podstawowe procesy ludnościowe nie będą miały jednorodnego przebiegu na terenie całej gminy. Opisane zjawiska wcześniej wystąpią na terenie największych jednostek osadniczych: Siecienia, Brudzenia Dużego i sąsiedniego Bądkowa Kościelnego, w których powstają lub powstaną nowe osiedla, oraz na terenie wsi rolniczych średniej wielkości, położonych w pobliżu szlaków komunikacyjnych. Najmniejsze, odległe od szlaków komunikacyjnych jednostki osadnicze, w których znaczna ilość gospodarzy w podeszłym wieku nie posiada następców, będą w okresie najbliższych dwóch dziesiątków lat wyludniać się, aż do całkowitego lub prawie całkowitego zaniku. Będą to obszary depresyjne, ze stagnującym rolnictwem, niedoinwestowaną infrastrukturą i ze starzejącą się i w perspektywie wymagającą opieki ludnością.

2.2. Podsystem osadniczy

Omówione uprzednio procesy ludnościowe są ściśle związane z przeobrażeniami systemu osadniczego, tj. z rozmieszczeniem i wielkością osiedli ludzkich oraz rozmieszczeniem i wielkością budynków mieszkalnych. Najistotniejszymi cechami tych przeobrażeń będą:

- rozbudowa największych obecnie jednostek osadniczych: Siecienia, Brudzenia Dużego i Bądkowa Kościelnego (w miejscowościach tych powstają bądź powstaną osiedla domków jednorodzinnych dla ludności nierolniczej),

- w największych jednostkach osadniczych: Siecieniu, Sikorzu, Brudzeniu Dużym, Bądkowie Kościelnym nastąpiła, następuje lub nastąpi w przyszłości rozbudowa lub odtworzenie substancji mieszkaniowej w gospodarstwach rolnych w miejscu istniejącej obecnie substandardowej zabudowy. W miarę zwarta zabudowa wymienionych miejscowości umożliwi w przyszłości wyposażenie budynków mieszkalnych w niezbędną infrastrukturę: wodociągi, kanalizację, gaz przewodowy itp.,

- inaczej rzecz się ma w przypadku większości mniejszych jednostek osadniczych o charakterze typowo rolniczym, o dużych gospodarstwach rolnych, których zabudowania rozmieszczone są w znacznym rozproszeniu, co wydatnie utrudni lub w ogóle uniemożliwi wyposażenie tych gospodarstw we wspólne wodociągi czy kanalizację,

- najmniejsze jednostki osadnicze odległe od szlaków komunikacyjnych będą się systematycznie wyludniać. Istniejąca tam stara zabudowa nie jest i nie będzie odtwarzana, a z chwilą śmierci właściciela lub opuszczenia przez niego gospodarstwa ulegnie szybkiemu rozkładowi. Wydaje się, że część tych obiektów położonych na atrakcyjnych dla rekreacji terenach doliny Skrzy można by adaptować na "drugie domy" dla mieszkańców Płocka.

W gminie Brudzeń buduje się i przez kilkanaście lat budować będzie duże, dwu-, trzyrodzinne budynki mieszkalne, mające zapewnić mieszkanie nie tylko dwu-, trzypokoleniowej rodzinie, ale nierzadko także tym członkom rodziny właściciela gospodarstwa, którzy ze względu na niemożność uzyskania mieszkania gdzie indziej pozostają i zakładają rodziny w gospodarstwie rodziców (mimo że nie będą zatrudnieni w rolnictwie).

Zaawansowanie wymiany substancji mieszkaniowej w gminie Brudzeń Duży jest bardzo widoczne. Niemniej wiele jeszcze pozostało do zrobienia. Znaczy to, że przez kilkanaście najbliższych lat liczyć się należy z utrzymaniem wysokiego tempa budownictwa, uwzględniającego także całe nowe osiedla domków jednorodzinnych. W związku z tym istnieć będzie duże zapotrzebowanie na materiały budowlane, szczególnie cement (którego dostawy w latach 1985-1986 były daleko niewystarczające). Niewystarczające wysokości dostaw materiałów budowlanych do gminy Brudzeń mogą w przyszłości, podobnie jak to ma miejsce obecnie, ograniczyć tempo budownictwa. Problem braku mieszkań charakterystyczny dla miast obejmuje też wieś, której ludność żyje nadal w dużej mierze w substandardowych warunkach. Doprowadzić to może nie tylko do konfliktów rodzinnych wynikających z nadmiernego zagęszczenia nie odtworzonych budynków mieszkalnych, lecz może mieć także istotne reperkusje demograficzne, wyrażające się w zmniejszeniu ilości urodzeń.

Drugim zasadniczym problemem związanym z rozwojem budownictwa wiejskiego jest i będzie w coraz większym stopniu zaopatrzenie w opał. Nowo wznoszone dwu- czasem trzykondygnacyjne budynki wyposażone w centralne ogrzewanie oraz duże budynki inwentarskie wymagają większej ilości opału niż tradycyjne dwuizbowe

chałupy ogrzewane jednym piecem. Tymczasem węgla na wsi brakuje (aby odebrać i tak niewystarczające przydziały trzeba kilkakrotnie ustawiać się w kolejkach i czekać nierzadko całymi nocami). Możliwości zwiększenia wydobycia węgla są nierealne, w długiej perspektywie należy liczyć się ze spadkiem tego wydobycia.

W konsekwencji oznacza to, że znaczna część powierzchni użytkowej nowo wznoszonych budynków nie będzie mogła być wykorzystana w okresie zimowym, a nie ogrzewane budynki wskutek przemarzania ścian będą ulegały przyspieszonej dekapitalizacji.

Rozwiązania problemu deficytu opału dla wsi szukać można na drodze:

- zmniejszenia jego zużycia dzięki lepszej izolacji cieplnej budynków, na co nie pozwalają obecnie ograniczone dostawy materiałów budowlanych,

- ograniczenia energochłonności innych działów gospodarki narodowej, co jest niezwykle kosztowne, wymaga szeregu inwestycji i nie wydaje się realne przed końcem XX wieku,

- upowszechnienia energetyki jądrowej, możliwego dopiero pod koniec pierwszej dekady XXI wieku.

Jak z powyższego wynika, problem zaopatrzenia w węgiel, ewentualnie w inne alternatywne źródła energii cieplnej jest i przez większą część prognozowanego okresu pozostanie jedną z najbardziej dokuczliwych bolączek mieszkańców gminy Brudzeń Duży, a także innych społeczności wiejskich.

2.3. Infrastruktura techniczna

Jednym z najważniejszych zadań wymienionych w założeniach GPSG na lata 1986-1990 będzie zaopatrzenie wsi w wodę. Jest to jeden z najbardziej istotnych problemów mieszkańców gminy. Dotychczas wodociągi na terenie gminy istnieją tylko w dwu miejscowościach. W ostatnich latach oddano do eksploatacji wodociąg we wsi Lasotki, w której mieszkańcy mieli największe trudności w zaopatrzeniu w wodę ze względu na bardzo nisko zalegający i często zanikający poziom wodonośny. Wodociąg został zbudowany dzięki oddolnej inicjatywie, zaangażowaniu własnej pracy i środków finansowych ludności.

W związku z budową nowych domów wyposażanych w bieżącą wodę

czerpanych za pomocą hydroforów oraz w wc wzrósł znacznie pobór wody z pierwszego poziomu wodonośnego. Wzrosła także emisja ścieków odprowadzanych do zbiorników nie zawsze prawidłowo wykonanych. W związku z tym częste są przypadki zatruwania użytkowanego poziomu wodonośnego. Najbardziej drastycznie zjawisko to występuje w Siecieniu.

Rozwiązaniem problemu zaopatrzenia w wodę byłaby budowa wodociągów i studni głębinowych, ewentualnie kanalizacji. Tymczasem założenia GPSG na najbliższą pięciolatkę przewidują jedynie budowę stacji i sieci wodociągowej na terenie Brudzenia Dużego (zadanie to włączone zostało do planu wojewódzkiego). W pozostałych miejscowościach budowa wodociągu jest możliwa jedynie dzięki oddolnej inicjatywie mieszkańców, którą w dużym stopniu ogranicza brak materiałów oraz mocy wykonawczych przedsiębiorstw specjalistycznych, a z drugiej strony brak środków finansowych.

Jak wspomniano, powszechne zastosowanie hydroforów oraz budowa wodociągów prowadzi, poprzez wielokrotniony pobór wody, do zwiększonej emisji ścieków. Ścieki te obecnie gromadzone są w zbiornikach przydomowych, co wobec nie zawsze prawidłowej ich konstrukcji zagraża czystości użytkowanego poziomu wodonośnego.

Dla rozwiązania problemu ścieków przewiduje się w założeniach GPSG na lata 1986-1990 uruchomienie trzech oczyszczalni ścieków w największych miejscowościach gminy: Siecieniu, Sikorzu i Brudzeniu, o ile gmina otrzyma na to środki z Funduszu Ochrony Środowiska.

Zdaniem autora prognozy wątpliwe jest jednak, czy gmina otrzyma te środki wobec istnienia wielu pilniejszych potrzeb w dziedzinie ochrony środowiska. Jest również wątpliwa możliwość zakupu małych wiejskich oczyszczalni (na razie nie ma perspektyw na uruchomienie w kraju masowej produkcji tego rodzaju urządzeń). Wreszcie same oczyszczalnie to nie wszystko. Na wsi nie ma i zapewne w długiej perspektywie nie będzie kanalizacji. Dlatego też należałoby pomyśleć o zorganizowaniu zbiorowego wywozu nieczystości (sprzęt asenizacyjny i zorganizowanie odpowiedniej służby, ewentualnie powierzenie tego zadania prywatnemu usługodawcy względnie SKR-owi).

Podobnie rzecz ma się z wywozem odpadów, których na małych

działkach przydomowych nowych osiedli nie będzie można zagospodarować. Władze gminy w założeniach do planu mówią o zorganizowaniu w najbliższej pięcioletce gminnego wysypiska, nie określając jednak ani sposobu gromadzenia, ani wywozu odpadów na to wysypisko.

Problem zaopatrzenia w wodę i wywozu nieczystości nabierze jeszcze większego znaczenia z chwilą zakończenia budowy osiedli domków jednorodzinnych w Brudzeniu Dużym, Bądkowie Kościelnym i Siecieniu. Jego rozwiązanie wymaga zarówno działań władz gminy, jak i poszczególnych społeczności lokalnych oraz centrum, które stymulować powinno produkcję odpowiednich urządzeń technicznych.

Zaopatrzenie w energię elektryczną (trójfazową) wszystkich gospodarstw w perspektywie kilkunastu lat będzie zapewne możliwe. Jest to po prostu wymóg racjonalnej mechanizacji prac w gospodarstwie rolnym i ograniczenia zużycia paliw płynnych.

Zakończenie budowy centrali telefonicznej w Brudzeniu umożliwi zwiększenie liczby abonentów na terenie gminy, głównie w Brudzeniu Dużym i Bądkowie Kościelnym. Nie rozwiąże najbardziej istotnego problemu zapewnienia łączności telefonicznej małym, peryferyjnie położonym i odległym od szlaków komunikacyjnych jednostkom osadniczym oraz pojedynczym samotnym gospodarstwom. Jedynym sensownym sposobem rozwiązania tego problemu będzie upowszechnienie radiotelefonów.

Nie należy liczyć się z większymi zmianami w istniejącej obecnie sieci dróg. Nastąpi natomiast poprawa ich jakości poprzez utwardzanie nawierzchni. Na lata 1986-1990 założono w GPSG utwardzenie drogi Gorzechowo-Brudzeń, co wydatnie poprawi warunki komunikacyjne na linii łączącej centrum administracyjno-handlowe gminy z jej zachodnią i południowo-zachodnią częścią. Zwiększenie liczby mieszkańców dojeżdżających do pracy w Płocku wymagać będzie zwiększenia liczby kursów autobusów w godzinach szczytu przewozowego.

2.4. Infrastruktura społeczna

Poprawa bazy materialnej w oświacie i poprawa opieki zdrowotnej to także najważniejsze zadania ujęte w założeniach GPSG na lata 1986-1990. Badania diagnostyczne wykazały, że w tych dzie-

dzinach istnieją największe zaniedbania, co pogarsza warunki życia mieszkańców gminy Brudzeń Duży. Niedorozwój infrastruktury społecznej będzie jeszcze bardziej widoczny w chwili, gdy po wybudowaniu nowych osiedli wzrośnie liczba mieszkańców największych wsi.

Założenia GPSG przewidują zakończenie budowy szkoły w Głównie, budowę szkoły w Karwosiekach, Cholewicach, rozbudowę szkoły w Brudzeniu Dużym, a pod koniec pięcioletki rozpoczęcie rozbudowy szkoły w Siecieniu (która działa w najgorszych warunkach lokalowych). Zarówno w Brudzeniu, jak i w Siecieniu najbardziej pożądana byłaby budowa nowych obiektów szkolnych, co było już projektowane, ale ze względu na brak środków nie będzie możliwe do zrealizowania w ciągu najbliższych kilkunastu lat. Istnieje uzasadniona obawa, że z braku środków i możliwości wykonawczych przez długi okres nawet te skromne zamierzenia nie będą wykonane, a cały wysiłek władz gminy koncentrować się będzie na zachowaniu już istniejącej mocno wyeksploatowanej bazy oświatowej.

Osobnym problemem, i to o znaczeniu przekraczającym granice gminy Brudzeń Duży, jest zapewnienie odpowiednich kadr dla szkół na wsi. Obecnie na przeszkodzie stoi tu negatywna selekcja do zawodu nauczyciela, niechęć do podejmowania pracy na wsi ze strony osób posiadających właściwe kwalifikacje, brak mieszkań dla nauczycieli. W gminie Brudzeń Duży problem niedoboru kadr jest łagodzony przez względną bliskość Płocka, z którego dojeżdża większość zatrudnionych w gminie nauczycieli.

Podstawowym problemem w dziedzinie ochrony zdrowia jest brak na terenie gminy odpowiedniej liczby lekarzy, zwłaszcza stomatologów, których nie ma w ogóle. Aby zachęcić lekarzy do podjęcia stałej pracy w gminie, konieczne będzie w przyszłości zagwarantowanie im mieszkań o wysokim standardzie. Bez spełnienia tego warunku nie można liczyć na rozwiązanie problemu kadr medycznych. Zachęta mieszkaniowa jest sposobem ściągnięcia lekarzy stosowanym przez władze i mieszkańców wielu gmin, w tym także na terenie województwa płockiego.

Problemy lokalowe służby zdrowia powinna rozwiązać realizowana obecnie budowa ośrodka zdrowia w Siecieniu oraz przewidywane

rozpoczęcie budowy nowego ośrodka w Brudzeniu Dużym.

Poza biblioteką, której rozbudowa jest przewidziana w planie, i kilkoma klubami "Ruchu" nie istnieją obiekty umożliwiające stałe uczestnictwo w życiu kulturalnym. Potrzeby w tym zakresie można realizować w pobliskim Płocku. Założenia GPSG przewidują stworzenie Gminnego Ośrodka Kultury w pomieszczeniach rezerwy OSP w Bądkowie Kościelnym. Niemniej przez długi okres życie kulturalne wsi ograniczać się będzie do form proponowanych przez ośrodki parafialne, względnie do dyskotek czy pokazów wideo organizowanych przez różne instytucje.

Wydaje się, że obecna liczba i lokalizacja placówek handlowych odpowiada potrzebom mieszkańców, z wyjątkiem Siecienia, gdzie wobec rosnącej liczby ludności obecny sklep może okazać się za mały. Dlatego w przyszłości z wyjątkiem koniecznej modernizacji nie będzie potrzebna rozbudowa istniejącej sieci handlowej.

2.5. Gospodarka rolna

Rolnictwo jest i pozostanie w przyszłości podstawowym elementem podsystemu gospodarczego gminy Brudzeń Duży. Przez najbliższe kilkanaście lat nie przewiduje się jednak większych zmian ilościowych czy jakościowych w gospodarce rolnej, co oznacza, że produkcja globalna i towarowa pozostaną na poziomie zbliżonym do obecnego, który uznano za dość niski. Dopiero w dalszym okresie, i to pod warunkiem wyraźnej poprawy zaopatrzenia rolnictwa w środki produkcji, w tym także w opał i materiały budowlane, możliwa będzie stopniowa intensyfikacja produkcji oraz zwiększanie stopnia jej towarowości.

W przyszłości może nastąpić przekształcenie części gospodarstw w gospodarstwa ogrodniczo-szkłarniowe, typowe dla strefy podmiejskiej wielkich aglomeracji. W planie przestrzennego zagospodarowania gminy przewidziano nawet tereny pod duże państwowe lub spółdzielcze gospodarstwa szklarniowe w pobliżu Siecienia. W bliższej perspektywie realny będzie jedynie rozwój sadownictwa, co pozwoli na wykorzystanie dogodnych warunków klimatycznych, pod warunkiem że stworzone zostaną zdecydowanie lepsze możliwości zbytu owoców (na przykład na eksport do ZSRR).

Jak wspomniano, zachowana zostanie obecna struktura własności użytków rolnych. Liczba gospodarstw rolnych w długim okresie będzie się zmniejszała bardzo nieznacznie (jedno-dwa gospodarstwa rocznie). Jest to możliwe dzięki wcześniejszemu przejmowaniu dobrze prosperujących gospodarstw przez następców oraz dzięki wzrostowi wartości majątku trwałego gospodarstw, a także zdecydowanie gorszym niż w poprzednich latach możliwościom startu życiowego w wypadku opuszczenia gospodarstwa i przeniesienia się do miasta (brak mieszkań).

W rezultacie nieznacznych ubytków liczby gospodarstw średnich wielkość gospodarstw utrzyma się w granicach 8-9 ha. Będzie następowała powolna polaryzacja w strukturze wielkości gospodarstw w dwóch grupach:

- gospodarstw dużych, powyżej 10 ha, których właściciele będą całkowicie zatrudnieni w rolnictwie,

- gospodarstw małych i bardzo małych od 5 do 0,5 ha, których właściciele będą częściowo zatrudnieni poza rolnictwem. W przypadku najmniejszych gospodarstw dochody z rolnictwa będą jedynie uzupełnieniem dochodów rodziny właściciela całkowicie zatrudnionej poza rolnictwem,

- zmniejszać się będzie liczba gospodarstw średnich od 5-10 ha na skutek powiększania powierzchni lub przechodzenia do kategorii gospodarstw małych.

Tak jak dotychczas najmniejsze gospodarstwa będą dominowały w największych jednostkach osadniczych: Siecieniu, Sikorzu i Bruźeniu Dużym, natomiast duże gospodarstwa w średnich wsiach rolniczych.

Przekazywanie gospodarstw na rzecz Skarbu Państwa za rentę i emeryturę będzie miało miejsce jedynie w najmniejszych jednostkach osadniczych, oddalonych od linii komunikacyjnych. Przekazywane będą także gospodarstwa dysponujące najgorszymi glebami. Tym samym w posiadaniu PFZ znajdą się grunty, które nie będą przedmiotem zainteresowania rolników indywidualnych i które na długi okres lub na zawsze zostaną wyłączone z użytkowania rolniczego.

Likwidacja uciążliwego dla rolników rozdrobnienia gruntów będzie możliwa jedynie na zasadzie wymiany gruntów między rolni-

kami, co zapewne w długim okresie nie będzie szerzej praktykowane.

Na przeszkodzie wzrostowi plonów oraz pogłowia zwierząt, a tym samym zwiększeniu produkcji globalnej i towarowej stoja i stać będą:

a) ograniczenia natury wewnętrznej - trudności w zaopatrzeniu w wodę, słaba jakość gleb, w wielu przypadkach zbyt mała powierzchnia gospodarstw,

b) ograniczenia zewnętrzne - niewystarczające dostawy środków produkcji, zwłaszcza nawozów i pasz treściwych, opału i materiałów budowlanych oraz wzrastające ich ceny.

Poziom mechanizacji rolnictwa będzie powoli wzrastał. Upowszechnione zostaną indywidualne usługi maszynowe oraz zbiorowe formy mechanizacji (wspólny zakup maszyn dzięki środkom z funduszu wiejskiego).

Należy się obawiać, że w długim okresie możliwości akumulacji środków na cele inwestycyjne oraz na zakup środków produkcji będą ograniczone na skutek utrzymującej się niekorzystnej dla indywidualnych producentów relacji cen środków produkcji do cen skupu. Będzie to prowadziło do zahamowania wzrostu, a niekiedy do ograniczenia wielkości produkcji oraz do koniunkturalnego zwiększania powierzchni zasiewów najbardziej dochodowych roślin, np. rzepaku, nawet na gruntach nie odpowiadających wymagom tych upraw. Spowoduje to nieracjonalne wykorzystanie materiału siewnego.

W ciągu najbliższych kilku lat nie należy spodziewać się jednak większej zmiany struktury użytkowania gruntów oraz struktury upraw. Kontynuowany będzie proces dostosowywania struktury zasiewów do potrzeb powiększenia własnej bazy paszowej. Wobec niedoboru na rynku pasz wysokobiałkowych zwiększy się powierzchnia zasiewów roślin strączkowych i mieszanek zbożowych. Zmniejszy się produkcja towarowa ziemniaków w związku ze zmniejszeniem ich przerobu przez miejscowy przemysł oraz zwiększonego ich zużycia w gospodarstwach rolnych na cele paszowe.

W związku z rozwojem miejscowej bazy paszowej możliwe będzie zwiększenie pogłowia zwierząt hodowlanych, głównie trzody chlewnej, oraz zwiększenie towarowej produkcji żywca, jednak nie osiągnie

nie ona poziomu sprzed 1978 r. Natomiast hodowla bydła oraz produkcja mleka utrzyma się na obecnym poziomie, dostosowanym do stosunkowo niewielkich obszarów użytków zielonych na terenie gminy.

Z przedstawionej tu prognozy wynika, że możliwości rozwoju podstawowego rodzaju działalności gospodarczej ludności gminy Brudzeń Duży są w perspektywie najbliższych kilkunastu lat niepomyślne.

2.6. Rzemiosło i usługi

W perspektywie najbliższych kilkunastu lat nie należy się spodziewać wzrostu liczby zakładów, zwiększenia asortymentu usług oraz wzrostu zatrudnienia w zakładach uspołecznionych.

Natomiast w związku z pozostaniem na wsi ludzi młodych, którzy nie są następcami właścicieli gospodarstw rolnych lub też przejmują małe gospodarstwa, a posiadają specjalistyczne kwalifikacje, możliwe będzie zwiększanie liczby prywatnych zakładów rzemieślniczych. Sprzyjać temu będzie możliwość wykorzystania istniejących budynków (np. niewykorzystanych ferm drobiarskich) oraz wznoszenie niewielkich obiektów produkcyjnych na terenie gospodarstw rolnych czy też w obrębie działek przeznaczonych na cele budownictwa mieszkaniowego ludności nierolniczej.

Początkowo utrzymana zostanie dotychczasowa struktura branżowa z dominacją usług budowlanych i instalatorskich oraz usług na rzecz rolnictwa, zgodnie z istniejącym na terenie gminy zapotrzebowaniem. W dalszej perspektywie profil oferowanych usług oraz profil działalności wytwórczej będzie się upodabniał do profilu rzemiosła w strefie podmiejskiej dużych aglomeracji miejskich, to znaczy, że w coraz większym stopniu będzie to działalność wykonywana dla odbiorców spoza gminy, głównie z Płocka. Należy się liczyć także z możliwością podjęcia współpracy kooperacyjnej z przemysłem. W związku z tym obok istniejących obecnie jednoosobowych zakładów rzemieślniczych powstawać będą zakłady zatrudniające większą liczbę pracowników.

2.7. Przemysł

Istniejące obecnie małe zakłady przemysłowe oparte na miejscowych surowcach rolniczych, nastawione na produkcję artykułów

przeznaczonych w dużej mierze na zaopatrzenie miejscowego rynku, będą stopniowo modernizowane. Modernizacja nie spowoduje jednak znacznego wzrostu produkcji, a tym bardziej zatrudnienia w tych zakładach.

W najbliższym okresie uruchomiony zostanie niewielki zakład przedsiębiorstwa "Bacutil", który zatrudni kilkunastu pracowników. W następnej pięciolatce będzie być może realne uruchomienie niewielkiej przetwórci owocowo-warzywnej i na tym proces uprzemysłowienia gminy (wyłączając rozwój indywidualnego rzemiosła) zostanie zakończony.

Celowość rozwoju przemysłu na terenie gminy podważa sąsiedztwo Płocka, dużego ośrodka przemysłowego odczuwającego stały niedobór pracowników. Niedobór będzie coraz bardziej dotkliwy, ponieważ w najbliższej pięciolatce przewiduje się ograniczenie dopływu nowych kadr w związku z podejmowaniem pracy przez mniej liczne roczniki niż demograficznego.

2.8. Turystyka i rekreacja

Wobec pogarszania się warunków wypoczynku w tradycyjnych ośrodkach turystycznych oraz wzrostu cen usług wzrośnie zainteresowanie mieszkańców Płocka wypoczynkiem w pobliżu miejsca zamieszkania. Głównym rejonem penetracji turystycznej będą lasy i jeziora Pojezierza Gostynińskiego. Spodziewać się można pewnego wzrostu zainteresowania także doliną rzeki Skrwy oraz wschodnim wybrzeżem Zbiornika Włocławskiego. W związku z tym konieczna będzie modernizacja istniejącej na terenie gminy bazy noclegowej. Należy się liczyć również ze wzrostem liczby domków rekreacyjnych nad jeziorem Janoszyce oraz z potrzebą zagospodarowania turystycznego wybrzeża Zbiornika Włocławskiego, o ile stan czystości wód umożliwi szersze wykorzystanie tego akwenu, co stanowi na razie bardzo odległą perspektywę.

2.9. Środowisko przyrodnicze

W ciągu najbliższych kilku-kilkunastu lat zasadnicze problemy dla mieszkańców gminy będą stanowić:

- zanieczyszczenie użytkowanego poziomu wodonośnego w najludniejszych miejscowościach, co rzutować będzie na stan zdrowia mieszkańców oraz zwierząt hodowlanych (szerzej zagadnienie to

omówiono w ustępie dotyczącym infrastruktury technicznej),

zakwaszenie i wyjałowienie gleb użytkowanych rolniczo na skutek niewystarczających dostaw nawozów sztucznych, co ograniczy i tak niskie plony.

Można się spodziewać, że dolina rzeki Skrwy oraz Skarpa Wiśłana na terenie gminy włączone zostaną do Gostynińsko-Włocławskiego Parku Krajobrazowego, co pozwoli na zachowanie walorów przyrodniczych tej części gminy oraz przyszłe ich wykorzystanie na potrzeby nie zagrażających środowisku przyrodniczemu form turystyki i rekreacji.

W związku z coraz ostrzejszym egzekwowaniem przepisów dotyczących ochrony środowiska można mieć nadzieję, że poziom zanieczyszczenia wód Wisły i Skrwy nie będzie wzrastał. Natomiast w długim okresie nie należy się liczyć z poprawą stanu czystości wód Zbiornika Włocławskiego. Poprawa taka może nastąpić dopiero po uruchomieniu oczyszczalni ścieków w Warszawie oraz po rozwiązaniu problemu zanieczyszczenia wód powierzchniowych w dorzeczu Bzury, co wydaje się mocno wątpliwe przed końcem XX wieku.

3. PRZEWIDYWANE PROBLEMY I MOŻLIWOŚCI ICH ROZWIĄZANIA

Jak niejednokrotnie udowodniono w poprzedniej części opracowania, w perspektywie objętej prognozą należy się liczyć z pojawieniem się problemów (większość z nich już występuje), od przewyciężenia których zależeć będzie rozwój gminy oraz dobrobyt jej mieszkańców. Najważniejsze to:

- zaopatrzenie wsi w wodę, czyli budowa studni głębinowych i wodociągów,
- zorganizowanie zbiorowego wywozu nieczystości i ich unieszkodliwianie,
- brak środków na odtworzenie zdekapitalizowanej i niewystarczającej bazy lokalowej placówek oświatowych,
- brak lekarzy,
- stagnacja produkcji rolniczej,
- odtwarzanie w istniejącym układzie rozproszonej zabudowy,
- problem obszarów peryferyjnych, odległych od szlaków komunikacyjnych ze starzejącą się ludnością, ulegającą stagnacji

produkcją rolną i rosnącym areałem nie zagospodarowanych gruntów PFZ,

- brak środków finansowych, zabezpieczenia materiałowego oraz wykonawców do wykonania infrastruktury technicznej i społecznej,

- niewystarczające dostawy opału,

- niewystarczające dostawy materiałów budowlanych,

- niewystarczające dostawy środków produkcji dla rolnictwa oraz ich wzrastające koszty.

Ze względów zasadniczych część wymienionych problemów nie może być w żaden sposób rozwiązana przez działania podejmowane wyłącznie na szczeblu gminy i wymaga rozwiązania w skali całej gospodarki.

Centralnych rozwiązań wymagać będzie problem zaopatrzenia wsi w środki produkcji dla rolnictwa, opału, materiały budowlane i urządzenia umożliwiające budowę lokalnej infrastruktury technicznej.

Można mieć nadzieję, że proponowane w drugim etapie reformy gospodarczej rozwiązania zwiększą samodzielność finansową władz gmin. Szczególnie korzystna wydaje się możliwość zaciągania kredytów na realizację lokalnych inwestycji. Z drugiej strony, zgodnie z intencjami reformy, stawiać się będzie na samodzielność i inicjatywę gospodarczą, na rozwiązywanie własnych problemów własnymi środkami. A zatem należy sądzić, że ciężar realizacji wielu urządzeń infrastruktury technicznej, np. budowa wodociągów, czy infrastruktury społecznej o lokalnym znaczeniu spadnie w wielu przypadkach na mieszkańców wsi. W związku z tym centrum powinno tak kształtować dochody indywidualne ludności wsi, aby miała ona możliwość sfinansować (lub dofinansować) inwestycje najbardziej potrzebne.

Podstawowy problem, jakim jest zaopatrzenie w wodę, tylko częściowo rozwiążą inwestycje realizowane przez władze gminy; w większości jednostek osadniczych rozwiązanie tego problemu zależeć będzie od inicjatywy i siły przebiccia mieszkańców. W obu przypadkach rozwiązanie problemu zależeć będzie jednak od dostępności niezbędnych materiałów i urządzeń.

Rozwiązaniem problemów bazy lokalowej oświaty byłaby budowa dużych obiektów w Siecieniu i Brudzeniu. Wymaga to jednak zaangażowania znacznych środków finansowych i rzeczowych oraz zaangażowania wyspecjalizowanych wykonawców. Realizacja tych obiektów przerasta możliwości społeczności lokalnych, tak że ich rozwiązanie w bardzo długiej perspektywie wydaje się nierealne.

Zwiększenie liczby lekarzy możliwe będzie jedynie pod warunkiem wybudowania przez władze gminy lub społeczność lokalną odpowiednich mieszkań, i to o wysokim standardzie, które zachęciłyby młodych lekarzy do osiedlenia się w gminie i stałego związania się z tym terenem.

Stagnacja produkcji rolniczej jest wynikiem w większej części niewystarczającej podaży środków produkcji dla rolnictwa, w tym także opału i materiałów budowlanych. Ograniczeń tych nie da się przezwyciężyć przez działania podejmowane na szczeblu gminy. Z drugiej strony jest to także wynik zbyt małej i nieracjonalnej powierzchni wielu gospodarstw oraz dużego rozdrobnienia gruntów poszczególnych właścicieli. Problem eliminacji gospodarstw małych, nie prowadzących intensywnej gospodarki, i przekazywania ich ziemi gospodarstwom większym może być rozwiązany przez taką regulację wysokości renty gruntowej, która zmuszałaby do intensywnej gospodarki lub do pozbycia się ziemi. Problem rozdrobnienia gruntów może i powinien być rozwiązany na miejscu, ale jedynie na zasadzie dobrowolnej wymiany gruntów między rolnikami.

Odtworzenie istniejącej rozproszonej zabudowy już się dokonało i nie ma szans na racjonalizację jej rozmieszczenia w długim okresie. Podkreślić należy jedynie prawidłowe działania władz gminy polegające na wydzieleniu terenów pod zwarte osiedla domków jednorodzinnych w obrębie największych jednostek osadniczych. Zapobiegnie to nieuzasadnionemu potrzebami gospodarczymi rozpraszaniu się budownictwa indywidualnego ludności nierolniczej.

W ciągu kilkunastu najbliższych lat nasilać się będą problemy związane z istnieniem na terenie gminy Brudzeń Duży depresyjnych obszarów peryferyjnych, odległych od dróg z utwardzoną nawierzchnią.

Starzejąca się i pozbawiona następców, a zatem i stałej opieki

ludność tych obszarów powinna uzyskać pomoc od władz gminy i społeczności lokalnej w postaci ułatwienia w zaopatrzeniu w opał, żywność i środki produkcji. W dalszej perspektywie powinna mieć możliwość uzyskania w pierwszej kolejności miejsca w "Domu spokojnej starości".

Na opuszczonych ziemiach powinny powstać pojedyncze wielohektarowe dobrze zorganizowane gospodarstwa indywidualne. Rolnikom, którzy postanowili zostać względnie osiedlić się na obszarach peryferyjnych i przejąć ziemie z PFZ, należy zagwarantować pierwszeństwo w możliwościach uzyskania dogodnych kredytów, w przydziale środków produkcji, a zwłaszcza środków transportu. Pożądanym byłoby także wyposażenie samotnych indywidualnych gospodarstw w środki łączności. Gospodarstwa, które pozostaną na obszarach peryferyjnych, powinny umożliwiać ich właścicielom oraz członkom ich rodzin uzyskanie dochodów nie wymagających dodatkowej pracy poza gospodarstwem.

